

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ВІННИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 2

«ДІАЛОГ НАЦІОНАЛЬНИХ КУЛЬТУР ВІННИЧЧИНИ»

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

Вінниця
2013

Редакційна колегія:

Герасімова О.В., кандидат педагогічних наук, доцент;

Струкевич О.К., доктор історичних наук, професор;

Куц О.П., кандидат філологічних наук, доцент;

П'яст Н.Й., кандидат філологічних наук, доцент;

Коваленко Л.В., завідувач відділу методики викладання української мови та літератури, мов національних меншин та світової літератури;

Мазуркевич І.В., коректор;

Адамова О.М., лаборант кафедри

Науковий вісник: Збірник наукових праць за матеріалами наукової конференції «Діалог національних культур Вінниччини» (25-26 квітня 2013 року) — Вінниця: ВОІПОПП, 2013. — Випуск 2.— 116 с.

Матеріали конференції друкуються в авторській редакції. За достовірність фактів, цитат, власних імен та інших відомостей відповідальність несуть автори публікацій. Думка редколегії не завжди співпадає з думкою автора.

ЗМІСТ

Боровий Г.І. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ – ЦЕ НЕ ДАЛЕКЕ МАЙБУТНЄ, А НЕОБХІДНЕ СЬОГОДЕННЯ	5
Войціцький Ю.Р. МІЖВОЄННИЙ ЛЬВІВ ЯК ПРИКЛАД СПІВІСНУВАННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ РІЗНИХ НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ	8
Винокурова Ф.А. УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ СТОСУНКИ ПЕРІОДУ НІМЕЦЬКО-РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941-1944 РР.)	11
Галич Т.В. ІНТЕРАКТИВНИЙ ПРОЕКТ «ЖИВА БІБЛІОТЕКА» В КОНТЕКСТІ МІЖЕТНІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ	21
Герасімова О.В. ЗМІСТ ТА НАПРЯМКИ РОБОТИ З МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ВІННИЦЬКОГО ОБЛАСНОГО ІНСТИТУТУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ	23
Глінчевський Ян ПОЛЬСЬКА КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ	25
Гнатишин І.Л. ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ В СТРУКТУРУ НА- ВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ	27
Губаль Р.В. ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОГО КЕРІВНИЦТВА ЩОДО ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НА ПОДІЛЛІ В 1945 – 80-Х РОКАХ	31
Гусєва В.О. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СПІВПРАЦІ КАБІNETУ ІНОЗЕМНИХ МОВ З ВОЛОНТЕРАМИ КОРПУСУ МИРУ (США)	34
Кадочников О.П. НАЦИОНАЛЬНЫЕ СООБЩЕСТВА УКРАИНЫ В ПОИСКАХ ПАРАДИГМЫ ПОНИМА- НИЯ И СОТРУДНИЧЕСТВА: РУССКИЙ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛЬНЫЙ ФАКТОР	36
Кержнер А.Г. ЄВРЕЇ ВІННИЧИНИ: РЕАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ПОТРЕБ У ХХІ СТ.	39
Києнко-Романюк Л.А. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СИСТЕМІ ОСВІТИ	44
Клевцова В.В., Глазова А.П. БЕРШАДСЬКЕ СТАРООБРЯДНИЦТВО: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ	48
Коваленко Л.В. ВИВЧЕННЯ МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ШКОЛАХ УКРАЇНИ НА СУЧАСНО- МУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ	51
Куц О.П. ШЛЯХЕТНІСТЬ ЕТИКЕТНИХ ВИРАЗІВ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	54
Лановик Л.Я. ДІЯЛЬНІСТЬ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ТОВАРИСТВА «ГОЛЕНДЕРСЬКІ ЧЕХИ»	57

Ліпська А.В. РОБОТА МУЗЕЮ З ВИВЧЕННЯ ПАМ'ЯТОК МАТЕРІАЛЬНОЇ ТА ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ НАЦІОНАЛЬНИХ ГРОМАД ВІННИЧЧИНИ	62
Мельник С.А., Чуркіна В.Г. ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ	64
Менчинська Ю.І. ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК НОСІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ І ТРАДИЦІЙ	71
Неприцький О.А. МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ: ФОРМУЄМО ВЗАЄМНИЙ ПОЗИТИВНИЙ ІМІДЖ	74
Певень Т.В. НЕВІДОМІ СТОРІНКИ ЖИТТЯ ВІДОМИХ ВІННИЧАН. НАТАН АЛЬТМАН, АБРАМ МАНЕВИЧ	75
Пташнік Н.М. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНО СПРЯМОВАНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЕНТАЦІЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	80
Г'яст Н.Й. ДІАЛОГ НАЦІОНАЛЬНИХ КУЛЬТУР У РАМКАХ КАЛЕНДАРЯ ЮНЕСКО. ІЗ ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ПРОЕКТІВ У ПРИВАТНОМУ ЗАКЛАДІ «НВК «ШКОЛА АІСТ» – АСОЦІЙОВАНИЙ ШКОЛІ ЮНЕСКО	83
Г'ятак М.М. ПРАВОСЛАВНА ЕТИКА ЯК ОСНОВА ВЗАЄМОДІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ РІЗНИХ ЕТНОСІВ ВІННИЧЧИНИ	88
Ратинська А.П. ЕТНОНАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ВІННИЧЧИНИ ПРОТЯГОМ РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ	91
Романець Л.М. РОЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В ЕТНО-НАЦІОНАЛЬНОМУ ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА	94
Романюк О.М., Марценюк Н.М. ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ, РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ	98
Струкевич О.К. ПИТАННЯ МІЖЕТНІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ІСТОРИЧНІЙ ДИДАКТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	100
Тьшкевич М.М. СЯБРЫ НА ВІННИЧИНЕ	104
Федун С.І. УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЧЕРЕЗ МИСТЕЦТВО	107
Юрчук Л.М. ВІДКРИВАЄМО ПАДЕРЕВСЬКОГО: ВИСВІТЛЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ОСВІТЯНАМИ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ	108
Іваниця Г.А. ПРОБЛЕМА ДОБРОДІЯННЯ В ГУМАНІСТИЧНІЙ ПЕДАГОГІЦІ: ҐЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ	110

Г.І. Боровий,
директор СЗШ I-III ст. № 4
м. Гайсин

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ – ЦЕ НЕ ДАЛЕКЕ МАЙБУТНЄ, А НЕОБХІДНЕ СЬОГОДЕННЯ

Недостатньо тільки отримати
знання; потрібно вміти їх
використати.

Й.В. Гете

Коли ти чогось хочеш, увесь
світ буде сприяти, щоб твоє бажання
здійснилось.

Пауло Коельо. «Алхімік»

Сучасний учень – це обдарована, творча особистість, яка прагне володіти найсучаснішими технологіями, крім традиційного навчання мати можливість навчатися дистанційно, бачити практичне застосування власних знань та використання індивідуальних здібностей. І, звичайно ж, учні, а це майбутнє нашого краю, держави, виявляють бажання презентувати себе та нашу Україну в різних державах світу та ближче пізнавати історію і культуру жителів інших держав.

Міжнародне співробітництво потребує чіткого змісту та співпраці, яка може бути реалізована лише за умови тісних зв'язків з різноманітними міжнародними організаціями. Саме ці зв'язки допоможуть створити та втілити в життя спільні проекти, які підвищують освітній та інтелектуальний рівень сучасних школярів. Завдяки євроінтеграційним процесам в Україні у школі діє шкільний євроклуб «Єврошколяр», через який налагоджені тісні зв'язки з громадською організацією «Україна – Польща – Німеччина». В розрізі співпраці президент школи Гуцалов Олексій став учасником делегації лідерів молодіжних організацій, яка знайомила з досвідом своїх ровесників в м. Вроцлав (Республіка Польща). Також члени шкільної футбольної команди прийняли участь у міжнародному товариському турнірі, який проходив у м. Кошчельце Великопольського воєводства. Проте не лише учні мали змогу спілкуватися з польськими ровесниками, а й учителі Боровий Г.І., Столяренко Л.П., Колісніченко Т.Г. вивчали досвід польських колег та ділились власним. Учні школи мають можливість продовжити навчання в Польщі за програмою «Доступна Європейська Освіта». Сьогодні за даною програмою в м. Кракові навчається випускниця школи Тальянчук Тетяна. Члени шкільного євроклубу в школі радо приймають польські делегації, які перебувають з візитом в Україні, знайомляться з історією, культурою Польщі, пізнають країни ЄС.

В 2012-2013 навчальному році за бажанням учнів та їх батьків в школі запроваджено вивчення польської мови з метою набуття учнями мовленнєвих навичок та можливості вільного спілкування з польськими ровесниками.

Співпраця з Корпусом Миру США подарувала учням школи неоціненну можливість покращити рівень володіння англійської мови завдяки безпосередньому спілкуванню з носіями мови зі Сполучених Штатів Америки. Діти з неабиякою цікавістю ставилися до роботи із заповзятими волонтерами. Мовний бар'єр був швидко подоланий, активна взаємодія дала свої результати: зростання зацікавленості щодо вивчення англійської мови, організація англійських клубів, культурний обмін та інше.

Згідно з планом співпраці в школі працював волонтер містер Пітер Томпсон, який допомагав учням школи у вдосконаленні розмовної англійської мови під час проведення уроків, позакласних заходів, діяльності Клубу любителів англійської мови для учнів 2- 4, 5-7, 8-11 класів. Також ним

були організовані літні пришкільні англomовні табори, школа Лідерів. Учні стали учасниками англomовних таборів у Тернопільській та Луганській областях. Волонтер допомагав в організації роботи з обдарованими дітьми у ході підготовки до олімпіади та занять в МАН. Завдяки співпраці з Корпусом Миру США школа виграла гранд для реалізації проекту «Передай добро по колу». У ході реалізації проекту школярі стали волонтерами для вихованців шкіл-інтернатів с. Кисляк, с. Ситківці, м. Немирова, м. Тульчина. Учитель англійської мови Поліщук О.О. спільно з Пітером Томпсоном взяла участь в реалізації програми для тренерів із профілактики ВІЛ-інфекції, організованим Корпусом Миру США в м. Києві. Завдяки співпраці з волонтером Корпусу Миру США в Україні підвищилась мотивація до вивчення англійської мови і, звичайно, покращився якісний показник, але найголовніше, що учні повірили в те, що можуть застосовувати свої знання у практиці спілкування. Гарні результати діяльності волонтера відзначали представники делегації, які відвідали школу. До складу делегації увійшли Хелен Лоцман – директор Корпусу Миру США в Європі, Середземномор'ї та Азії, Ленні Бенкестер – регіональний директор у Східній Європі та директор Корпусу Миру в Україні Даглас Тенінер. На цьому співпраця з даною організацією не закінчується, а лише переходить на новий етап, адже ми знову чекаємо на волонтера, який зможе продовжити роботу представників Корпусу Миру в нашій школі, оскільки хочемо відкрити для себе країни світу.

Завдяки такій співпраці учні школи є призерами II етапу Всеукраїнських предметних олімпіад з англійської мови, набули навиків створення та реалізації проектів, покращилась діяльність лідерів учнівського врядування.

Учні школи, члени шкільного євроклубу, налагоджують стосунки не лише з географічно віддаленими державами, але й з країнами-сусідами України. Вже шість років поспіль школа має тісні зв'язки з громадською організацією «Російська школа». Протягом цього часу учні школи стають активними учасниками Міжнародної гри «Знаю. Вмію. Можу». Переможці даної гри нагороджуються путівками до літніх таборів Криму, де мають змогу відпочити, знайти нових друзів у країнах СНД, вдосконалити російську мову, відвідати ряд історичних, пам'ятних та культурних місць Криму. Переможці гри серед учнів старших класів відвідують з екскурсіями міста Москва, Санкт-Петербург, подорожують Золотим кільцем Росії. Педагоги школи Тихонюк В.В., Бондарева О.В. підвищували кваліфікацію на курсах вчителів російської мови, які проходили в м. Воронежі, а також брали участь у семінарах, що відбувались в м. Бар, Немирів, Вінниця, містах Автономної Республіки Крим. Валентина Володимирівна Тихонюк у 2011 році відвідала міжнародний семінар «Пушкинская осень», який відбувся в м. Санкт-Петербург.

Члени шкільного театрального гуртка прийняли участь у Всеукраїнських фестивалях «Гірким сміхом своїм посміюся», «Некрасівські читання», «Болдинські читання», «Ах, что за прелесть эти русские сказки». На запрошення Всеукраїнської громадської організації «Російська школа», Російського центру науки і культури в м. Києві та комітету Міжнародного зльоту молодіжних пошукових загонів «Партизанська слава» учні школи прийняли участь в Зльоті, який відбувся в Криму (Білгородський район) і був присвячений Перемозі у Великій Вітчизняній війні в рамках проекту-реквіему «Летять журавлі». Організаторами даного зльоту виступили: представництво Росспівробітництва в Україні, Верховна Рада АРК, Молодіжна громадська організація «Сорок п'ята паралель», Федерація спортивного туризму АРК та Міністерство освіти і науки АРК. Учасниками Зльоту стали пошукові загони України, Російської Федерації та Швеції.

У вересні 2012 року члени пошукового загону мали можливість стати учасниками зустрічей з членами партизанських загонів, які під час Великої Вітчизняної війни діяли в Криму. Під час зльоту учні школи спільно з російськими ровесниками відремонтували, пофарбували та прибрали територію біля пам'ятників, встановлених в пам'ять про загиблих у роки війни. Під час походу учасники пошукових загонів пройшли більше 25 км партизанськими стежками гірського Криму. За результатами всіх конкурсів пошуковий загін СЗШ І-ІІІ ст. № 4 м. Гайсина став переможцем та отримав перехідний кубок Міжнародного зльоту, поступившись лише команді із Швеції та презен-

тувавши власний проект «Історичні місця Гайсина, пов'язані з подіями Великої Вітчизняної війни».

Міжнародна асоціація «Україна і світове українство» організувала зустріч із заслуженим журналістом України М.І. Хрієнком, який презентував власний проект «Українці за Уралом». Використовуючи матеріали зустрічі та дослідження, учениця школи Марущак Ірина створила науково-дослідницьку роботу «Українська діаспора в Росії», презентувавши її в II етапі захисту науково-дослідницьких робіт МАН і здобула II місце.

Учителі школи в грудні 2012 року прийняли участь у міжнародній конференції «Конгресные мероприятия по поддержке русского языка, культуры и образования» в м. Москві, організований урядом, департаментом міжнародних та зовнішньо-економічних зв'язків. Завдяки співпраці учні вдосконалюють свої знання з російської мови та літератури, адже вони традиційно є призерами II етапу Всеукраїнських предметних олімпіад з російської мови та літератури.

Учасники євроклубу відкривають для себе історію, культуру, традиції Білорусії, а також проводять спільні заходи з членами української діаспори. Вперше навесні 2010 року учасники шкільного зразкового ансамблю дитячої естрадної пісні «Кіндер-сюрприз» були запрошені Генеральним консульством України в м. Брест, товариством української культури «Берегиня», товариством «Україна – світ» на святковий концерт в м. Брест, присвячений 65-й річниці перемоги у Великій Вітчизняній війні. Учасники даного заходу взяли участь у двох гала-концертах, де виконували українські та білоруські пісні, а також мали змогу побувати з екскурсією в Біловезькій Пущі та відвідати резиденцію Діда Мороза. Під час перебування в Білорусії учні школи знайшли багато друзів, з якими продовжують спілкування за допомогою Інтернет-ресурсів.

СЗШ I-III ст. № 4 в м. Гайсині – це єдина школа, учні якої вивчають французьку мову. Тому вже протягом п'яти років школа тісно співпрацює з аграрним ліцеєм с. Заболотного і спільно розширює українсько-французькі стосунки за підтримки посольства Франції в Україні, адміністрації аграрного ліцею в м. Ресен (Франція). Завдяки тісному співробітництву щорічно кращі учні школи під керівництвом вчителя французької мови Столяренко Л.П. мають змогу побувати на стажуванні у Франції, де вдосконалюють французьку мову, знайомляться з історією та культурою Франції і презентують Україну в Європі. Під час стажування відвідують з екскурсіями міста Франції, відвідують заняття своїх ровесників, складають іспити на знання французької мови та отримують сертифікати. Учні школи були запрошені на 95-ту річницю аграрного ліцею, де учасники зразкового ансамблю дитячої естрадної пісні «Кіндер-сюрприз» виконували французькі пісні як подарунок для ровесників. Крім того, школярі з радістю приймають у школі делегації французьких студентів, яких знайомлять з історією школи, особливостями навчального процесу, проводять спільні засідання шкільного євроклубу та нестандартні уроки. Щорічне стажування учнів школи у Франції дає свої результати, а саме: традиційно школярі стають призерами II та III етапів Всеукраїнських предметних олімпіад з французької мови та II і III етапів захисту науково-дослідницьких робіт МАН. Сьогодні випускниця школи Мольська Лія продовжує навчання в м. Ресен (Франція).

Ще зовсім недавно учні, батьки, вчителі були переконані, що мрії про Міжнародну співпрацю неможливі. Ніхто не міг передбачити можливість учнів нашої школи вільно спілкуватись з волонтером Корпусу Миру США, про те, що учні матимуть змогу подорожувати по історичних та культурних місцях Росії та Білорусії, щорічно здійснювати поїздки за кордон на стажування до Франції і щиро зустрічати французьких ровесників у своїй школі, бути учасником Міжнародних спортивних змагань у Польщі та продовжувати навчання у вищих навчальних закладах Європи.

Підсумки роботи по співпраці з волонтерами Корпусу Миру США та СЗШ I-III ст. № 4 м. Гайсина був узагальнений у щорічному фотоальманасі «Making Pease», де висвітлено діяльність волонтерів Корпусу Миру США в світі.

Виконання усіх цих заходів сприятиме розвитку міжнародної співпраці, буде корисною усім учасникам співробітництва вже найближчим часом, не кажучи про віддалені перспективи творення справді Об'єднаної Європи. Корисно побувати в інших країнах для обміну досвідом. Адже настав час і в нашій державі активізувати громадську свідомість до активної участі підрастаючого покоління в реалізації сучасних інтерактивних освітніх процесів.

*Ю.Р. Войціцький,
магістр, головний редактор газети
“Слово Польське”
та порталу полонійного WiZyt:NET,
голова ГО “Кресов’яци”*

МІЖВОЄННИЙ ЛЬВІВ ЯК ПРИКЛАД СПІВІСНУВАННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ РІЗНИХ НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ

Розбудова національної свідомості починається переважно в стані загрози, життя на пограниччі, коли ми намагаємось визначити нашу приналежність до певної спільноти. Власне тоді з’являється зв’язок “ми і вони”, а також межі того, що ми трактуємо як “своє” і “чуже”. Національна свідомість виявляється тоді, коли одна група хоче показати свою культурову відмінність. Виникають певні символи, міфи, герої, які, власне, і сприяють творенню національного візерунку. Ідеологія націоналістична, попри те, що деякі ідеологи приписують їй радикалізм та філософську хисткість, певною мірою слугує відбудові національної свідомості.

Підводячи до теми викладу, яка безпосередньо пов’язана зі Львовом, Східною Галичиною, а також II Річчю Посполитою, до складу якої входила Східна Галичина, хочу сказати, що для країни, яка більше 120 років знаходилась під окупацією монархій, націоналістична ідея була дуже сильною, і нічого дивного, що відразу ж після здобуття незалежності виховання цієї ідеї мало в міжвоєнній Польщі характер народний, а вже пізніше – державний. Своєрідним викликом для Польщі стало формування політики щодо національних меншин, яке спочатку було пов’язане з утворенням стереотипу “працівника-солдата”, який, незалежно від національності, повинен бути лояльним й офірним громадянином. З іншого боку, ця ідея, яка спрощувалась до виховування Східногалицької молоді в душі польського народу, була досить поважною причиною до соціальної напруги.

Дискутувати на тему, коли представникам національних меншин краще жилося: у Львові – за часів Австро-Угорщини, коли Львів був столицею Галицької автономії, чи за часів II Речі Посполитої, чи, коли внаслідок пакту Молотова-Рібентроппа місто зайняли Червоні, – можна довго. Але я хочу сконцентрувати увагу на періоді саме з 1918 до 1939 року, бо як для поляків, так і для українців на сьогоднішній Західній Україні цей час був знаковим з погляду появи національних організацій, а також визначних особистостей.

Чому саме Львів як об’єкт для глибшого дослідження співжиття різних народностей і релігій? Тому що як прикордонне місто, дякуючи економічним, культурним, політичним і соціальним змінам, протягом століть саме Львів став метрополією, в якій специфічно поєднались культури кількох народів, що дозволило Львову стати одним із найважливіших осередків у Східній Європі. Представляючи польську спільноту Вінниці й будучи активним її членом, я зовсім не хочу наголошувати на особливому значенні цього міста для мого народу. Тим більше твердити, що Львів завжди був польським містом може тільки людина, що не хоче знати історії. Загальновідомим фактом є те, що великою мірою Львів своєю появою завдячує Русинам, яких за княжих часів мешкало там біля 2 тисяч. Інші народи – Німці, Вірмени, Караїми, Євреї, Мадяри, а пізніше – Поляки були народами приїжджими, яких притягувало стратегічне значення Львова як міста, що розкинулося на перетині економічних шляхів між Сходом і Заходом, подібно до Кам’янця-Подільського.

Довгий час в місті, якому Магдебурзьке право надав Казімеж Велькі 657 років тому, а тон задавала німецька спільнота, руськими залишались передмістя. Русини, Вірмени та Євреї не підпорядковувались німецьким законам, хоча в роках 1405-1426 на 5 тисяч Львів’ян 4 тисячі було Німців. Вони утворювали замкнуту групу, мали власну церкву Матері Божої Сніжної, подібно і Татари мали свою мечеть і цвинтар під Високим Замком. Мадяри прибули до Львова разом із дружиною князя Лева – Констанцією. Про Поляків, які б перебували у Львові в княжому періоді, є дуже мало інформації. З’являються вони найімовірніше разом із Чехами за короля Єжего II в середині XIV століття як дружинники. Львів на 432 роки стає частиною Корони, що зовсім не перешкоджає

всім народам, які його замешкують, щорічно подвоювати цю метрополію.

Сполонізовані німецькі роди і вірменські, останні з яких під впливом Унії асимілювались з Католицькою Церквою, вели активну господарську діяльність. Українське міщанство теж збагачувалось ремісництвом та торгівлею. Воно все відкритіше боролось за рівні права з іншими національностями, за релігійні переконання, управління містом.

Населення Львова того періоду за релігійною ознакою поділялося на три групи: латинську, до якої належали Німці, Поляки, Італійці, Французи, Шотландці, Мадяри; грецьку – Українці, Вірмени, Волохи і єврейську. Євреї утворювали окремий замкнутий світ, послуговуючись жаргоном німецької мови, так і своєї рідної.

Під кінець XVI ст. у Львові мешкало від 16 до 18 тис. населення, а на початку австро-угорського панування – біля 20 тисяч.

Вираз “за бабці Австрії”, який часто я чув у Судовій Вишні, своїй родинній місцевості, передає і позитивні аспекти Австро-Угорщини, яку в Польщі сьогодні багато хто називає прообразом Унії Європейської. Якщо придивитись, наприклад, до Українців, вони за часів Галицької Автономії мали свої кафедри у Львівському Університеті. У Львові діяло Наукове Товариство ім. Шевченка, Просвіта, Народний Дім, скаутська організація Пласт, а також головна фінансова установа Українців – Центробанк, ряд політичних партій. Безпосередньо перед I Світовою війною функціонувало кілька парамілітарних організацій, зокрема – як Товариство Українських Січових Стрільців, наприклад.

Але окупація є окупацією, і “весна народів”, яка охопила всі території “заборів”, принесла як радість, так і відчутний дисбаланс у формування добросусідських відносин представників різних народів на території Східної Галичини.

Таблиця 1. Населення Львова за національною ознакою

Рік	Українці %	Поляки %	Євреї %	Інші %
1869	14,2	53,2	30,2	2,4
1880	15,9	53,3	28,2	2,6
1890	17,2	52,6	28,1	2,1
1900	18,3	51,6	27,8	2,3
1910	19,2	51,2	27,8	1,8
1921	12,4	51,0	35,1	1,5
1931	16,3	50,0	21,9	1,8
1941	22,0	50,3	25,4	2,3
1942	23,1	48,6	25,6	2,7

Незважаючи на те, що від другої половини XIX століття Поляки становили понад 50% населення Львова і навіть у 1942 році їх кількість не набагато зменшилась (див. Таблицю 1), Українці після 1918 року теж прагнули до утворення власної держави. Львів опинився в центрі польсько-української війни. Внаслідок кровопролитних боїв місто залишилось у руках Поляків, які на пам'ять про Львівських Орлят, що боролись за місто в 1918 році, побудували окремий цвинтар, успішно зруйнований радянськими танками в 1971. II Річ Посполита звертала багато уваги на усі національні заворушення і діяла в багатьох випадках авторитарно [2, с. 24], [3, с. 41]. Коли під керівництвом Степана Бандери було організовано замах на тодішнього міністра внутрішніх справ Броніслава Бернацького, польський суд засудив Бандеру на кару смерті. Незважаючи на резонансність справи, вирок було замінено на пожиттєве ув'язнення.

Дякуючи Віктору Ющенку і львівському самоврядуванню, Цвинтар Орлят у Львові було відновлено, а польсько-українська війна закінчилась, і вже разом Поляки та Українці воювали з Армією Тухачевського і Будьонного на теренах від Києва до Варшави.

На жаль, тодішній польський уряд, підписавши в 1921 році Ризький Трактат, перекреслив усі

старання Симона Петлюри, і грікі слова “Я вас перепрошую, панове, я вас дуже перепрошую, так не повинно було бути”, які сказав Пілсудський інтернованим бійцям української армії в Щипьорні, не могли компенсувати гіркоту і безвихідь, яку відчували ті, хто воював за “Волю – нашу і вашу”.

Повертаючись до міжвоєнного періоду Львова, як видно з таблиці, в 1931 році Поляки становили 50%, Євреї 32%, Українці – 16%, а решта національностей лише 2% населення. Розглянемо ближче, як виглядала ситуація національних меншин у Львові і Східній Галичині.

Українці

Українці не були занадто обмежені у свободі своїх дій за часів II Речі Посполитої. Уряд Польщі навіть планував утворення української автономії на кшталт Гурного Шльонзка (Верхньої Сілезії), однак цей план так і не був реалізований. У міжвоєнному періоді Українці створювали багато громадських організацій, які формували народну свідомість, наприклад, найбільше – Українське Національно-Демократичне Об’єднання.

Українці Львова, так і не дочекавшись офіційного дозволу відкрити свою вищу школу, організували неофіційні курси, які згодом стали таємним університетом. Потім з’явилася також і Українська Політехнічна Школа. В 1929 році офіційно відкрито у Львові Греко-католицьку Теологічну Академію, однак її слухачами могли бути лише особи духовні.

Українці видавали газети і часописи, діяла молодіжна організація “Пласт”.

Євреї

Представники “обраного народу” становили понад 30% населення міст, окупованих раніше Австро-Угорщиною і Росією. Львів не був винятком.

Євреї становили окрему групу львів’ян, 99,8% з них декларувало іудаїзм як свою релігію. Крім того, економічний і соціальний статус Євреїв був вищий, ніж статус Українців чи Білорусів. Євреї становили значний відсоток інтелігенції II Речі Посполитої. В 1924 році у львівських вузах 24% студентів були Євреями, а учнями середніх шкіл – 23%.

Білоруси

Білорусів у Львові було небагато, проте в північній частині Галичини можна було зустріти їхні значні скупчення. У тому періоді спільнота білоруська мала достатньо низький соціальний статус, серед Білорусів немало було тих, хто не вмів читати і писати. В 1925 році діяла білоруська партія «Громада», політичний профіль якої був наближений до більшовицького. У Варшаві цю партію було потрактовано як антипольську і делегалізовано. Проте Ю.Пілсудський, помітивши загострення політичної ситуації, ввів білоруську мову до польських шкіл на терені Західної Білорусі. Дозволено також і розвиток культурної діяльності. Однак під впливом Радянської Росії посилилася терористична діяльність білоруських боївків, унаслідок чого позитивний розвиток польсько-білоруських відносин пішов на спад.

Чехи і Росіяни

У Галичині та у Львові кількість Чехів у міжвоєнний період зростає внаслідок швидкого росту населення в сільських регіонах. Чехи мали певні привілеї, а також значні свободи.

Російська спільнота погоджувалась з політикою Польщі щодо національних меншин у Східній Галичині. Напруженість виявилась у 1927 році після впровадження заборони використання російської мови в урядових і адміністративних установах. Проте Росіяни, які втікали від більшовиків за Збруч і не мали достатньо коштів, щоб їхати далі до Парижа чи Лондона, мирилися з такою політикою, асимілюючись і одружуючись з представниками інших національних меншин.

Сьогоднішній Львів і вся Західна Україна від Збруча до Івано-Франківська, колишнього Станіслава, дуже відрізняється від того романтичного візерунку, який асоціюється в багатьох Поляків, батьки і діди яких були змушені виїхати внаслідок більшовицького терору. Але лише завдяки тому, що нога радянського солдата ступила на цю землю на 24 роки пізніше, ніж на терени Східної та Центральної України, Львів є таким, яким ми його сьогодні бачимо. Сьогодні, як і 80 років тому, збереження культурної спадщини Львова залежить не лише від української влади, але також від усіх представників інших національних меншин, які замешкують це місто. Те саме можна сказати і про нашу Вінницю, яка нагадує старовинний Львів поєднанням великої кількості національних

культур, традицій і релігій. Маємо надію, що сьогоднішня влада надалі буде підтримувати наші прагнення до самостановлення, впровадження мов нацменшин до середніх шкіл, якщо виникати-ме така потреба, а ми – Поляки, Білоруси, Євреї, Німці та інші – будемо лояльними громадянами країни, потенціал якої невичерпний.

Література:

1. Статистичне відомство Республіки Польща - <http://www.stat.gov.pl>
2. Dokumenty Obrony Lwowa 1939. Artur Leinwand
3. Jan Wojciech Wingrałek: Tam, gdzie lwowskie śpią Orleża...

Ф.А. Винокурова,

*заступник директора Держархіву Вінницької області
з науково-методичної роботи, кандидат історичних наук*

УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ СТОСУНКИ ПЕРІОДУ НІМЕЦЬКО-РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941-1944 РР.)

Щодо історіографії питання, то мусимо зазначити: українська історіографія має досить небагато праць із такої важливої складової українсько-польсько-єврейських відносин, як порятунок єврейського населення під час нацистської окупації України (1941-1944 рр.). Але як дослідник теми з приємністю відзначаю праці п. Якова Сусленського, п. Жанни Ковби, матеріали, підготовлені Єврейською радою України [1].

Щодо регіональних досліджень, то заслуговує уваги та наслідування праця білоруської колеги, д-ра Інни Герасимової. У книзі спостерігаємо вдале, напрочуд делікатне поєднання описових статей, списків та ілюстрацій. В регіональному україно-ізраїльському виданні "Вінницька область. Катастрофа та опір". – Київ – Тель-Авів, 1994 з проблематики Голокосту, вперше інтегрували в інформаційний простір свідчення про порятунок єврейського населення у Вінниці та районах Вінницької області.

Уже впродовж більше як 15 років ми намагаємося розвинути діалог, а також наукові дослідження проблеми українсько-польсько-єврейських відносин під час Голокосту. Складовими частинами теми є питання праведництва та колабораціонізму. Проте багато змінилося з тих пір, відколи ми осмілилися означити цю проблему. Зараз зрозуміло, що попередній сенс "табу", який оточував більшість досліджень цієї теми, розлетівся на уламки. Сьогодні вивчення зазначеної вище проблеми легітимізоване, і навіть заохочується підняття "заритих" пластів, їх демонстрування та подолання стереотипів, які оточували історіографію із цих питань.

Зараз зрозуміло, що задля розкриття "проблеми" українсько-польсько-єврейських відносин минулого, сьогодення та спекулятивних припущень щодо майбутнього, дуже важливо розширити наші горизонти як в інтелектуальному, так само і у прагматичному напрямі.

Українсько-польсько-єврейські відносини за умов німецько-румунської окупації тісно пов'язані із філософсько-психологічною проблемою людського вибору в екстремальних ситуаціях за нацистської окупації. Підкреслюємо: людського вибору, тому ми інтегруємо у дослідницький процес компаративний аналіз подій і моделей поведінки людини. У цьому дискурсі врахуємо й те, що, поряд з офіційною документалістикою в інформаційний простір вводиться потужний блок документів усної історії.

У Держархіві Вінницької області, окрім офіційної партійно-радянської документалістики, сформовано ряд відповідних документальних колекцій, фондів особового походження. Є й особисті авторські архіви, в яких містяться архівні джерела щодо врятування євреїв за часів Голокосту.

Це копії документів офіційної документалістики німецького, румунського, радянського походження, а також документи усної історії – спогади та свідчення жертв Голокосту, свідків та учасників тих подій. Переважна більшість документів здобута під час роботи в різноманітних проектах по збору документів періоду Катастрофи, зокрема Фонду Спілберга, який тривав в Україні у 1995-1999 рр.

У колекцію сформовано документи та матеріали про людей, які отримали звання "Праведник Світу" або "Праведник України", про тих, хто своїм вибором, своїми діями з порятунку людей – євреїв, військовополонених довів, що найбільшими чеснотами є людяність, совість, вміння співпереживати, захистити слабшого. У колекції також є матеріали про добротворців – тих, хто зробив свій вибір на користь гнаних та переслідуваних. Слід врахувати, що люди діяли в екстремальних ситуаціях окупації. Щодо Вінницької області, то в зв'язку з будівництвом, а згодом і функціонуванням у передмісті Вінниці ставки Гітлера "Вервольф", у Черепашинецькому лісі ставки Герінга "Штайнбрух", різноманітних військових штабів – Вермахту, "Валле" у Вінниці, Розенберга – у Вороновиці, окупаційний режим був особливо жорстоким.

Аналіз ситуацій, сюжетів, що міститься у колекції, свідчить про те, що рятівників та їх вчинків було більше у селах. По-перше, у селах люди були більш релігійними, а відтак – більш моральними. По-друге, сховати єврея у якомусь "секреті" в будинку рятівника або біля нього, а також забезпечити харчами було легше в селі, ніж у місті. З більш як двохсот вінничан, удостоєних звання "Праведник Світу", понад сто п'ятдесят здійснювали свій подвиг у селах. Причини, що примушували людину ризикувати собою та своєю сім'єю, аби допомогти єврею, були різноманітними.

З офіційної документалістики це важче з'ясувати, оскільки документи містять дуже скупу інформацію, яка не завжди стає поштовхом для подальшого розвитку сюжету або досліджень. Таку колекцію фактажу ми можемо черпати з офіційних документів, зокрема, окупаційних установ, органів місцевого самоврядування. Переважно, це документи про порушення окупаційного режиму щодо євреїв, переслідування або покарання рятівників окупаційною владою.

Наприклад, в адресному листку вибуття Івана Лавідо (володів комісійним магазином на Українському проспекті) записано: "Заарештований за переховування жидів". Аналіз даної категорії документів свідчить: коли людину записували в адресний листок вибуття, а в графі "причина вибуття" зазначали «заарештований», це давало всі підстави вважати, що її вже немає серед живих [2]. Один зі свідків описуваних подій, нині покійний Ігор Олександрович Рогозинський (за фахом радіотехнік, часто здавав радіоприймачі на комісію у магазин Лавідо), свідчив: "...Дійсно у підвалі під магазином Лавідо переховувалася єврейська сім'я, яку виявили поліцаї". Далі розвинути тему Лавідо не вдалося, і документ відійшов до розряду "глухих". Нам залишається тільки припускати, якою була мотивація вчинку Івана Лавідо. Можливо, він мав меркантильний інтерес, але так чи інакше залишалася співчуття, адже високим залишався і ступінь ризику...

Із газетної судової хроніки: «Русская Анна Николаевна Гура за дачу ложных показаний по делу евреек Браунштейн и Янкелевич приговорена к тюремному заключению на один год и к уплате штрафа в сумме 2000 лей, а за укрытие упомянутых евреек на своей квартире приговорена дополнительно к трехгодичному тюремному заключению с поражением в правах на два года после отбытия наказания» [3]. Інформація такого роду і в такому джерелі була епізодичною.

У перші повоєнні роки на тему Голокосту євреїв, а тим більше рятівників євреїв було накладено компартійне "табу". З позиції актуалізації ця тема взагалі була закритою. Тільки у деяких актах Надзвичайної комісії з виявлення та обліку злочинів нацистів (НДК), що укладались у 1944–1945 рр., траплялась деяка інформація, як наприклад: "Немецкие палачи жестоко расправлялись с советскими патриотами, в Виннице расстреляно 245 чел. за связь с партизанами, за слушание радио, за укрывательство еврейских семей, среди них: Мельник Яков, братья Пастух, фельдшер Бутенко". Подальшого розкриття такий документ також не мав [4].

У представників місцевого населення для врятування євреїв, незважаючи на смертельну небезпеку, були різноманітні мотиви: попередні знайомства, родинні зв'язки, гуманітарні причини, політичні переконання, релігія. Зазвичай їх підштовхувало до рятівних дій декілька причин, які поєднувались між собою, але взаємно не виключали одне одного.

Обставини, у яких діяли рятівники на територіях Радянського Союзу, були важчими, ніж в інших країнах Європи. Обов'язок повідомляти про кожного єврея і кожну чужу людину, побачену у районі, заборона надавати притулок навіть на ніч будь-якій пришлій людині, доносити; необхідність утаємничувати факт спасіння від сусідів; важкі умови здобування їжі для переховуваних – все це

загрозувало життю рятівників. Адаже німецько-румунський терор та покарання на територіях колишнього Радянського Союзу були дуже жорстокими: смертна кара без суду та слідства, покарання всієї сім'ї, спалення будинків та ін.

На всіх окупованих територіях СРСР, зокрема Вінницької області, публікувалися попередження для населення, в яких рятівникам-євреям погрозували смертною карою. Це дійсно було долею місцевих жителів, захоплених при спробі допомогти євреям. Кожний випадок врятування – це окрема історія, яка мала свої причини. Нижче ми описуємо найбільш яскраві випадки врятування, які демонструють різновид рятівників, їх дію та мотивації.

Отже, зробимо спробу, коментуючи запропоновану колекцію фактажу, апелюючи до конкретних сюжетів і використовуючи спосіб компаративного аналізу, проаналізувати моделі дій рятівників і мотиви порятунку. Модель порятунку, модель праведництва певною мірою була пов'язана зі специфікою окупаційного режиму на тій чи іншій території. Наприклад, Вінницька область, як і Миколаївська, мала дві зони окупації: німецьку, що входила до території рейхскомісаріату "Україна" – в один із вісьми його округів, Житомирську генеральну округу та румунську зону окупації, що охоплювала територію між Південним Бугом та Дністром і входила до складу так званого губерна-торства Трансністрія.

У румунській зоні окупації концентрувалося єврейське населення, депортоване із Північної Буковини, Бессарабії та повіту Дорохою Румунії, а також місцеві євреї. Терор, насильство, грабінництво, гвалтування жінок, смерть від голоду й тифу, інших інфекційних захворювань – у такий спосіб євреїв позбавляли життя на румунській території.

Євдокія Павлівна Ужвак (рік народження) із с. Маньківки Бершадського району під час інтерв'ювання розповіла: "Одного дня, у лютому 1942 р., до мене в хату постукав молодий єврейський хлопчина, з висланих румунських євреїв. Впустила, він був весь синій від холоду, трусився. Звали його Яша. Коли хлопець трохи відігрівся, став просити, аби я купила в нього пальто... Відповіла, що і так дам йому поїсти. Він приходив кожного тижня або двох, а потім не з'являвся. Подумала, що він захворів, і пішла в колгосп, щоб знайти хлопця і дати йому сухарів або печену картоплю. Але Яші уже не було серед живих. А те, що я побачила, примусило мене здригнутися і закричати: у корівнику на солом'яній підстилці корчилися, порпалися опухлі чорні істоти, а поруч з ними лежали задубілі голі трупи. Та картина до цих пір у мене перед очима. Наступного дня я набрала картоплі та сухарів і пішла туди знову, не боячись нагайки румунських жандармів"[5].

Отже, ця жінка, Євдокія Ужвак, є однією із праведників, мотивація її вчинку – жалість, співчуття, порив, коли люди надають хай одноразову, але допомогу.

Рятували євреїв також провідники – перевізники. Євреїв перевозили, переводили із німецької зони, де здійснювалося їх тотальне знищення, до румунської, де з початку 1942 р. не було акцій масового знищення єврейського населення. Для румунської зони окупації характерна геттоізація євреїв як місцевих, так і депортованих і використання єврейської праці. На цій території євреї отримували шанс на виживання, який ставав ще більш реальним після поразки німецьких військ під Москвою, Сталінградом, з посиленням антигітлерівської коаліції. "Добратися до Трансністрії – значить вижити" – побутувала така думка.

Чи завжди такий порятунок був безкорисливим? Ні, далеко не завжди. Але, ж варто враховувати й те, що і рятівники, і врятовані ризикували життям: своїм, своїх дітей, близьких та рідних. Моральний фактор тут превалює над меркантильним. Зрозуміло, що рятівники керувалися декількома мотивами. Але як правило, один із них – домінуючий. В останнє десятиліття відбувається розширення поняття "Праведник Світу". Критерій ризику вже не є таким значущим, головним є морально-етичний підхід, на основі якого приймається рішення. Одне із головних питань – що рухало людьми, які рятували євреїв.

Так чи інакше більше половини вінничан, удостоєних меморіалом Яд-Вашем почесного звання "Праведник світу", були провідниками.

Досліджуючи вищезгадану колекцію документів, конкретні архівні фонди, приходимо до висновку, що серед способів урятування євреїв, окрім зазначеного вище, були: одноразова допомога

(яка часто-густо надавалася незнайомим людям); надання притулку на ніч чи на декілька днів; забезпечення документами (підробленими паспортами, свідоцтвами про народження, свідоцтвами про хрещення, різними перепустками тощо). До речі, це у певній мірі були напрямки діяльності антинацистського підпілля, хоча у жодній із партійно-радянських директив, які поширювалися на початку війни, а потім скидалися з літаків, не було й згадки про допомогу з боку підпілля, партизан переслідуваним окупантами групам населення, а саме – євреям, військовополоненим та ін.

У першій групі удостоєних почесного звання “Праведники світу” у Вінницькій області була немирівчанка Марія Лавренюк, учасниця антинацистського підпілля. Вона врятувала десятки євреїв: зуміла створити, що було справжнім героїзмом у тих умовах, а ще й у німецькій зоні окупації, чітко налагоджену систему порятунку шляхом переведення євреїв через Південний Буг. Пані Марія підбрала групу провідників зі знайомих їй людей, переважно, це були молоді чоловіки, з колишніх військовополонених: одні забирали євреїв з гетто та приводили до конспіративних квартир, інші вже безпосередньо переводили вночі через річку – на румунську територію. На німецькому березі завжди стояла Марія Петрівна, доки провідники та євреї не добиралися до румунської території. Вона знала, коли змінюються прикордонні пости. Головне завдання полягало в тому, щоб тихо та непомітно відірватися від німецького берега, а там, про всяк випадок, коли попадешся румунам, треба мати при собі деякі цінності, гроші – румуни охоче брали хабарі.

Таким чином Марія Лавренюк врятувала родини Стрижевських, Барських, Каневських, Мостових – більше як 100 осіб [6].

Останнім часом, з метою підготовки другого тому видання “Євреї Вінниччини у період Другої світової війни. Участь в опорі нацизму”, я поглиблено зайнялися дослідженням цієї теми й прийшла до такого висновку.

Серед учасників антинацистського опору було чимало підпільників, які рятували євреїв не за вказівкою уряду, своїх командирів, а за велінням совісті. Партійне та радянське керівництво Радянського Союзу, закликаючи до розгортання підпільно-партизанської боротьби, її форм та методів – руйнувати, палити, всіяко шкодити ворогу у тилу, аж ніяк не закликала врятувати переслідуваних ворогом євреїв. А відтак на окупованих територіях колишнього Радянського Союзу не здійснювалася організована допомога євреям від якоїсь певної групи місцевого населення або антинацистського підпілля. Але деякі підпільники, керуючись власним бажанням допомогти, співчуттям до гнаних та переслідуваних людей, рятували їх від загибелі.

Показовою є історія вінничанки Доміцелії Карлівни Радан, її дітей Марії, Матильди та сина Адольфа, які рятували приречених на смерть людей – не тільки тих, хто звертався до них по допомогу, а й тих, кого більше не могли переховувати інші родини у зв’язку із погрозою сусідів заявити в гестапо. Радани переховували євреїв у льоху, який містився в їхньому дворі, годували їх, вночі виводили по одному на свіже повітря. Ризикуючи своїм життям як підпільники, вони подвоїли цей ризик порятунком євреїв, за що окупанти карали смертю. Деяким із врятованих Радани виготовляли фальшиві документи із українськими та російськими іменами та прізвищами, що давало їм шанс на виживання, деяких вдалося переправити на румунську територію, де не було масових акцій знищення євреїв. Дітей та підлітків, що переховувалися у них, учителька Марія Радан переправляла у дитячий будинок до Лідії Постоловської. Ви бачите їх на фотографіях – Ліля Балін, Рая Литвін, Валя Барк та ін. Родина Раданів врятувала 48 євреїв та четверо радянських військовополонених. То був особистий вибір родини Радан, їх модель поведінки.

Великий Гете писав: “Перед великим розумом я схиляю голову, перед великим серцем – коліна”. Це у повній мірі стосується польської родини Раданів. Із позиції компаративістики зазначаємо, що не всі підпільники поділяли ставлення Раданів до євреїв. Зокрема, підпільник Іван Сандул – колишній співробітник органів НКВС, підпільниця Поліна Козачинська, зв’язкова із загonom НКДБ, яким командував Дмитро Медведєв, засуджували дії Раданів щодо порятунку євреїв і навіть вимагали припинити переховувати їх [7].

Нерідко врятованих підпільниками євреїв залучали до підпільної боротьби. Так сталося із вінничанином, юнаком Володимиром Соболевим (Соболем), який втік із німецького полону. Він

був мобілізований на фронт після закінчення Подольського піхотного училища, що у Московській області. У боях під Москвою юнака було важко поранено – роздроблено кисть руки. Так юнак потрапив у німецький полон. Колону військовополонених гнали в бік Києва. Рука у Володимира до того опухла, що одяг вже було неможливо зняти. Висока температура, морози ускладнювали ситуацію – він уже не міг іти. Таких по дорозі пристрілювали. Але німець – конвоїр колони, у якій ішов Соболю, на привалі розпорядився, щоб хлопця прив'язали до дерева та пилкою відняв йому руку до ліктя – без наркозу та інших засобів. Згодом Володя розповідав, що бився головою об дерево, а потім втратив свідомість. А потім, коли пішли далі, конвоїр увесь час підсовував хлопцю то шматок хліба, то куриво; недалеко від Києва допоміг йому втекти.

Володя Соболю прийшов до Вінниці у грудні 1941 р.. Його мати і брат евакуювалися, а батька було репресовано ще в 1937 році. Одинокого хлопця прийняла до себе на квартиру родина Куленків – Василь Павлович та Любов Олексіївна. Рана в нього на руці гнила. Куленки домовилися з хірургом Кравченком, і той таємно, вночі, зробив Соболю операцію – витягнув решту кістки. Хлопця годували та лікували, вчили писати лівою рукою, глядіти за собою; оформили необхідні документи: начебто він не Володимир Соболю – єврей, а Володимир Соболев – росіянин. П'ятеро людей – Поліна Парубоча, Марія Дацюк, Марія Родневич, Климентій Грейц та Василь Куленко – свідчили в управі, що це дійсно так. Вони поповнювали ряди рятівників.

Куленки залучили Соболева до підпільної роботи у групі Івана Бевза, і він став одним з найактивніших підпільників. Це він стріляв у заступника гебітскомісара Вінниці майора Нольтинга та важко поранив його. ...Володю заарештували у вересні 1942 р.: після провалу немирівського підпілля, куди він їздив на допомогу місцевим підпільникам. Зв'язки потягнулися далі – до Вінниці. Рятівники продовжували турбуватися про нього, коли той був під арештом. 16 березня 1943 року Володю Соболева розстріляли у вінницькому гестапо. Факт порятунку Володимира Соболева знайшов своє відображення у нагородних листах Володимира та Любові Куленків, коли вони отримували медаль "За відвагу" – за роботу у підпіллі, за людяність та доброту [8].

Соціальний фактор – причетність до загальної справи спасіння євреїв усім селом або декількома родинами. Один із наших респондентів, колишній в'язень іллінецького гетто, Юхим Резник врятувався дивом – утік просто від розстрільної ями. Хворого на нервову гарячку його залишили у с.Павлівці Липовецького району, а потім добрі люди переказали, що у Вернянці переховується батько Юхима, і хлопця переправили до нього. "Що це було за село, які це були люди! – пише у своїх спогадах пан Резник. Вернянка, напевне, від слова "вірні". Федір Руденко, родини Черниць, Опанюків та ін. – ті, що врятували мене і батька від загибелі (мати, сестра і її діти вже були розстріляні нацистами і покоїлися в іллінецьких ровах). Напідпитку троцьанський староста Лукаєнко казав старості Вернянок: «У тебе, Кошовий, повне село жидів». Євреї там переховувалися по два і більше роки і ніхто нікого не видав»[9].

У переліку мотивів урятування є такий: потреба у хороших спеціалістах-євреях. Не думаю, що головлікар Пироговської лікарні Микола Мазаник керувався тільки цим, коли подав підписного листа вінницькому гебітскомісару на визволення з-під арешту лікаря Пістермана, без якого лікарня не може функціонувати. Мазаник – моральна, достойна людина, намагався визволити свого колегу. Маргинфельд уже написав позитивну резолюцію, але запізно. Доктор Пістерман наклав на себе руки в тюрмі – перерізав собі сонну артерію [10].

Навіть за відсутності спеціальних досліджень, позицій священнослужителів будь-якого рангу, можна стверджувати, що переважна їх більшість проводила лінію своєї церкви та у своїх проповідях схвалювала німецьку або румунську окупаційну політику, окупаційні армії за звільнення від "більшовицького ярма та радянського безбожжя". Але були священники, які, незважаючи на прогерманську позицію керівників церкви, а також замовчування теми знищення євреїв, за велінням власної совісті допомагали переслідуваним євреям. Ця допомога охоплювала цілий комплекс дій: починаючи від видачі фальшивих свідоцтв про народження та передачі свідоцтв померлих людей євреям, які намагалися приховати свою національність, засудження вбивств євреїв, закінчуючи наданням притулку євреям у власних будинках та монастирях.

Єпископ Вінницький та Житомирський Григорій, виступаючи влітку 1943 р. перед парафіянами на розкритті могил громадян, розстріляних органами НКВС, перекавав провину за "вінницький злочин" на євреїв, закликав до знищення жидо-більшовиків. Чи в душі багатьох упали ці зерна ненависті? Невже провина окремих партійних лідерів мала лягти на ні в чому не винних стариків, жінок, дітей?! Так, церква в багатьох випадках підтримувала політику окупантів, вихваляла Гітлера та його приспівників.

Священик Петровський у Шпиківській церкві закликав парафіян до відкритої ненависті, називаючи євреїв кровопивцями, вважав за необхідне просити румунську владу, аби всіх євреїв містечка вислали до печерського табору [11].

Але були у тій безодні пекла й люди іншого ґатунку. Гніваньський священик Володимир Блажевський, інтелігент, людина виняткової ерудиції, ризикуючи своїм життям, життям своєї родини, сприяв утечі Естер та Доні Панських, родини Вайнбергів та інших євреїв-гніваньчан у втечах на румунську територію. Вінницький священик Михайло Дрончак урятував єврейську дівчину Шуру Шапіро. Ця історія мені близька, адже з Олександром Іллівною Влащенко (Шапіро) моя родина мешкала по сусідству, тому про це я чула з перших вуст. Георгій, син Михайла Самійловича, знав Шуру ще з довоєнних років, і вона подобалась йому. У вересні 1941 р. у Вінниці гітлерівці та їх поплічники поліцаї розстріляли матір дівчини та дружину її брата Ілону разом із маленькою дитиною. Коли їх усіх вивозили з дому, Шурі вдалося відбігти та сховатися у сусідньому дворі. Георгій знайшов непритомну Шуру, привів її до тям і вирішив відвести її до своїх батьків, але як вони це сприймуть... Михайло Самійлович був людиною суворого правил, але гуманною. Дівчину прийняли, як рідну. Придумали легенду, начебто Шура їхня племінниця, приїхала перед війною і вже ніяк не могла дістатися додому. Легенда була хиткою, і священик Дрончак вирішив виїхати у Бершадський район, де Шуру ніхто не знав. Добре, що там було порожнє місце роботи для нього. Дістали для Шури документи на ім'я Марії Виштак – українки. Білявка, тендітна Шурочка аж ніяк не була схожа на єврейку. З Чернятки її вигнали на примусові роботи у Німеччину. Там Шура познайомилася зі своїм судженням росіянином Михайлом Влащенко. Розійшлися долі Георгія і Шури. Що поробиш – війна...

«Після війни Шура стала дитячим лікарем, її чоловік – учителем. Народили двійко діточок, Люду та Альошу. До самої її смерті, а померла вона у 1987 році, ми залишалися добрими друзями і близькими людьми. Часто вона приходила до мене у снах – білява, ніжна, красива Шурочка», – написав у своїх спогадах Георгій Михайлович. Отже, що керувало священиком Михайлом Дрончаком, Володимиром Блажевським, якими були їхні мотиви порятунку євреїв? Насамперед релігійні почуття: "Возлюби ближнього свого, як самого себе" та їх гуманна сутність.

Напевне, тими самими почуттями керувалася монахиня Браїлівського монастиря, яка брала участь у порятунку Риви Брайтер, що переховувалася у родині її брата Дениса Гончара [12].

Виховує все: люди, предмети, явища, але найперше і більше за все – люди. І насамперед – батьки. Так, діти живуть за законами сім'ї. З пелюшок, з першого свідомого руху, усмішки і слова день у день повторюють дії своїх батьків. Батьки виховують дітей своєю поведінкою, відносинами у сім'ї та ставленням до інших людей. У цьому переконаєшся щоразу, аналізуючи гуманні вчинки праведників та їхніх дітей під час гітлерівського геноциду. При цьому хочеться ще і ще раз нагадати істину: виховання – це взаємодія, взаємовплив, співпраця дорослих і дітей, а в цьому процесі особливо важливим є формування гуманних переконань, самосвідомості. Адже немає нічого дорожчого за усвідомлення: ти потрібний не лише сам собі, а й іншим людям. З наступних історій дізнаємося про те, як діти разом зі своїми батьками рятували євреїв в особливо небезпечних умовах. Це був найвідповідальніший іспит для праведників-батьків та їхніх дітей – тривалий смертельно небезпечний іспит на людяність, справедливість і мужність.

Почнемо із вищезгадуваної родини Дениса та Федори Гончарів із с. Йосипенки Немирівського району, монахині Марії, сестри Дениса Арефовича, їх синів, на той час 16-річного Івана та 13-річного Степана. Селянська родина все життя працювала на землі, пережила колективізацію. Коли Денис Арефович вимушений був переховуватися у родичів, його матір, дружину, Федору Трохимівну, за-

брали у брацлавську тюрму.

На початку 30-х, передбачаючи голод, Денис Гончар відвіз лишки пшениці та деякі речі до Немирова знайомим євреям Мільштейнам – просив по можливості зберегти. Потім розповідав дітям, як наприкінці зими 1933 року зайшов до них – може збереглося зерно; побачив опухлих від голоду їхніх дочку Риву та бабуню. А зерно Мільштейни зберегли. Це дало можливість Гончарам навесні обсіятись та посадити город, з того часу знайомство єврейської та української родин перейшло у тісну дружбу.

Під час німецької окупації Гончари переховували Риву та її матусю Рахіль Мойсеївну. Рива, по чоловікові Брайтер, пригадувала: "Я була свідком розмови дядька Дениса зі своїми синами: "Хлопці, ми повинні врятувати цих жінок. Ніхто не має про них знати". Рива Ісаківна залишила свою маму у Гончарів, а сама вирішила шукати партизанів і знайшла: до самого звільнення території, де знаходилася, вона перебувала у партизанському з'єднанні під командуванням Шитова. Воістину участь в опорі – задля спасіння. А тим часом Гончарі опікувалися долею матері Риви, Рахілі Мільштейн. Взимку її ховали в хаті на печі або в клуні; для неї обладнали "секрет", а Ваня та Степан носили тітці Рахілі їжу, попереджали про небезпеку. Коли з монастиря приходила Марія, вона забирала Рахіль на свою половину та опікувалася нею як рідною – годувала, мила, прала її речі.

Коли Рива Мільштейн після звільнення повернулася додому, біля будинку Гончарів її зустріла матуся. З 1942 року до кінця окупації вона переховувалася у сільському будинку Гончарів, які щодня ризикували життям. "Святые они люди. Мы перед ними в неоплатном долгу", – писала Рива Ісаківна.

У цій історії можна виділити ряд мотивів, якими керувалися рятівники: врятування знайомих та друзів, релігійний фактор – урятування віруючими людьми, якими були Гончарі; надання допомоги з боку євреїв в період, який передував окупації (голодомор 1932–1933 рр.). На наш погляд, все ж таки основним мотивом порятунку в цій історії є гуманність, вміння співпереживати, християнська мораль. Почесне звання "Праведник Світу" родина Гончарів отримала однією з перших на Вінниччині. Іван Денисович Гончар став педагогом, довгий час очолював педагогічне училище у Немирові та Вінниці, вчив своїх учнів творити добро [13].

Диплом "Праведник Світу" отримала вінницька родина Бочкових: Євгена Юхимівна та її син Борис, які організували втечу та переховували у своїй оселі Самуїла Рахмана та його сина Юрія (Юрій та Борис разом училися в школі). Згодом Бочкови переправили Рахманів у Трансністрію і так урятували їм життя [14]. Часто допомагали євреям через довоєнні особисті знайомства, гарні стосунки, дружбу, яка об'єднувала у минулому рятівників та врятованих.

Кохання чоловіка до жінки або навпаки – один із критеріїв урятування, який знаходився у джерельній базі.

Кохання тримало випробування і під час Голокосту. Єлизавета Жорницька, втікачка з іллінецького гетто та Ксенофонт Яцюк, командир партизанського загону ім. Леніна 2-ї партизанської бригади ім. Сталіна.

Група іллінецьких євреїв – близько 30 чол., уже кілька днів блукала у Шабелянському лісі, переховуючись від німецьких окупантів. Повернення у містечко загрожувало їм смертю. Останній притулок, остання надія – ліс, партизани. Вони підходили до розташування загонів "За Батьківщину", ім. Кірова, але ніхто їх не брав – кому потрібні німечні старі, жінки, діти та й ще без зброї. Підійшли до розташування загону ім. Леніна, вартові викликали командира загону Яцюка, 28-річного чоловіка. Він оглянув пришельців, посміхнувся, підкликав ординарця, щось сказав йому та відійшов убик: "Хай до командира підійде найстарша серед вас жінка. Він буде говорити з нею. До командира прошкутильгала стара Тайбеле Моргуліс. Яцюк нахилився до неї і сказав пошепки, щоб ніхто не чув: "Тьотю, я прийму вас усіх у загін, якщо вона (він показав на Лізу) буде жити зі мною". Тайбеле повернулася до своїх і сказала: "Люди, ставайте на коліна, просіть її". Згодом, здавалося б, миттєве чоловіче почуття переросло у палке кохання.

Восени 1943 року, коли наближався фронт, у загін прийшли поліцаї – їх приймали: вони були зі зброєю, і Яцюк боявся, аби не розпізнали в Лізі єврейку, не завдали шкоди, і намагався ніколи не залишати її саму в розташуванні загону. Вони завжди були разом. А потім, у грудні 1943-го, був

василівський бій, німці та власівці йшли у ліс. У цьому бою було важко поранено командира Яцюка. Ліза винесла його з поля бою, врятувала життя.

При розформуванні загону оформляли різні довідки, партизанські посвідчення. Окрім них, Ліза Жорницька отримала ще ось такий документ – своєрідне свідоцтво про шлюб: "Дано Яцюк Лізі Семенівні в тому, що вона дійсно є дружиною командира партизанського загону ім. Леніна Яцюка Ксенофонта Тихоновича". Такий документ виявлено в офіційній партизанській документалістиці. Він дав поштовх до подальшого пошуку документів і людей – безпосередніх свідків та учасників подій. І головне – знайшла, розшукала у Рахнах стареньку, вже дуже хвору Лізу Яцюк, Ксенофонта Тихоновича вже не було в живих; в 2001 році відійшла у інший світ Єлизавета Семенівна, вічна їм пам'ять, Справедливим світу цього [15].

Враховуючи позиції компаративного аналізу, порівняння дій у схожих ситуаціях, розповімо історію Павла Остапишена з м-ка Ялтушків Вінницької області. У жовтні 1942 року він привів до поліції, де збирали євреїв на розстріл, двох своїх дітей, хлопчиків трьох та п'яти років, народжених дружиною єврейкою, яку гітлерівці розстріляли ще в серпні 1942 року. "Відведи їх, бо нас уб'ють", – наказувала Павлові його мати, рідна бабуся дітей [16].

У цьому ж самому Барському районі, у м. Барі інший Павло, Гетьман, урятував від розстрілу кохану дівчину – єврейку Хуму Кремінь. Шуцман Павло Гетьман, який служив в українській допоміжній поліції та охороняв банк, уночі вивів її з території барського гетто. Хума переховувалася в будинку Гетьманів до самого звільнення району в березні 1944 р. Під час окупації в неї народився первісток – синочок, якого назвали на честь батька – Павлом. Пологи у льоху приймав батько дитини, Павло Гетьман, разом зі своєю мачухою. У 90-х роках минулого століття, під час роботи у фонді Спілберга, вдалося взяти інтерв'ю в обох – у Хуми Кремінь і Павла Гетьманів. На питання, чому останній врятував Хуму, Павло відповів: "Врятував, бо любив її більше за все на світі". У цих словах – мотивація порятунку.

Після війни секретарю Барської селищної ради Хумі Мойсеївні Кремінь вдалося довести у місцевому відділі НКДБ, що Павло, її чоловік, не зрадник, він нікого не вбивав. Вона чекала його повернення до рідної домівки впродовж усього строку покарання – "5 років шахт Донбасу за... співпрацю з окупантами"[17]. Порятунком Хуми Кремінь – один із тих сюжетів допомоги жертвам Голокосту, який констатований на теренах сучасної Вінницької області.

Урятування знайомих та друзів, родинне виховання, направлене на альтруїстичне та гуманістичне ставлення до інших людей – мотиви спасіння.

І все ж таки домінуюча мотивація – жалість, співчуття єврейського населення під час нацистської окупації України.

Свідчення сказаному – історія порятунку родини Нахлісів родиною Диких.

Цей диплом родина Диких отримала стараннями Ганни Нахліс 10 липня 1994 року в першій групі нагороджених по Вінницькій області.

Василь Дикий та Яків Нахліс були друзями ще з громадянської війни, разом були мобілізовані у Червону армію. Друзями залишилися і по війні, дружили, так би мовити, сім'ями. Коли прийшли німці, Нахлісів загнали у літинське гетто. Одна за одною відбувалися акти винищення єврейської людності. 11 серпня 1941 р. нацисти провели першу акцію, тоді вбили брата Яков Волька та сина Моню. Хлопцеві тоді виповнилося 16 років.

Поступово Дикі витягнули з гетто дружину Якова Риву, дітей Бетю, Аню, Фіру, братову Якова – Нехуму. Старий Яків Нахліс залишався у робочому таборі, йому, як кваліфікованому спеціалісту-бляхарю, німці ще зберігали життя. Маленьку двомісячну Іду, племінницю Нахліса, Василь Дикий, надягнувши їй на шию хрестик, підкинув до своїх сусідів Сиваків.

Згодом Василь зрозумів, що скоро розстріляють усіх. Організував втечу з гетто своєму старому товаришеві Якову Нахлісу та його сім'ї; знайшов перевізників – Геню Бондарчук та Байначку. А поки що Нахліси, 6 чоловік, переховувалися у с. Кулизі, в хаті Диких, де для них було зроблено "секрет". Всі у сім'ї Диких мали свої обов'язки по догляду за Нахлісами. Дружина Василя Леонтійовича Ганна Карлівна готувала для них їсти, син Микола виносив відра з нечистотами.

Темної листопадової ночі Дикі вивели друзів-євреїв до траси – на румунську територію, до Жмеринки. А вранці у Кулигу понаїхало поліцаїв та німецьких жандармів, у хаті перевернули все, шукаючи втікачів з гетто. Як Дикі не старалися, а чутки про те, що вони переховують євреїв, дійшли до Літина. Син Диких, Микола Васильович, розповідав, як нищили все у хаті, вбили корову, забрали домашню птицю, полотно. Василю Леонтійовичу зв'язали руки, почепили на шию табличку – ”За переховування жидів – розстріл”, прив'язали до воза і погнали через усе село, по дорозі били гумовою палицею. Людей повиганяли з хат, щоб дивилися. Але він мужньо переносив усі тортури.

З Літинського гестапо Василя Дикого визволила жінка, племінниця якої служила в комендатурі перекладачкою, за чималий викуп. Цій жінці він дуже допоміг у голодні 30-і роки. Василя Леонтійовича відпустили. Нахліси до кінця окупації були у жмеринському гетто, після звільнення прийшли у Літин. Дружба між родинами збереглася і по війні, до самої смерті [18].

Схожа за змістом та мотивацією порятунку історія врятування у Вінниці підлітка Арона Бронштейна родиною Станіславових, у Вороновиці – лікарями Ніною Алфєровою та Володимиром Мисевичем. На відміну від попереднього сюжету, вони рятували малознайому людину, тільки історія ця мала трагічний фінал.

З 1943 року Михайло та Ліза Станіславови долучилися до підпільно-партизанської боротьби, були зв'язковими партизанського загону під командуванням Артема Дідішвілі. У їхній квартирі переховувалися і військовополонені. Єлизавету Василівну заарештували у листопаді 1943 року. Вона направила до партизанського загону колишнього військовополоненого Федора та сусідку Зіну Товарницьку. При вході у ліс вони наткнулися на німецьку засаду. Не витримавши тортур, Товарницька виказала Станіславову. Дочка Станіславових Валентина пригадує, як з братом Аркадієм пішла у жандармерію. Дітям дали побачення. Мати вийшла до них – дуже схудла, на обличчі, руках – сліди від тортур; пальці розпухли (їй заганяли під нігті голки). Єлизавета Василівна весь час розпитувала, чи все в порядку вдома, чи нічого не сталося. ”Я ж не могла їй переказати, що Арончику вдалося втекти, а військовополонені, батько і сестра Ніна переховуються у другому місці”, – згадує дочка Станіславових Валентина. Мама попрощалася з нами. ”Принесіть мені мило та тканину – перев'язати пальці. Ідіть з Богом!” Вона повернулася, на її щоках були сльози. Єлизавету Василівну розстріляли в кінці грудня 1943 року. До звільнення Вінниці залишалося менше трьох місяців [19]...

Особливо слід відзначити бойові операції зі спасіння єврейських дітей у деяких дитячих будинках. Лідія Іванівна Постоловська, директор одного із таких закладів у Вінниці, врятувала від загибелі двадцять дві єврейські дитини. Жодного підлітка української національності, росіянина чи поляка, що перебували у дитячому будинку, яким керувала Лідія Постоловська, не відправили на примусові роботи до Німеччини. Постоловська врятувала всіх. Вона мала всі підстави зневіритись у радянській владі, зненавидіти людей і все радянське, адже її чоловіка, репресованого у 1938 році за вироком особливої ”трійки”, розстріляли, вона виховувала своїх дівчаток, Аллу та Інну, без батька. Але горе, що сталося, не позбавило її людяності та милосердя – от у чому мотивація вчинків цієї жінки [20].

У той самий час інші вчителі, вихователі, якщо можна їх так називати, зрадили своїх вихованців і віддали на смерть. У цьому звинувачували Степана Мілюкова – директора дитячого будинку із Янева Калинівського району, Ольгу Єнджієвську із Котюжан Вінницької області [21].

Попри все, попри загрози своєму життю та життю своїх близьких, медики Пироговської лікарні врятували більше як сто людей. Рентгенолог Михайло Павлов, його дружина Ганна Павлова (до речі, єврейка за національністю), учасники антинацистської підпільної групи ”Медик”, фальсифікували рентгенівські знімки, організували втечі з лікарні, рятуючи хворих від подальшої відправки у табори для військовополонених, де на них чекали звірства нацистів, виснажлива праця, голод та врешті-решт смерть. Подружжя Павлових мало ще й приватний рентгенкабінет, на виручені від обслуговування хворих кошти мали можливість придбати перев'язувальні матеріали, білизну, йод, зеленку, вату та ін.; все це згодом передавалося у партизанські загоны [22]. Павлови фальсифікували рентгенівські знімки, а відтак і діагнози хвороб, рятуючи молодих людей, яким загрожувала відправка на примусові роботи до Німеччини [23].

Єврейка Ганна Павлова, яка працювала у рентгенкабінеті, та її рятівники – родина Хоменків-Назаренків, робили все можливе та неможливе, аби її бачило якнайменше людей, переховували її. Вона майже не виходила в місто, а хворі, що заходили у темне приміщення, де світився тільки затемнений червоний ліхтарик, не могли розгледіти обличчя жінки, тим більше, що вона зовні не була схожа на єврейку. Один із керівників антинацистського підпілля на Вінниччині Василь Кіняєв якось влучно сказав: "Єврей-підпільник – це двічі підпільник", маючи на увазі подвійний ризик, на який себе наражали ці люди. Іван Назаренко, його дочка Мотря, Анастасія Хоменко, її син-підліток Борис, які прийняли естафету порятунку. Всі вони посмертно, живим на час нагородження був тільки Борис Васильович Хоменко (тепер вже покійний професор Вінницького педагогічного університету) удостоєні почесного звання "Праведник України"[24].

Є статистика жертв, статистика гетто й таборів примусової праці. Із визначенням кількісної статистики Праведників Світу існують певні труднощі та непорозуміння.

За даними меморіалу Яд-Вашем, до січня 2005 року звання "Праведник Світу" отримало 2079 українців. Погодьмося із видатним істориком Голокосту Іцхаком Арадом: це наслідок наявності найбільшої кількості українців та євреїв на окупованих територіях. А взагалі, за даними Яд-Вашем, на окупованих територіях, де проживало 70–80 млн. людей, "Праведників Світу" було 3,5 тис. людей – майже 0,5 %...

Дізнатися про кількість Праведників світу на регіональному рівні значно важче, адже інформаційна база даних у Яд-Вашем, будується за національною ознакою, а не географічною. Тоді, аби дійти до реальних цифр, ми керуємося дуже скромним (неповним) банком даних єврейських благодійних організацій, немає реальної бази даних кількості "Праведників України", аби дізнатись, скільки ж з них здійснили свої героїчні вчинки на території Вінницької області. Наприклад, людина отримала нагороду за вчинок, здійснений у Вінницькій області, а нагорода піде в актив Харківської області, де проживає Праведник світу, а відтак втрачається краєзнавче значення. Безумовно, створення бази даних вимагає конкретики.

Водночас ми не можемо оминати увагою іншої статистики: згідно з даними Яд-Вашем та єврейських громадських організацій близько 200 чол., що жили та живуть на Вінниччині, удостоєні звання "Праведник Світу".

Мотивація порятунку євреїв – проблема складна й неоднозначна. Оскільки мораль, якою керувалися рятівники, є категорією філософською, етичною, дослідженнями Голокосту, окрім істориків, мають опікуватися філософи, психологи, психоаналітики, релігієзнавці, аби пролити світло, конкретизувати проблему людського вибору й поведінки у період Катастрофи.

Апелюючи до офіційної документалістики, до зібраної колекції фактажу, власного досвіду, участі в багатьох проектах зі збору аудіо та відеосвідчень тих, хто пережив Голокост, очевидців та учасників подій, у т.ч. у проекті, що здійснювався Фондом Спілберга, висловлюємо судження: праведників було набагато менше, ніж тих, хто зраджував, хто видавав окупантам переслідуваних євреїв, хто брав участь в акціях їх знищення, хто просто був байдужим до їх долі. Певною мірою це пояснюється тим, що Праведництво – це Героїзм, а Героїзм – це не повсякденна людська риса, людська якість. Урешті-решт, врятувати єврея – це, за умов окупації, було ризиком, небезпекою як для власного життя, так і життя рідних та близьких.

Погоджуємось із судженням учених-дослідників теми, а саме: Праведників світу має вшановувати передусім та країна, де вони здійснили свої героїчні вчинки. Щодо України (та й інших країн), це один із факторів, що впливатимуть на формування міжнародного іміджу держави.

Література:

1. Сусленський Я. Справжні герої. – К.: товариство "Україна-Ізраїль", 1993. – 152 с.; (серія "Бібліотека інституту юдаїки") Ковба Ж. Людність у безодні пекла... – К.: Сфера, 1998. – 266 с.
2. ДАВО, ф.Р-1312, оп2, спр.79, арк.14-14 об.
3. Одесская газета. 15 марта 1942 г. - № 52.
4. ДАВО, ф.Р-1683, оп.1, спр.5, л.1.
5. (ДАВО, газетно-журнальний фонд: газ. "Шабат". – 1992. - № 10, 1993, №№ 10-12)

6. (ДАВО, ф.П-136, оп.15, спр.473, арк.7; там само, спр.564, арк..149-161. Особистий архів автора, оп.1, спр.31, арк.1-14.)
7. (ДАВО, ф.П-425, оп.1, спр.104, арк.27-27 зв.)
8. (ЦДАВО України, ф.1, оп.24, спр.5663, арк.70-71зв.; ДАВО, ф.П-425, оп.1, спр.103, арк.18-29; там само, спр.109, арк.39-40 зв.)
9. (ДАВО, ф.Р-5333, оп.5, спр.50, арк.1-20)
10. (ДАВО, ф.П-425, оп.2, спр.47, арк.31)
11. (ДАВО, ф.Р-6022, оп.1, спр.15, арк..134. Трамбовецький А. Вінницький злочин, С.55)
12. (ДАВО, ф.Р-6022, оп.1, спр.40, арк..24-26).
13. (ДАВО, ф.Р-6022, оп.1, спр.40, арк.17-21)
14. (ДАВО, ф.Р-6022, оп.1, спр.7, арк.1-4)
15. ДАВО, ф.Р-6022. оп.1, спр.4, арк. 1-73
16. (ДАВО, ф.П-425, оп.1, спр.136, арк.63-64)
17. (Особистий архів автора, оп.1, спр.21, арк.7-14)
18. (ДАВО, ф.Р-6022, оп.1, спр.40, арк.2-8)
19. (ДАВО, ф.П-425, оп.1, спр.535, арк.42. Особистий архів автора, оп.2, спр.29, арк.1-8)
20. ((ДАВО, ф.Р-6023, оп.4, спр.7847, арк. 1-105)
21. (ДАВО, ф.Р-6023, оп.4, спр.5830, арк.1-220; там само, спр.13186, арк.1-141)
22. (ДАВО, ф.П-425, оп.1, спр.123, арк.11)
23. (ДАВО, ф.П-425, оп.1, спр.99, арк.65-67)
24. (ДАВО, ф.П-425, оп.1, спр.123, арк.11, там само, спр.55, арк.20; там само, спр.99, арк.20-21; спр.106, арк.15, 19-20, спр.107, арк.104-104 зв.; спр.123, арк.6-7).

Т.В. Галич,

*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри методики викладання
суспільно-гуманітарних дисциплін ВОПОПП*

ІНТЕРАКТИВНИЙ ПРОЕКТ «ЖИВА БІБЛІОТЕКА» В КОНТЕКСТІ МІЖЕТНІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Актуальність виховання толерантності учнів у сучасному українському суспільстві великою мірою зумовлюється тим, що перед людською цивілізацією досі стоїть проблема нетерпимості та неповаги, яка спричинена економічною нестабільністю, соціальною нерівністю, проявами ворожого націоналізму, активізацією злочинності, тероризму, технологічними катастрофами та соціальними потрясіннями.

У Декларації принципів толерантності, схваленій генеральною конференцією ЮНЕСКО на XXVIII сесії 16 листопада 1995 р., було започатковано всесвітній рух толерантності і підкреслено його важливість у сучасному світі, який характеризується глобалізацією економіки, зростаючою мобільністю, швидким розвитком комунікації, інтеграції та взаємозалежності, великомасштабними міграційними процесами, урбанізацією і трансформуванням соціальних моделей. Процеси глобалізації вивели проблему толерантності на одне з провідних місць у переліку актуальних для подальшого розвитку людства, і особливої уваги набуває толерантність в умовах гуманізації освіти, яка неможлива без перегляду звичних для педагогічної практики форм і способів педагогічного впливу, взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу [5;13] с.

Серед практично орієнтованих напрямків толерантності учнів варто назвати: діалог рішень, діалог культур, мирне співіснування держав, розвиток людських контактів, формування менталітету толерантності.

Як мету виховання толерантності зазначимо: оволодіння гуманістичними цінностями, що лежать в основі міждержавних відносин і стосунків між громадянами однієї країни; формування за-

сад загальнолюдської цивілізації; виховання поваги до людської особистості; формування вмінь сприймати життя в його багатоаспектному вимірі.

Завдання виокремимо такі, як: озброєння знаннями про толерантність; формування установки на толерантну поведінку; створення умов для виховання толерантності; формування практичних умінь і навичок розв'язання конфліктів; надбання умінь аналізувати ситуації в навчальному закладі, сім'ї, класному колективі; вироблення вміння аналізу власних вчинків та поведінки.

Шляхами ж реалізації мети і завдань виховання толерантності в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах визначено: навчально-пізнавальну діяльність учнів; позакласну та позашкільну роботу; родинно-шкільний навчально-виховний простір. Вони аспектировані із пропаганди знань про загальнолюдські цінності, впровадження їх у життя; визначення проблем, які існують у кожній особистості; розвитку здатності учнів до толерантного мислення; реалізації принципу толерантності та правової культури в процесі спілкування на основі активної взаємодії; накопичення досвіду нової соціальної взаємодії на основі поваги до прав людини; забезпечення полікультурної освіти і виховання (діалог культур).

Ефективність виховання толерантності значною мірою залежить від цілеспрямованості навчально-виховного процесу, форм його організації. Особлива роль тут належить предметам соціально-гуманітарного та художньо-естетичного циклу.

Моніторинг сформованості рис толерантності серед суб'єктів навчально-виховного процесу виявив, що саме поняття «толерантність» сприймають як терпимість – 34 %; сприйняття думок, поглядів іншої особистості – 11%; доброзичливе ставлення до довкілля – 20%; розуміння людини, яка сповідує іншу релігію – 0%; політичну коректність – 2%; терпиме ставлення до довкілля, поглядів, релігійної приналежності іншої особистості – 50%. Відповіді ж на питання «Чи багато людей на сьогодні проявляють толерантність до довкілля?» дали такі результати: так – 4,5%; ні – 40%; інколи – 50%.

Запропонований до впровадження в загальноосвітніх навчальних закладах інтерактивний проект «Жива бібліотека» надає людський вимір ідеї полікультурності, оскільки приєє початку спілкування між людьми, які походять з різних соціально-етнічних контекстів. Захід одержав таку назву, оскільки для опису його учасників, організаторів та діяльності використовується бібліотечна термінологія. Зокрема, бібліотекарі – організатори «Живої бібліотеки»; старший бібліотекар – людина, яка сприяє процесу функціонування «Живої бібліотеки»; словник – людина, яка володіє іноземними мовами та в разі необхідності може надавати послуги перекладача під час проведення заходу; книжки – люди різного походження, запрошені до участі в «Живій бібліотеці» для того, щоб розповісти свої історії групам читачів; читачі – учні навчальних закладів, запрошені до спілкування з «книжками» та участі в «Живій бібліотеці».

Модель «Живої бібліотеки» була адаптована Представництвом МОМ в Україні у 2007 році на основі концепції, розробленої датською неурядовою організацією «Стоп насильству» у 2000 році.

При створенні «Живої бібліотеки» основна увага повинна приділятися підбору «книжок» такого етнічного або соціального походження, які зазвичай стикаються з неправильним розумінням, упередженим ставленням та стереотипами. Насамперед варто залучати осіб, які вже мешкають у відповідному населеному пункті і можуть представляти свої етнічні або соціальні групи.

Представимо стислий алгоритм проведення подібного заходу:

- 1) «Жива бібліотека» проводиться в закритих приміщеннях, зокрема в класних кімнатах, читальних залах бібліотек та інших внутрішніх приміщеннях навчального закладу;
- 2) до участі запрошуються 40-50 читачів та 10 книжок;
- 3) бібліотекарі здійснюють ротацію «книжок» серед груп читачів таким чином, що кожна «книжка» та кожна група з 4-5 «читачів» проводять разом за розмовою не більше 10 хвилин;
- 4) бібліотекар виконує функцію фокусної точки, пов'язує всі інші елементи один з одним та забезпечує їхню взаємодію

Правильно організована «Жива бібліотека» повинна залучати осіб з широкого спектру етнічних контекстів, які є комунікабельними та готові відкрито обговорити своє життя з молоддю. Поєднання

етнічних та соціальних контекстів доречно, коли в заході беруть участь не лише люди, яку виконують цікаву роботу з підтримки та захисту прав людини, або особи старшого віку, яким є про що розповісти на основі власного досвіду, а також представники груп, які часто стикаються з упередженим ставленням у вашому регіоні чи населеному пункті.

Захід розраховано на осіб віком 15-17 років. Хоча ці вікові рамки не є жорсткими, їх дотримання є бажаним, оскільки в цьому віці зазвичай відбувається перехід від дитинства до дорослого життя, а отже й переоцінка цінностей та поглядів. Мета «Живої бібліотеки» – познайомити людей з альтернативними позиціями та розширити горизонти, щоб молоді люди могли робити поінформований вибір, зокрема в тому, що стосується ставлення до менш відомих соціальних груп.

Література:

1. Асмолов А.Г. Толерантность: от утопии – к реальности//На пути к толерантному сознанию. – М.: Смысл, 2000. – 255 с.
2. Безкоровайна О.В. З педагогікою толерантності в третє тисячоліття//Педагогіка толерантності. – 2003. – № 3. – С. 4-11.
3. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-метод. посібник. – К.: ІЗИН, 1998. – 204 с.
4. Жива бібліотека «Ініціативи розмаїття»: посібник для організаторів /Луа Поттьє. – К.: ТОВ «Інжиніринг», 2010 – 40 с.
5. Орловська Н.М., Осатюк Н.А., Томчишина Т.П., Шенгілевич С.Г. Школа толерантності: шлях до формування толерантного суспільства: навч.-метод. посіб. /Н.М.Орловська, Н.А.Осатюк, Т.П.Томчишина, С.Г.Шенгілевич. – Чернівці-Київ: Букрек, 2012. – 504 с.
6. Хорунжа Л.Л. Гуманізація навчально-виховного процесу//Рідна школа. – 2000. – № 1. – С. 54-56.
7. Швачко О. Толерантність як психолого-соціальний феномен //Соціологія: теорія, методи маркетинг. – 2001. – №2. – С. 137-152.

О.В. Герасімова,
*проректор з науково-педагогічної роботи
та міжнародного співробітництва,
кандидат педагогічних наук,
доцент ВОПОПП*

ЗМІСТ ТА НАПРЯМКИ РОБОТИ З МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ВІННИЦЬКОГО ОБЛАСНОГО ІНСТИТУТУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Міжнародне співробітництво – стратегічний напрям діяльності Вінницького обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників для вивчення та впровадження міжнародного досвіду. З метою актуалізації існуючої навчальної системи та навчальних програм інститут підтримує зв'язок із зарубіжними вищими та загальноосвітніми навчальними закладами, що сприяє інтегруванню закладу в європейський і світовий освітній простір, використанню світових здобутків педагогічного управління, встановленню партнерських зв'язків із зарубіжними і міжнародними інституціями. Крім того, це дає змогу отримати додаткове фінансування від міжнародних фондів, програм та ініціатив.

У Вінницькому ІПОПП у 2009-2011 рр. реалізовувався спільний міжнародний проект “Професіоналізм в управлінні” (Нідерланди – Польща – Україна), який тривав 3 роки. Фінансування проекту здійснювалося Європейським Союзом у рамках Європейського інструменту сусідства і партнерства (ЄІСП). Мета проекту – модернізація існуючої системи управління. Серед завдань і зобов'язань нашого інституту як партнера: співпраця під час організації конференцій, що передбачає підготовку доповідей науково-педагогічними та науково-методичними працівниками та участь

доповідачів у конференціях; при створенні інформаційних матеріалів та буклетів; пропаганда українських добрих практик місцевих та регіональних органів самоврядування серед представників нижньосілезьких органів самоуправління та польського досвіду в Україні; підготовка та поширення матеріалів за підсумками результатів проекту, в яких вказані приклади кращого досвіду усіх учасників проекту.

Вінницький інститут є активним учасником міжнародних конференцій, симпозіумів, семінарів, що сприяє зміцненню міжнародного іміджу закладу, обміну досвідом між викладачами та науковцями з питань професійного навчання педагогів, участі у спільних міжнародних заходах. Наш заклад має підписані угоди про співробітництво з рядом зарубіжних навчальних закладів та організацій.

В квітні 2012 р. у ВОПОПП була проведена міжнародна науково-практична конференція «Методологічні засади художньо-творчого розвитку особистості в контексті спілкування в системі освіти». За результатами конференції були проведені україно-польські пленери в м.Єлена Гура (Польща) та майстер-класи для юних вінницьких художників, де школярі мали можливість переїмати досвід польських митців.

У діяльності інституту враховано результати досліджень спільного міжнародного проекту Світового банку та Міністерства освіти і науки України «Рівний доступ до якісної освіти».

З 2001р. в області реалізується програма «Просвітницька робота за методом «рівний – рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя. Програма розпочиналася як спільний проєкт ПРООН ЮНЕЙДС та міністерства освіти і науки України. Сьогодні реалізація програми в загальноосвітніх професійно-технічних та вищих навчальних закладах є доброю практикою наших педагогів, яка переросла в позитивний досвід формування здорового способу життя у молоді.

Кафедри, кабінети та відділи інституту забезпечують практичне формування високопрофесійних кадрів для педагогічної, нормативно-правової, організаційно-управлінської, інформаційно-аналітичної діяльності.

Науково-педагогічні працівники активно співпрацюють із зарубіжними науковими і навчальними установами, зокрема: Дольношльонським Центром удосконалення вчителів (м. Вроцлав), Лодзьким педагогічним університетом, Британською Радою, Німецьким Гете-Інститутом, художнім ліцеєм (м. Єлена Гура, Польща) та ін.

За допомогою практичних та методичних розробок Британської ради підвищується фахова майстерність вчителів англійської мови на курсах ВОПОПП.

Завдяки співпраці з Корпусом Миру США вчителі області мають можливість удосконалити методику викладання іноземної мови, а учні – її опанувати.

Співробітники інституту беруть активну участь у реалізації міжнародних проєктів, які мають практичні результати як для поліпшення викладання навчальних дисциплін та підготовки курсів підвищення кваліфікації кадрів, так і конкретних науково-методичних і практичних матеріалів для органів влади, що підвищує авторитет вінницького обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників в Україні та за її межами.

У 2012 р. інститут подав заявку на участь у проєкті «Шкільна академія підприємництва», який реалізується у 2012-2013 р. Центром Розвитку Освіти у Варшаві в рамках Програми польської закордонної допомоги Міністерства закордонних справ Республіки Польща. Проєкт спрямований на підтримку суспільно-економічного сталого розвитку країни через виконання заходів, які мають на меті підвищення рівня освіти і професійної кваліфікації через запровадження елементів підприємницької освіти у школі, а учні будуть мати можливість ознайомитись з підприємницькою діяльністю. У 2013 р. команда вінницьких викладачів візьме участь у навчанні і впроваджуватиме досвід польських колег в області. У даному проєкті приймуть участь 10 шкіл області.

З 2011 р. інститут є учасником міжнародної програми Песталоцці, яка є безкоштовною і фінансується Європейським Союзом. Ця програма охоплює учителів загальноосвітніх навчальних закладів Європи. Мета даної програми – підготувати нового учителя для нового учня. Учителі різних предметів мають можливість об'єднатись і розробити нові методики та програми з різних предметів. Головною умовою даного проєкту є середні знання англійської, німецької чи французької

мови.

З 2011р. спільно з педагогами зі США та фахівцями-педагогами з Вінницької області був започаткований обласний семінар, який проводиться кожного року у ВОІПОП за затвердженою програмою «Родина твердиня». Мета цієї програми – допомогти батькам в емоційному, моральному та духовному розвитку дітей.

Сьогодні обговорюються напрями подальшого співробітництва інституту із зарубіжними партнерами. Наступні кроки співпраці передбачають, зокрема, проведення спільних семінарів, тренінгів та відео-конференцій у режимі конференц-зв'язку, обмін викладачами, стажування педагогів тощо.

*Ян Глінчевський,
голова конфедерації поляків Поділля,
заслужений діяч польської культури*

ПОЛЬСЬКА КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

У сучасній історії поляки вважаються однією з найбільш давніх народностей, які почали заселяти Поділля разом із союзними литовцями з середини XIV століття, звільнивши ці землі від понад сторічного татарсько-монгольського поневолення. У 1434 році союзні держави поділили Поділля: західна частина оформилась як Подільське воєводство зі столицею в Кам'янці-Подільському, східну частину литовці назвали Брацлавщиною. Кордон між ними пролягав по річці Мурахва та її ніби умовним продовженням на північ. Тоді ще мале містечко Вінниця знаходилось майже на кордоні, переходило кілька разів з однієї держави до іншої, в кінці закріпилось за Литвою.

Сьогоднішня Вінницька область складається з частини Подільського воєводства (Бар, Шаргород, Хмільник, Літин) та частини Брацлавського воєводства, яке постало після Люблінської Унії в 1569 році, що об'єднала союзні держави в спільну – Річ Посполиту Двох Народів. До речі, назва «Річ Посполита» в радянській, а подеколи й українській історії, носить ніби образливий характер, а це означає лише дослівний переклад з латинської мови виразу «республіка». Існувала б ця могутня держава, мабуть, і до сьогодні, якби тоді не була допущена помилка, яка мала фатальні наслідки. Цю помилку пробували виправити в Гадяцькому договорі від 1658 року, коли виділили третього члена федерації – Руське князівство, однак це було на 10 років запізно.

Існуючий 134 роки кордон між двома частинами Вінницької області сьогодні призабутий, позначився тим, що в західній її частині більш укорінились польська культура та традиції, поляки Бару чи Шаргорода більш стійко не піддавались примусовій асиміляції навіть за часів радянської влади, хоча й платили за це життям.

Єврейському холокосту під час другої світової війни передував геноцид, або польською мовою «людобуйство» польського населення в СРСР, – насамперед цілеспрямоване знищення польської еліти, якою вважався навіть колгоспний бригадир. Сьогоднішня влада в Росії виправдовується, наголошуючи на тому, що від сталінських репресій постраждали всі народи Радянського Союзу, але згідно з працями західних (непольських) істориків незрівнянно вищий процент страт зазнали саме поляки. Наприклад, у Вінниці серед розстріляних поляки становили понад 60 % серед чоловіків і понад 80 % серед жінок. Нинішня влада на одному з 87 цвинтарів «Вінницької Катині» в червні минулого року влаштувала свято – 75-річчя заснування парку культури і відпочинку на кістках розстріляних тут і масово захоронених якраз 75 років назад жертв сталінського терору й наших предків минулих століть. Страх від цієї екзекуції до сьогодні сидить усередині поляків, годі й казати, що більшість, щоб уціліти, обрали шлях зміни своєї національності, що теж не рятувало. Сьогодні їх нащадки шукають на горищі та в архівах дідівські метрики та їхні шлюбні свідоцтва, штурмують польські консульства, щоб отримати Карту Поляка, й обурені тим, що консул вимагає хоч слабеньких знань польської мови та підтвердження збереження польських традицій та культури, не думаючи про те, що їхні предки, хоч під примусом, але стали по суті ренегатами.

Гірше від розправи з людьми є розправа з їхньою мовою і культурою, найважливішою частиною

якої є історія народу. На жаль, треба констатувати, що це краще, ніж жахливе спотворення фактів родоvodu польського радянськими ідеологами, які і до сьогоднішнього дня нав'язують свої історичні «нісенітниці» українцям, починаючи з шкільних підручників. Метою є і далі плямувати всю литовсько-польську добу історії України, довести, що якби не допомога старшого брата... А старший брат, на відміну від польських магнатів, які вже давно впровадили чинш (зараз це називається орендою), увів кріпосне право в найгіршій формі, яке знала Європа, чим і знищив козацтво як клас. Незнання власної історії або її заперечення призводить до того, що й сьогодні бовваніють у центрі Вінниці статуї «спасителів», які принесли у ХХ столітті на Україну масові розстріли, голодомори, розкуркулення, колгоспи, що було гірше від кріпацтва доби Катерини II.

Що стосується освіти, то Вінниця могла б наступного року святкувати 400-річчя першої в місті школи, що більш ніж на 100 років випереджує шкільництво «старшого брата», але, напевно, не буде, бо це ж була польська школа. Розпочали її будову отці-езуїти (ще один від'ємний стереотип радянської історії) у 1614 році, завершили майже через 20 років. Після цього школа приймала 440 учнів, не тільки католиків. Цю школу закінчило багато відомих поляків, у польській літературі є навіть поняття «українська хвиля». Треба тут подякувати краєзнавчому музею за величезний том, присвячений видатним полякам, які перебували на Вінниччині. Створена єзуїтами система освіти вважалась кращою у світі. Недарма Петро Могила, створюючи свою академію, взяв за взірць єзуїтський колегіум. Навіть викладання було польською мовою. Ми пишаємось тим, що перше в Європі міністерство освіти постало у Варшаві в 1773 році, чим відразу була проведена реформа освіти. Школа у Вінниці підлягала під Віленський університет, водночас вона була провідною для свого округу. Школа була закрита і знову відкрита вже як царська гімназія після польського повстання 1830-1831 рр., у якому активну участь брали і поляки Вінниці. Після повстання 1863-1865 років польська мова взагалі була заборонена до вжитку навіть у костьолах. Учні отримували «вовчий білет», якщо візитація педагогів знаходила в них польські книжки. Послаблення настало тільки після революції 1905 року. Незважаючи на ці репресії, польська мова вивчалась удома, наприклад, Михайло Коцюбинський був домашнім учителем у графів Грохольських. Збереженням мови та польських традицій у пересічних сім'ях ми завдячуємо бабцям. Фактом є, що Вінниця розмовляла польською мовою аж до більшовицького перевороту, хоча поляки складали тільки 10 % мешканців міста. Дві третини складали євреї, які теж прекрасно володіли польською мовою, тим паче, що багато з них носили аристократичні польські прізвища, до прийняття яких заохочував царський уряд як додаткову кару для поляків за повстання. Набагато більше поляків жило на селі. Переселенців із центральної Польщі після Люблінської Унії (1569 р.) та української руїни другої половини XVII століття, про їх численність говорять наступні дані.

Перед початком геноциду до 1935 року у Вінницькій області працювало 191 польська школа та понад 200 – змішаних: польсько-українські, польсько-єврейські і под. Останньою у Вінниці була закрита в 1936 році школа № 6, яка тоді була польською.

І, власне, директори цих шкіл та вчителі стали початком геноциду поляків.

Усі наступні роки в Радянському Союзі поляків ніби не існувало. В паспортах «перекладали» їх імена, перекручували прізвища, забороняли вписувати свою національність у паспорти, бо «ви ж їсте українське сало».

Величезні надії ми покладали на відродження практично знищеної польської культури й освіти після здобуття Україною незалежності. З початку здавалось, що цей ренесанс незадовго настане. Майже кожна школа у Вінниці ввела польську мову як факультатив. А школа № 7 навіть ввела польську мову як предмет. Ми вже передчували, що от-от відкриється й польська школа з повним циклом навчання забутою рідною мовою. У кінці 90-х років, як за паличкою диригента, позакривались усі факультативи. На директора 7-ї школи Сухомовського чинився тиск, але він вистояв, на відміну від голів польських товариств, які перестали займатись шкільництвом. На початку нового тисячоліття завдяки підтримці мера Олександра Домбровського майже була досягнута домовленість про будівництво в місті школи коштом польської держави. Але поїхали до Варшави два голови польських товариств із протестом проти будови цієї школи, бо у Вінниці є «тільки за

два десятки польських сімей, культурні потреби яких вони повністю задовольняють». Сьогодні вже в 3-х школах міста викладається польська мова як іноземна, влада міста вважає це вершиною досягнень і не бажає навіть розмовляти про польську школу, ніби не знаючи про європейські вимоги щодо шкільництва національних меншин, під якими підписався український уряд. Складається враження, що в Україні і не збираються впроваджувати ці європейські стандарти. Попри те, що грубо порушуються статті двохстороннього договору з Польщею щодо паритету відносно поляків в Україні та українців у Польщі, Польща все ж сумлінно виконує свої обов'язки.

Сьогодні вже немає надії на будь-яку допомогу української держави чи органів самоврядування. Хіба не варто вважати як допомогу видання в Україні польських букварів за ціною 640 гривень за штуку, забороняючи при цьому користуватись польськими підручниками, наприклад, відомим букварем Фальського, який витримав понад столітню пробу часом. Залишається тільки чекати, може європейські устремління України щось змінять стосовно задоволення культурних потреб національних меншин.

*І.Л. Гнатишин,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ В СТРУКТУРУ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Анотація. Розглядається місце міжкультурної освіти в процесі інтеграції української освіти до європейського освітнього простору, аналізуються сучасні підходи до впровадження міжкультурної освіти в навчально-виховний процес. Підкреслюється важлива роль сучасної міжкультурної освіти для формування полікультурної компетентності.

Ключові слова: міжкультурна освіта, культурна самобутність, полікультурна компетентність, толерантність, гармонійне співжиття.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство упевнено крокує шляхом інтеграції до європейського освітнього середовища та динамічних змін у системі освіти, що зумовлені глобалістичними процесами. Пріоритетом освітньої системи стає виховання особистості без упередженості та стереотипів, але свідомої величезної цінності культурної самобутності. Виходячи з того, що XXI століття – століття полікультурного навчання й виховання, зростає роль міжкультурної освіти у формуванні полікультурної компетентності та розвитку творчого креативізму сучасної особистості.

Аналіз досліджень і публікацій. Сутність поняття компетентнісного підходу в освіті розкрито в працях С. Боднар, О. Глузман, О. Овчарук, О. Пометун, Г. Селевко, А. Хуторського. Актуальні підходи до впровадження міжкультурної освіти досліджували М. Араджионі, В. Борісенков, І. Бех, Л. Гончаренко, О. Грива, О. Гриценко, О. Гукаленко, О. Данилюк, О. Ковальчук, В. Кузьменко, В. Кремень та ін. Результати психолого-педагогічних та соціологічних досліджень, аналіз реального стану полікультурної компетентності особистості засвідчують, що сучасне покоління лише частково готове до вирішення проблем співжиття в полікультурному суспільстві постійних змін.

Метою статті є розглянути актуальність впровадження міжкультурної освіти в навчально-виховний процес освітніх закладів, запропонувати шляхи формування полікультурної освіченості сучасної особистості засобами міжкультурної освіти.

Виклад основного матеріалу. Проблема впровадження міжкультурної освіти набуває особливої актуальності та складності в поліетнічному багатонаціональному суспільстві. Міжкультурна освіта займає почесне місце в документах та освітніх ініціативах Ради Європи, в яких містяться рекомендації щодо міжкультурної освіти: «Європейська Конвенція з прав людини» (1950), «Віденська декларація» (1993), «Рамкова Конвенція про захист нацменшин» (1995), «Мовна політика заради

багатокультурної та багатомовної Європи» (проект Ради Європи, 2001), «Освіта в Європі: різні системи навчання – спільні завдання до 2010 року» (2002), Афіньська декларація «Міжкультурна освіта: управління різноманітністю, зміцнення демократії» (2003), «Вроцлавська декларація» (2004) та інші [2].

Мобільність студентів та викладачів вищих навчальних закладів є одним із основних принципів міжкультурної освіти, що задекларовані в Болонській декларації Європейським Союзом. Започаткована в 2004 році освітня програма Еразмус Мундус спрямована на активізацію міжнародного співробітництва та підвищення мобільності серед студентів, викладачів, науковців європейських університетів, сприяння взаєморозумінню, активізацію міжкультурного діалогу. Програма названа на честь видатного голландського вченого 15-го століття, гуманіста і теолога Еразма Роттердамського (1465-1536 рр.), який багато мандрував Європою, навчався та працював у різних університетах і майже 500 років тому зрозумів переваги мобільності та міжнародного співробітництва в освіті та навчанні. Латинське слово «mundus» означає «світ» і відображає глобальну та міжкультурну орієнтацію програми. Такі принципи відповідають Лісабонській стратегії ЄС (2009), згідно з якою уряди країн-членів ЄС взяли на себе зобов'язання перетворити систему вищої освіти в найякіснішу та доступнішу у світі [1]. Програма Еразмус Мундус підтримує також реалізацію Болонського процесу, сприяючи визнанню академічних ступенів і розвитку інтернаціоналізації університетської освіти. Виконання всіх заходів, передбачених програмою на період 2009-2013 рр., здійснюється Виконавчим агентством з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури (EACEA) під керівництвом Генерального директорату Європейської Комісії з питань освіти та культури (DG EAC) і Бюро співпраці EuropeAid (Генеральний директорат Європейської Комісії з питань зовнішньої допомоги (DG AIDCO) [4].

Такі цінності особистості як толерантність, відкритість, діалог, пізнавальна активність, запобігання расизму та ксенофобії, відіграють важливу роль у європейському вимірі освіти. Сучасні педагогічні реалії вимагають з одного боку врахування етнокультурного чинника, з другого – створення умов для пізнання культури інших народів. На перший план виходить проблема культурного виміру сучасного світу, яка полягає в розв'язанні основної суперечності: між глобальним і локальним, що означає набути ознак громадянина сучасного світу без втрати власної культурної самобутності.

Ця проблема вимагає з'ясування місця міжкультурної освіти через перегляд усталених поглядів на навчання і виховання, враховуючи добу культурних різниць націй та народностей. У зв'язку з цим перед освітою стає актуальне завдання: формування полікультурної компетентності особистості, яка містить у собі збереження національної спадщини, самобутню автентичність, уміння визначення свого місця в багатокультурному світі, визнання та повага до відмінностей, формування свідомої рівності всіх культур.

Українська освіта третього тисячоліття повинна намагатися подолати заявлену вищу суперечність, поєднавши загальносвітове прагнення до полідіалогу із збереженням національної самобутності. За Г. Сковородою, який визнавав рівними всі народи і всі релігії світу, рух до самоідентифікації як окремої людини, так і всієї нації проходить через самозаглиблення, самопізнання, «вслухування в себе» [6]. Такі складові елементи культури як звичаї та традиції, мова й релігія, спільна спадщина та автентичність, допомагають людині усвідомити свою національну неповторність.

Основними завданнями впровадження міжкультурної освіти в навчально-виховний процес навчальних закладів усіх типів є:

- навчання й виховання учнів у форматі полікультурного діалогу та міжнаціонального гуманізму;
- формування установок на європейську інтеграцію в полікультурне суспільство;
- розвиток полікультурної компетентності з метою взаємодії з носіями різних культур.

Основним змістом міжкультурної освіти є: аналіз, систематизація та впровадження інтерактивних форм і методів проектних технологій для формування полікультурної компетентності; побудова навчального-виховного процесу на основі гуманістичних переконань, ідей свободи і терпимості; виявлення творчого креативізму підрастаючого покоління з метою стимулювання твор-

чих здібностей та саморозвитку за допомогою інноваційних технологій; формування в особистості соціально-культурних установок полікультурного сприйняття світу, толерантності як морального імперативу; застосування елементів критичного мислення для корекції власних суджень та переконань щодо загальноприйнятих критеріїв і штампів.

Українська освіта має значний потенціал з виховання полікультурної компетентності молоді. Зокрема, в Національній стратегії розвитку освіти окреслено, що «освіта спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, системності, інтегративності, єдності навчання й виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави» [3].

На сьогодні Радою Європи прийняті п'ять ключових компетенцій, серед яких пріоритетною для педагогічної діяльності визначено компетенцію, пов'язану з життям в багатокультурному суспільстві. Полікультурна компетентність визначена в документі фундаментом для високоякісної самореалізації особистості в суспільстві, що передбачає здатність жити в полікультурному суспільстві, брати на себе відповідальність, повагу до інших, вміння гармонійного співжиття поряд з людьми інших культур, мов та релігій. Враховуючи складові полікультурної компетентності, можна запропонувати такі структурні компоненти: знанневий (когнітивний), ціннісний, діяльнісний, особистісний.

Компоненти полікультурної компетентності

№ з/п	Компонент	Зміст компонента
1	Знанневий (когнітивний)	Знання: - про національну та світову культуру, історію, традиції, звичаї, мову; - про сучасний світ (глобалізація, міжнародні та міжетнічні відносини); - про правила комунікації; - про основи співпраці та спілкування з іншими народами та націями, вирішення конфліктних ситуацій.
2	Ціннісний	Повага: - до культури, традицій, символіки, мови, релігії своєї держави, народу та інших країн; - до таких цінностей, як права людини, свобода, рівність, солідарність. Здатність: - відчувати власну гідність, шанувати права людини; - до співробітництва; - визначити власну позицію; - усвідомлювати потребу захищати права і власні інтереси, не порушуючи прав інших, бути толерантним.
3	Діяльнісний	Уміння: - робити вибір ефективної стратегії спілкування залежно від ситуації; - досягнення емоційної сумісності; - розв'язувати конфліктні ситуації на правах толерантності та поваги; - брати на себе відповідальність; - критично мислити.

У розвитку полікультурної компетентності особливе місце займають освітні заклади. В навчаль-

них планах загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів передбачено низку навчальних предметів та курсів гуманітарного спрямування («Культурологія», «Етика», «Естетика», «Художня культура», «Світова художня культура», «Міжкультурна дидактика», «Міжкультурна комунікація» та інші). Міждисциплінарні зв'язки цих та інших навчальних дисциплін і курсів мають на меті вивчення культурної спадщини свого народу й народів інших країн, усвідомлення рівності всіх культур, повага до відмінностей та виховання терпимості.

Впровадження міжкультурної освіти в навчально-виховний процес освітніх закладів забезпечить внутрішню та зовнішню мотивацію до розвитку таких компетенцій, унаслідок яких в сучасній молоді розвинуться позитивні зміни: розшириться світогляд, стане свідомим сприйняття національної автентичності та свого місця в багатокультурному суспільстві; сформується толерантне ставлення до культурних відмінностей та прийде усвідомлення рівної цінності всіх культур; сформується творче мислення, система самостійних суджень, вміння відходити від загальноприйнятих критеріїв та штампів. Ці зміни передбачать, натомість, інші специфічні компетентності: чутливість до різних культурних і релігійних джерел людської різноманітності, вміння вступати в діалог, навички для навчання співжиття, емпатичне спілкування, мирне розв'язання конфліктів, критичне мислення та особиста рефлексія [5].

На основі цього сформується високий рівень полікультурної компетенції, що стане основою становлення особистості в культурному розмаїтті навколишнього світу й ефективного співіснування з ним. Аналіз літератури дає можливість запропонувати шляхи формування полікультурної компетенції, серед яких виділимо наступні:

- залучення підростаючого покоління до активної діяльності на заняттях;
- використання міжпредметних зв'язків з іншими навчальними дисциплінами (інтегровані заняття) з метою формування цілісної картини світу;
- використання інтерактивних форм навчання та впровадження передових технологій (проектні, ситуативного моделювання, розвитку критичного мислення, інформаційно-комунікаційні);
- підбір активних методів та технік навчання: «Мозговий штурм», «Прес», «Дипломатія», «Кейс-метод», «Критеріальний покер», «Метаплан»;
- налагодження толерантних суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин шляхом застосування інтерактивних форм спілкування (дискусія, диспут, круглі столи, робота в групах (парах));
- участь у міжкультурних проектах («Лідери європейської освіти», «Міжкультурна освіта в школі», «Європейська та євроатлантична інтеграція України через освіту», «Лідери освітніх ініціатив», «Формування громадянської компетентності молоді», «Школа лідерства», «Літо без кордонів»);
- участь у міжнародних конференціях, семінарах, симпозіумах, обмінах з метою подолання стереотипів.

Це дозволить активізувати навчально-виховний процес, вирішити багато комунікативних проблем, сформувати полікультурну компетентність, критично ставитись до власних поглядів та поглядів інших людей, поважати будь-яку позицію, бути готовим до її сприйняття.

Отже, формування полікультурної компетентності підростаючого покоління є основним завданням міжкультурної освіти, зумовлене необхідністю вироблення планетарних імперативів гармонійного співжиття народів світу. Формування полікультурної компетентності – складний і довготривалий процес. Тільки постійна цілеспрямована робота навчальних закладів (від дошкільних до вищих) і суспільства загалом спроможна вирішити проблеми злагоди, співіснування, доброзичливості та толерантності в суспільстві, сприятиме недопущенню ризиків соціокультурної та національно-етнічної несумісності.

Iryna Hnatyshyn

Peculiarities of intercultural education implementation into the structure of educational process in educational institutions.

The article considers the place of intercultural education in the process of integration of Ukrainian education into the European educational space and analyses up-to-date approaches to the implementation of intercultural education into the educational process. The important role of intercultural education for the

formation of multicultural competence of modern personality is emphasized.

Key words: intercultural education, cultural identity, multicultural competence, tolerance, harmonious coexistence.

Література:

1. Лісабонська угода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/.../eurobulet_12_2009_uk.pdf
2. Міжкультурна освіта у світлі документів Ради Європи та Європейського Союзу // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zipro.net.ua/index.php?page_id=588
3. Національна стратегія розвитку освіти України на 2012-2021 роки / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
4. Про програму Еразмус // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.tempus.org.ua/.../erazmus-mundus...2013/91--2009-2013.html
5. Релігійна багатоманітність та міжкультурна освіта: посібник / За ред. Джона Кіста (пер.з англ.). – Львів: ЗУКЦ, 2008. – 160 с.
6. Сковорода Г. С. Твори у 2 т. / Г. С. Сковорода. – К.: Обереги, 1994. – Т. 1. – 527с.
7. Овчарук О. В. Ключові компетентності: Європейське бачення / О. В. Овчарук // Управління освітою. – 2004. – № 2. – С. 6-9.

Р.В. Губаль,

вчитель історії та правознавства закладу

«Загальноосвітня школа I-III ступенів №18 Вінницької міської ради»

ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОГО КЕРІВНИЦТВА ЩОДО ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НА ПОДІЛЛІ В 1945 – 80-Х РОКАХ

Єврейська громада в досліджуваній період продовжувала займати чільне місце в національній структурі населення України і Поділля, але протягом 40-80 рр. ХХ ст. чисельність громади неухильно зменшувалась.

Головним чином єврейська громада залишалася міською. За проведеним переписом 1959 р. у містах проживало 810 тис. Громадян єврейської національності (97%), тоді як у сільській місцевості тільки 30 тис. осіб (3%). Серед регіонів України найбільше представників цієї меншини проживало в Києві та Київській області (153,5 тис), Одеській області (121 тис.), Харківській області (84 тис.). Дніпропетровській області (73 тис.).

Вінниччина за кількістю єврейського населення займала 5 місце в республіці. На сьогодні в межах області проживало близько 50 тис. осіб єврейської національності. Більшість євреїв Вінниччини проживали в містах – 41 648 осіб, тоді як у сільській місцевості проживало лише 8509 осіб. Переважна більшість євреїв Вінниччини рідною вважали російську мову – 24633 особи, тоді як мову своєї національності – 18927, а українську – 6575 євреїв. На серпень 1959 р. найбільше євреїв проживало у м. Вінниці – 16497 (13,7% від населення міста), – Бершаді 2238, Гайсині – 1554, Жмеринці – 3256, Тульчині – 2268, Могилів-Подільському – 4445.

Перші повоєнні роки позначилися досить високою міграційною активністю єврейського населення України. Більшість із тих, кому пощастило евакуюватися у 1941 р. до східних регіонів СРСР, намагалися повернутися до рідних місць. Реевакуація ускладнювалася дещо штучними перепонами, які вчиняла влада, а також спалахами в окремих містах УРСР антисемітизму, які доходили аж до погромів, як це сталося в Києві у вересні 1945. Причиною останнього, серед інших, була й найгостріша житлова криза. В умовах непослідовної соціальної політики уряду євреями було незадоволене переважно міське населення, яке бачило в них насамперед спекулянтів і тих, кому найкраще живеться в Україні. Ще під час грошової реформи 1947 р. на Вінниччині можна було почути, «що нам, росіянам, все одно краще не буде, це покращення не для нас, а для євреїв, вони були з грішми і будуть, а ми будемо злидарювати»; або «...робітнику тепер прийшов капут. А це тому, що наш уряд

дав життя лише євреям, які на сьогоднішній день живуть, а робітничий клас бідує».

Чимало євреїв після війни виїхали з СРСР до інших країн. Згідно з угодою між Польським комітетом національного визволення й урядом УРСР з України могли переселятися до Польщі громадяни польської та єврейської націо-нальності, які до 17 вересня 1939 р. були польськими громадянами У період від 1 січня 1945 р. до 15 вересня 1946 р. 30 408 євреїв перетнули українсько-польський кордон. 1945 – 46 рр. понад 20 тис. євреїв залишили Чернівецьку область, виїхавши до Румунії.

Після утворення Держави Ізраїль (1948) та початку проведення нею політики, орієнтованої на США, становище євреїв у СРСР значно погіршилося. Національна політика партійного керівництва набула рис войовничого націоналізму, розгорнулася ґрунтовна чистка партійного та державного апарату, силових структур і вищих навчальних закладів від євреїв.

Широкомасштабний наступ на єврейство розпочався з 1948р. Саме тоді Мінську було вбито відомого театрального режисера С. Міхоелса. Тоді ж розпочалися перші арешти членів Єврейського антифашистського комітету. Починаючи з 1949 р., пройшла кадрова «чистка» в усіх міністерствах відомствах, наукових організаціях, редакціях газет і журналів: звідусіль виганяли євреїв.

Радянське керівництво організувало перевірку установ, організацій, закладів з метою боротьби проти єврейського націоналізму. Наприклад, були перевірені апарат та система установ і організацій Вінницького обласного відділу охорони здоров'я. Станом на 1 лютого 1949 р. тут працювало 5611 осіб. Управління МДБ по Вінницькій області констатувало, що у відділі працюють особи, які «не справляли враження політично благонадійних». Багато з них вели антирадянські розмови, розповсюджували антирадянські анекдоти, критикували суспільний лад, а 348 чол. з них проживали на окупованій території. Те, що основна увага була спрямована на євреїв, свідчить аналіз названих прізвищ у звіті, більшість з яких належали особам єврейської національності. Як свідчать архівні дані, зменшилась кількість євреїв в органах влади. Так, серед 23 відповідальних працівників апарату обкому ЛКСМУ станом на 10 червня 1950 року лише 2 були євреями.

У 1950 р. у Вінниці закрита синагога, а в 1952 – у Проскуріві, Старокостянтиніві, Кам'янці-Подільському. У Вінницькій області залишились лише 4 синагоги – в Бершаді, Жмеренці, Чернівцях, Ямполі, а в Кам'янець-Подільському – 2: у Славуті і Шепетівці.

Проте, навіть в умовах наступу сталінізму, євреї Вінниччини залишалися впливовою силою. Так, згідно «Статистичного звіту про склад комсомольської організації...» на 1952 р., комсомольська організація Вінницького району нараховувала 9061 особи, з них 1414 були єврейської національності (15,6%).

Антисемітська політика в Україні, як стверджував М.Хрущов, стала відвертою після його переведення до Москви (1949 р.), коли влада перейшла до рук першого секретаря ЦК КП(б) У Л.Мельникова та Голови Ради Міністрів Української РСР Д.Коротченка. У найбільших містах України – Києві і Харкові – були навіть випадки єврейських погромів.

Найбільших обертів акції антисемітизму набули під час кампаній проти «космополітів» та у «справі лікарів». 28 січня 1949 р. газета «Правда» опублікувала саттю «Про одну антипатріотичну групу театральних критиків», що поклала початок кампанії з боротьби з «безрідним космополітизмом». Під «космополітами» однозначно розуміли євреїв, яких звинувачували в нелояльності до Радянського Союзу. В УРСР було ліквідовано єдиний єврейський науковий заклад (утворений 1936 р на базі ліквідованого в тому ж році Київського інституту єврейської культури) – кабінет Єврейської історії і культури при АН УРСР. Незмінний керівник кабінету, чл.-кор. АН УРСР І.Співак був репресований і помер у в'язниці. У 1952 р. були також ув'язнені і страчені єврейські та українські письменники Л.Квітко і І.Фефер, їх було звинувачено в тому, що вони, начебто, планували відірвати Крим від СРСР за допомогою світового єврейства. Справа лікарів – «убивць у білих халатах» – розпочалася 13 січня 1953 р. зі статті в газеті «Правда», де розповідалося про «жахливу змову», в якій нібито брали участь багато відомих кремлівських лікарів. Помилковими діагнозами та неправильними методами лікування вони, начебто, вбили А.Жданова і намагалися прибрати тих, хто посідав у країні ключові політичні та військові посади. «Більшість членів терористичної групи, – писала «Правда», – були пов'язані з міжнародною єврейською буржуазно-націоналістичною організацією «Джойнт».

За задумом Сталіна та його підручних «справа лікарів» повинна була налаштувати громадськість проти єврейства. Кінцева мета кампанії – депортація євреїв на Далекий Схід, де для них «гостинно» утворили ще з 1930-х рр. Єврейську автономну область (т.з. Біробіджанський проект). У лютому 1953 р. МДБ України звітувало ЦК КПУ про викриття і арешт 8 членів «єврейських буржуазних національно-сіоністських організацій» в м. Києві.

Тільки смерть Й.Сталіна в березні 1953 р. врятувала радянське єврейство від чергової хвилі масового терору.

Період «хрущовської відлиги» істотно не позначився на розширенні прав і свобод радянського єврейства, швидше навпаки. У доповіді Ш.Хрущова на XX з'їзді КПРС, хоча й було піддано критиці сталінську політику культу особи, проте державний антисемітизм не засуджувався. Від 1957 р. у СРСР починається масований наступ на синагогу-єдиний легальний інститут єврейського життя в повоєнний період. На початку 1960-х рр. був штучно ініційований процес скорочення кількості легально діючих іудейських релігійних громад. За кілька років припинили свою діяльність 28 синагог із 41, що були зареєстровані станом на 1959 р. У 1960 р. закрита синагога в Шепетівці.

УРСР в ті часи не лише перетворилася в «зону випаленої землі» щодо наукового, релігійного та культурного єврейського життя, а й стала відігравати роль певного ідеологічного центру у боротьбі з сіонізмом й іудаїзмом. В Україні видається численна «наукова» література на кшталт сумнозвісної книги «Сіонізм без прикрас» Т. Кичказ карикатурами. Цей вияв відвертого расизму з боку влади, яка завжди пропагувала своє інтернаціональне обличчя, шокував увесь світ.

Зростаюча фінансова, технічна і навіть продовольча залежність СРСР від країн Заходу зробила ефективним тиск на радянське керівництво, зокрема, в питаннях отримання євреями дозволу на еміграцію. Між переписами 1959 і 1970 рр.

Чисельність євреїв УРСР унаслідок еміграції скоротилася на 63 тис. особи, між 1970 і 1979 рр. – на 148 тис., між 1979 і 1989 рр. – на 147 тис. У 1959 р. в УРСР мешкало до 840 тис. євреїв (1,3 % від загальної кількості населення республіки), у 1970 р. – 776 тис. осіб (1,6 %), 1979 р. – 632 тис. (1,3 %), а в 1989 р. – 486 тис. (0,9 %). Еміграція здійснювалася під приводом «воз'єднання сімей». Привід був потрібний щоб пояснити, чому через «залізну завісу» випускають тільки євреїв.

Якщо в 1965 році у Вінницькій області офіційно працювали 6 «громад іудейського віросповідання» (1570 віруючих), а в Хмельницькій (створена в 1954р.) області – 2 громади (330 віруючих), то в 1975 р. у Вінницькій області працювали тільки 2 зареєстровані громади, а в Хмельницькій області – 1 громада.

У 1979 р. емігранти з України створили в Ізраїлі Громадянський комітет за українсько-єврейське співробітництво, який 1981 р. був перетворений у Товариство єврейсько-українських зв'язків під керівництвом Я.Сусленського.

Статистичні дані з розподілу євреїв за соціальними групами були на той час такими: робітники склали від 34 до 38 %, службовці – від 61 до 65 %; чисельність євреїв – мешканців села – була незначною – від 0,6 до 0,4 %. Рівень освіти серед євреїв був досить високим: 1989 серед працюючих 45 % осіб мали вищу освіту, 30 % – середню спеціальну,

17 % – неповну середню. Виразною тенденцією в житті українського єврейства стала в цей період асиміляція, передусім мовна. Так, якщо 1897р. мовою ідиш послуговувалися 97 % євреїв, то 1959 її вважали рідною лише 17 % євреїв УРСР, а 1989 – 7,1 %. Своєю рідною мовою більшість євреїв вважали російську: 1959 – 80,0 %, 1989 – 90,6 %.

Єврейський національний рух у СРСР набув певних організаційних форм у середині 1970-х рр. Найбільш поширеними й впливовими в ньому стали течії «еміграційників» і «культурників». Перші здебільшого ставили вимоги реалізації прав євреїв на еміграцію, другі вбачали своєю основною метою проведення заходів, спрямованих на розвиток єврейської мови і культури, організацію єврейської вищої та середньої національної освіти, створення мережі культурних закладів, поширення іудейських релігійних громад. Важливу роль у постанові та розвитку руху «культурників» відіграв єврейський «самвидав».

У піднесенні активності «еміграційників» виняткове значення відіграли «відмовники» – група

громадян, яким через об'єктивні, а здебільшого суб'єктивні причини було відмовлено у виїзді з СРСР. Кількість «відмовників» на рубежі 1960 – 70х рр. Зростала пропорційно кількості поданих заяв на виїзд. Якщо 1968 було відмовлено в праві на еміграцію 28 євреям, то 1969 – 1079, 1970 – 1439. Наприкінці 1970-х рр. Кількість відхилених заяв уже становила по областях УРСР від 30 до 60 % загального числа порушених клопотань. Форми протесту «відмовників» проти утисків з боку радянських властей були різними: мітинги, демонстрації, інші публічні акції, які, зазвичай, знаходили широкий резонанс і в СРСР, і за кордоном.

Відновленню історичної правди щодо єврейського народу слугували заходи з увічнення пам'яті євреїв, які стали жертвами геноциду в роки II Світової війни, насамперед, Бабиному Яру. Мітинги пам'яті проводилися тут з ініціативи активістів єврейського національного руху з другої половини 1960-х рр. 29 вересня 1966 р. з нагоди 25-ї річниці початку масових розстрілів у Бабиному Яру відбувся мітинг, який зібрав понад 500 учасників-євреїв та не-євреїв. Збереженню історичної пам'яті євреїв сприяло функціонування в деяких населених пунктах УРСР (Києві, Харкові, Одесі та ін.) ульпанів – курсів, гуртків з вивчення мови іврит. Ульпани постійно перебували під опікою КДБ, а їх організатори зазнавали утисків і переслідувань.

У першій половині 1980-х рр., у період гострої конфронтації між СРСР і США, масову еміграцію євреїв було припинено.

Підсумовуючи, хочу відзначити, що у 40-80 роках ХХ ст. на неосяжних просторах колишнього Радянського Союзу впевнено знищувалось все, що відрізняло одну націю від іншої, мільйони людей з різними мовами, звичаями і традиціями без будь-якої згоди насильно об'єднувалися в «нову історичну спільноту» – радянський народ. Єврейський народ не був винятком. Євреї, що жили на території України і Поділля зокрема, практично втратили мову, культуру, релігію, позбулися своїх шкіл, змушені були емігрувати.

Література:

1. Кравченко Б. Соціалізм і національна свідомість в Україні ХХст. – К., 1997, с. 168.
2. Шаповал М. Євреї в Україні // Дніпро. – №3. 1998, с. 103.
3. В.Наулко. Євреї у контексті сучасних етнічних процесів в Україні // Людина і політика. 2003. – №3, с. 5.
4. Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года: Украинская ССР. – М., 1963, с. 170-179.

В.О. Гусева,

кандидат педагогічних наук,

завідувач кабінету методики викладання іноземних мов ВОІПОПП,

Анна фон Рейн – волонтер Корпусу Миру (США)

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СПІВПРАЦІ КАБІНЕТУ ІНОЗЕМНИХ МОВ З ВОЛОНТЕРАМИ КОРПУСУ МИРУ (США)

Співпраця з Корпусом Миру (США) започаткована в нашому інституті кабінетом іноземних мов з 1999 року – на той час ми були перші серед усіх інститутів післядипломної освіти в Україні, які розпочали цю роботу.

Корпус Миру – американська урядова організація, яка сприяє зміцненню дружби між людьми різних національностей і культур. Корпус Миру діє на території нашої держави відповідно до двосторонньої угоди про започаткування програми Корпусу Миру в Україні, підписаної Президентом України Леонідом Кравчуком та Джорджем Бушем-старшим. Відтоді волонтери цієї організації тісно співпрацюють з українськими колегами в школах, коледжах, університетах за програмою TEFL, бізнес-центрах, громадських організаціях та місцевих органах влади в усіх регіонах України.

Протягом останніх 14 років у Вінницькому обласному інституті післядипломної освіти педагогічних працівників працювали п'ять волонтерів:

- Еммі Бренд (штат Каліфорнія);
- Сандра Буффало (штат Вашингтон);
- Браян Бенсон (штат Мінесота);
- Міранда Вілкерсон (штат Флорида);
- Юніс Бонапарт (штат Каліфорнія).

Всі ці фахівці мали ступінь магістра, тому були добре фахово підготовлені для роботи в нашому інституті.

Доцільність такої співпраці з носіями мови для вчителів англійської мови важко переоцінити, адже вивчення іноземних мов найкраще відбувається в мовному оточенні, проте наші студенти і вчителі рідко ма-

ють таку можливість. Саме для створення мовного середовища та для обміну досвідом викладання англійської мови й була розпочата така робота на курсах підвищення кваліфікації вчителів. Спочатку курси проводилися протягом чотирьох тижнів, далі трьох та на двотижневих курсах, на яких передусім учителі англійської мови удосконалювали свій рівень володіння іноземною мовою, позбувалися боязкості вступати в іншомовне спілкування, знайомилися з новітніми методиками викладання предмету, з історією та традиціями Сполучених Штатів Америки.

Інший проект, який був розпочатий у межах цієї співпраці, передбачав підготовку учнів м. Вінниці та області до різних рівнів олімпіад з англійської мови. Таку роботу ми розпочали ще з першим волонтером – Еммі Бренд (1999). Відібрали учнів, які займали на міській (районній) олімпіаді призові місця та займалися з ними по два рази на тиждень. Проте це непростий і тим більше не швидкий процес, лише з третім волонтером на п'ятий рік цієї роботи ми змогли досягти значного успіху. У 2004 році команда області зайняла перше місце на олімпіаді з англійської мови, обійшовши команди Києва, Харкова та ін. Наші шість учнів зайняли два перших місця, два других та два третіх місця. Це було вперше за всю історію проведення таких олімпіад.

Співпраця з волонтерами давала змогу активізувати проведення районних, виїзних семінарів для сільських учителів. Лише у 2005 календарному році було проведено 11 таких семінарів.

Досвід роботи кабінету іноземних мов було проаналізовано та підхоплено районними методичними кабінетами та школами області. Свій десятирічний ювілей такої співпраці минулого року відсвяткував Барський, Немирівський, Тульчинський, Ямпільський, Липовецький, Крижопільський, Муровано-Куриловецький районні методичні кабінети, методичні кабінети міст Козятин, Могилів-Подільський та Жмеринка. Цей досвід у них перейняли школи Тиврівського, Вінницького, Тростянецького та Гайсинського районів. У 2012 році в області за різними програмами працювали 22 волонтери Корпусу Миру (США).

Результати такої співпраці промовисті: із створенням реального мовного оточення в учнів зростає інтерес до вивчення англійської мови.

Немалий та корисний досвід набувають не лише українці, а й самі волонтери. Така робота допомагає їм визначитися у своєму подальшому житті.

НАЦИОНАЛЬНЫЕ СООБЩЕСТВА УКРАИНЫ В ПОИСКАХ ПАРАДИГМЫ ПОНИМАНИЯ И СОТРУДНИЧЕСТВА: РУССКИЙ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛЬНЫЙ ФАКТОР

Жизнь постсоветских государств наполнена целым рядом противоречий. Современные западно-европейские государства — продукт длительного развития в отличие от постсоветских государств, в целом, и от Украины, в частности.

Украине приходится решать задачу с последствиями, которые вступают в противоречие с современными реалиями мира, Европы и их законодательством. Строится государство и одновременно демократизируется общество и отношения между обществом и государством. Государство и общество как социальные институты молоды. Использование некоторых лекал, даже прогрессивных, не всегда накладываются на реальные отношения.

Государство, как всякий институт, стремится к централизации. Украинское государство не свободно от посттоталитарного наследия. Государственный аппарат иногда не творчески подходит к поставленным жизнью вопросам, а механически копирует или прошлые, или заимствованные формы, или имитирует развитие в виде малоэффективных мероприятий без перспективного планирования и прогнозирования.

В Украине концепция развития взаимоотношений титульной нации и национальных меньшинств только создаётся. Во многих вопросах инициатива принадлежала национальным сообществам, которые выступали модераторами жизни национально-культурных сообществ и беспокоили государственные институты своими проблемами. В ответ государство откликалось созданием государственных комитетов, комиссий, программ, что с одной стороны говорило о начале диалога, а с другой стороны свидетельствовало об отсутствии четкого понимания места и роли национально-культурных сообществ в социально-политической жизни Украины.

Украина получила уникальное наследие и сложнейший клубок проблем. К наследию можно отнести цивилизационный разлом между Востоком и Западом, бикультурализм и билингвизм большей части населения. Своеобразным оказался и путь молодого постсоветского государства с фантомным синдромом «малой империи» у некоторых политических сил.

Современное общество Украины оказалось поликультурным со всем комплексом позитивных и негативных признаков. При всем понимании той роли, которую сыграл марксизм в жизни Европы и Украины, в национальном вопросе марксизм не разглядел особое место религиозной основы мультикультурализма.

Она особенно деликатна. Православие как архетип большинства населения и вера большей части национальных меньшинств в Украине, несомненно, оказал смягчающее воздействие в переходный период жизни Украины. В стране не произошло противопоставление религиозных ценностей при наличии младоукраинского патриотизма, стремящегося к самоутверждению украинского народа как доминирующего этноса.

Стоит обратить также внимание на демократические традиции интеллигенции как особой социальной группы в советской и постсоветской Украине, которые оказывали влияние на идеологическую составляющую национального вопроса в стране. Самая большая часть интеллигенции оказалась верна подлинно демократическим традициям толерантности в национальных отношениях и инерционным интернационалистическим иллюзиям. Она и дала возможность для балансирования государству между узким, но активным слоем националистов и европейскими приоритетами. Однако с уходом со сцены этого слоя интеллигенции исчезает и баланс, давший возможность некоего покоя. Происходит напряжение по линии новых взаимосвязей в обществе, между еще слабо оформившимся миром мультикультурных общин, традиционно проживающих в Украине народов и новыми мигрантами, преимущественно из стран СНГ, Востока и Африки.

Качественным по содержанию оказалось наложение православных традиций и интеллигентского воспитания на волонтерское движение среди руководителей национально-культурных общин и общественных организаций. Мотив служения, при аскетичном отношении к личным интересам, был свойственен большинству лидеров национально-культурного возрождения, формировавшего в начале 90-х годов конца XX века мультикультурное пространство Украины. Именно нравственное лидерство многих из них так же повлияло на просветительский, толерантный характер развития национальных общин.

«Когда под вопрос ставится неизменность человеческой природы, термин «права человека» теряет всякий смысл. Права человека священны лишь потому, что они вписаны в нашу неизменную человеческую природу. Они могут быть закреплены в таких международных соглашениях, как Декларация прав человека 1948 г., но они не проистекают из таких источников. Они выше, чем парламенты, суды и трибуналы», – пишет в книге «Нравственное лидерство» (Путь формирования личности) Александр Дианин-Хавард (Александр Дианин-Хавард. Нравственное лидерство (Путь формирования личности). М., 2008, с.107), анализируя процессы преодоления в современном обществе разрыва между культурой и цивилизацией, процессы возвращения к первичным ценностям, а не их обозначениям в мире символов.

Интересным маркером демократизации выступает отношение к русскому языку. Однозначно понятно желание большей части граждан Украины оставить одним государственным языком украинский язык. Однако по отношению к русскому языку высвечивается степень готовности или неготовности идти на демократизацию общества государства и общественно-политических групп. Усматривая в русском языке угрозу украинскому языку, и даже государственности, оппоненты начинают бороться не в правовом поле, и не с причиной, а со следствием.

Результатом становится тотальная ассимиляция национальных меньшинств, и при этом демонизируются базовые ценности тех субъектов ассимиляции, которые уже являются гражданами Украины, но не потеряли связь с материнской культурой и странами-отечествами.

Как полемический, можно представить тезис о том, что русские Украины в историческом и социально-психологическом плане в большей степени ассоциируются с украинцами, так как органично воспринимают обновленную модель истории Украины, связывая её и с древнерусской государственностью, и позитивно воспринимая культурно-национальное возрождение одной из ветвей восточного славянства.

Гипотетически можно предположить, что русские Украины «ощущают» себя скорее как составное начало новоукраинской политической нации, гражданами Украины с рудиментами единого советского народа, а Украину при этом считают преемницей истории и культуры прошлых государств.

В этих полях созревают новые поликультурные отношения и должен происходить диалог между наиболее крупными этническими массивами Украины.

В мультикультурных обществах необходима политика “признания”, так как идентичность каждого отдельного гражданина переплетена с коллективными идентичностями и ради стабилизации вынуждена попадать в сеть взаимного признания. “Индивиды включены в сообщества, формирующие идентичность, зависят от интересубъективно складывающихся традиций, поэтому в культурно дифференцированных сообществах качественный образ юридического лица связан с гарантией равных культурных прав” [4].

Правда, средства достижения равноправного сосуществования жизненных форм различных этнических сообществ, языковых групп, субкультур не всегда безопасны и безболезненны. Анализируя проявления такой политики, Ю.Хабермас пишет: “Разросшаяся до уровня национальной культуры культура большинства должна выделиться из своего исторически обусловленного сплава с всеобщей политической культурой, если все граждане страны должны иметь возможность идентифицироваться с политической культурой собственной страны в равной степени. По мере успешного осуществления этого процесса отрыва политической культуры от культуры большинства солидарность граждан перестраивается на абстрактной основе “конституционного патриотизма”. Если этот процесс потерпит крах, то государственно-правовая структура развалится на отгораживающиеся

друг от друга субкультуры” [6, 290].

Солидарность внутри национальных сообществ (Ю.Хабермас имеет ввиду единицы европейского сообщества, но мы вполне можем провести параллели и с украинским социумом) ослабляется еще и благодаря массовой культуре, стандартизации (преимущественно связанной с американизацией культуры), массовому потреблению одних и тех же форм товаров и услуг. “Часы западной цивилизации задают темп для принудительной одновременности неодновременного. Поверхностный лоск единой культуры... нивелирует национальные различия даже на Западе, так что очертания мощных локальных традиций все более расплываются” [6, 291].

Каким же образом возможно разрешение этих противоречий? В частности, социолог Сейла Бенхабиб предлагает придерживаться следующих нормативных принципов: эгалитарной взаимности, добровольного самопричисления, свободы выхода и ассоциации.

Эгалитарная взаимность означает, что “принадлежность к культурным, религиозным, языковым и другим меньшинствам не должна служить основанием для снижения степени обеспечения гражданских, политических, экономических и культурных прав, которые есть в распоряжении их участников, в сравнении с положением большинства” [2,23]. Ничьи права не должны ущемляться по сравнению с представителями большинства.

Представляется интересным современный опыт Польши, гармонизация политических взглядов Президента Бронислава Коморовского. Доктор исторических наук из России Лариса Лыкошина пишет: «Польше, полагает президент, предначертана историческая миссия в интеграции Европы, ибо поляки имеют богатый исторический опыт совместного бытия с другими народами...» (Орбита Президента Коморовского. // Родина, М., 2012, 32-33, с.33). [5, 33] «Отсюда его знаменательное посещение в 2001 году Святой горы Грабарки, главной православной святыни Польши.» «Коморовский тоже неравнодушен к Литве, своей малой родине...». Принципы идеологии становятся принципами управления государством. «...Превращение из революционера в государственного чиновника – это сложный путь отказа от эмоций и утопизма к реализму и закону». (Komorowski B. Prawa strona. Zycie, polityka, anekdota. Warszawa.2005, S.26). [1, 26]

Несомненно, угрозы современной глобалистической нестабильности размывают поле мультикультурализма, сложившееся в мире до 1991 года. Но нельзя мириться и со знакомыми угрозами апартеида, сегрегации, сепаратизма, фашизации и унификации. «Уж если негодяй найдет себе последнее прибежище в национализме», как говорит старая поговорка, каков же резерв позитивных сил и возможностей несет в себе самобытный и неповторимый мир каждой национальной общины.

Мультикультурализм нами не понимается только как явление социального плана, а вытекает из архетипов человеческой природы, материнского воспитания и неизменного этического компонента культуры. В историческом контексте можно говорить об органическом мультикультурализме и об институциональном, где, очевидно, первый прошёл испытание жизнью цивилизаций прошлого, а второй только конструируется в сложном пространстве нового глобального мира.

Автор убежден в том, что будущее за той культурно-религиозной и ценностной системой, которая сможет опереться на цивилизационные пласты естественного сближения и обособления этнонациональных слоев общества.

В истории мультикультурализма очень важно различать мультикультуральность (культурную многосложность) как состояние, присущее большинству культурных пространств, в том числе и Украине, и мультикультурализм как набор определенных теорий и практик для осмысления этого явления. Такое понимание мультикультурализма направлено на выстраивание отношений равенства культур, а не деление их на господствующие и подчиненные, маргинальные, на сохранение культурного наследия и преодоление идеологии и политики различных “центризмов”. [4]

Э.Шохат и Р.Стем предлагают понятие полицентрического мультикультурализма, рассматривающего всю историю культуры в контексте власти. В отличие от неолиберального мультикультурализма, данный тип пропагандирует идею необходимости отдать власть тем, кто был ее лишен раньше. Он осмысливает мир с граничного положения и видит маргинальные сообщества не как группы, которые должны быть присоединены к существующему ядру, а как активных участников разделен-

ной всеми истории.[2,245]

Литература:

1. Komorovowski B. Prawa strona. Zycie, polityka, anekdota. Warszawa.2005, S.26
2. Stem R., Shohat E. Contested Histories: Eurocentrism, Multiculturalism, and the Media. – N.Y., 1999.
3. Бенхабиб. С. Притязания культуры. Равенство и разнообразие в глобальную эру / Пер. с англ. – М.: Логос, 2003. – 350 с.
4. Колинко М.В. Культурное признание как стратегия мультикультурного общества.
5. Лыкошина Л. Орбита Президента Коморовского. // Родина, М., 2012, 32-33, с.33)
6. Хабермас Ю. Постнациональная констелляция / Ю.Хабермас. Политические работы. – М.: Праксис, 2005. – С. 269 – 340.

А.Г. Кержнер,

історик, журналіст, член правління

Вінницького обласного товариства єврейської мови і культури

ЄВРЕЇ ВІННИЧНИНИ: РЕАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ПОТРЕБ У ХХІ СТ.

Єврейська спільнота України належить до найстарших і найбільш багатих у культурному сенсі єврейських громад світу. Впродовж тисячолітньої історії саме звідси виходили істотні імпульси для розвитку єврейської релігії і культури. Скажімо, історія релігійного напрямку юдаїзму-хасидизму чи руху сіонізму немислима без вкладу українських євреїв.

Історичні долі українців та євреїв склалися так, що ці два народи жили протягом, щонайменше, тисячі років поряд на одній землі. Внаслідок цього історія та культура українського єврейства стала інтегральною частиною історії та культури України [1, с.3-4].

Євреї живуть в Україні значно більше, ніж 1500 років, зокрема на землях Причорномор'я з VIII ст. до н.е., і при тому, за словами відомого українського громадсько-політичного і державного діяча, літературного критика і публіциста Сергія Єфремова «...живуть у найближчому зв'язку з українським народом. Це навіть не сусіди, як здебільшого інші народи, а одна із складових частин людності на самій же такій українській землі» [2, с.8].

За останнім в радянську епоху переписом населення 1989 р. в Україні проживало 487,3 тис. євреїв. За даними всеукраїнського перепису населення, що проводився у 2001 р., в Україні нараховується 103,6 тис. євреїв (0,2 проц. до загального населення) [Див. напр. офіційні дані: 3], у Вінницькій обл. 3,0 тис. осіб (0,2 проц.), у м.Вінниці – 1,7 тис. (0,5 проц.) [4].

Єврейська громада України є однією з найбільших у Європі і світі. До її визначальних рис дослідники цілком слушно відносять об'єднання світських і релігійних напрямів діяльності; відсутність відкритих «єврейських воєн» між основними єврейськими організаціями на загальноукраїнському рівні та між «парасольковими» організаціями [5, с.113].

Відродження єврейських громад почалося разом з демократичними процесами в Україні наприкінці 80-х років. Єврейські громадські організації відіграли значну роль у пробудженні національної свідомості асимільованих євреїв України на першому етапі відновлення єврейського життя (1988-1993 рр.).

Процес відродження єврейського життя кін. 80-х-поч. 90 рр. охопив і Вінниччину. Слід сказати, що Поділля – один із давніх регіонів єврейської присутності, тут завжди шанували єврейську традицію і релігію – як у самому місті Вінниці, так і у селах та містечках – штетлах [6, с.5-25; 7, с.674].

Одна із найперших єврейських організацій міста та області – Вінницьке обласне товариство єврейської мови і культури (ВОТЄМіК) було створене 27 січня 1990 р. (першим керівником була Б.Губенко, зараз – О.Цодікович). ВОТЄМіК – культурно-просвітницька організація, яка ставить своєю метою відродження єврейської традиції, заснованої на мові ідиш, її вивчення, популяризацію моральних цінностей і традицій єврейського народу, руйнування деформованих стереотипів сприй-

няття євреїв в уявленні інших народів.

На даний час ВОТЄМіК налічує близько 400 членів, в т.ч. в районних відділеннях у містах Бершадь (40 чол.), Гайсин (60 чол.), Жмеринка (40 чол.), Козятин (50 чол.), Хмільник (60 чол.), Гнівань (40 чол.). Товариство тісно співпрацює з єврейськими організаціями міста та області, релігійними громадами, ветеранами ВВВ, колишніми в'язнями гетто та концтаборів, міською та обласною владою. Проводяться єврейські свята, щотижневі зустрічі Шабату, організуються літературні читання російською, українською та мовою ідиш. Товариство також бере участь в організації та проведенні щорічного обласного фестивалю єврейської книги (музейні експозиції, книжкові виставки, театральні виступи), фестивалів народної творчості, різних заходів міського, обласного та всеукраїнського рівня, проводить бесіди про художників, поетів, музикантів єврейського походження. При ВОТЄМіК працюють групи єврейської освіти у містечках Бершадь, Гайсин, Гнівань, Козятин, Тульчин, Жмеринка, Могилів-Подільський.

З грудня 1999 р. при ВОТЄМіК почала працювати театральна студія, завданням якої є популяризація та пропаганда єврейської традиції і культури, вивчення і постановка на сцені творів єврейських авторів, розробка та постановка сценаріїв єврейських свят, виступ театральної групи в єврейських громадах області та регіону. У 2003 р. театру-студії «Інейнем» («Разом») присвоєно звання народного.

За останні три роки реалізовані проекти «Ремонт синагог у Вінницькій області», «Літні сімейні табори», «Музей Голокосту на Вінниччині», «Шанувати пам'ять непросто...», «Єврейська сімейна освіта», «Бібліотека на колесах». При товаристві працює також бібліотека, навчально-методичний центр, танцювальна студія.

Також на початку 90-х рр. була зареєстрована Вінницька міська іудейська община (голова – І.П. Новоселецький), а у 1992 р. їй повернуто будівлю «синагоги Лівфиця», в центрі міста, закритої ще 1929 р. У 2005 р. приміщення синагоги було відреставровано, можна з упевненістю сказати, що воно стане одним із туристичних об'єктів та однією з визначних пам'яток Вінниці. Крім релігійних, при синагозі діють громадські та культурологічні програми: створені єврейський театр «Макор» і танцювальний ансамбль «Міколь Халеф», яким присвоєно звання народних, музичний колектив. Бібліотека при синагозі налічує бл. 7,5 тис. томів. Тут також діє історико-етнографічне товариство, лекторій. Відвідувачі лекторію (а це не тільки євреї) з великою увагою і повагою ставляться до визначальних моментів історії євреїв краю [8; 9, с. 401-414].

З 1993 р. офіційно зареєстрована Вінницька міська єврейська громада (гол. – І.Р. Гробман), яка тісно пов'язана із благодійним центром «Хесед-Емуна» («Турбота та віра»).

Ще у 1993 р. група ентузіастів створила службу соціально-медичної допомоги «Емуна» («Віра»), що працювала за трьома напрямками – догляд на дому, видача ліків, забезпечення продуктами харчування та одягом. Потім була організована патронажна служба. У грудні 1996 р. при фінансовій, методичній та організаційній участі Американського розподільчого комітету «Джойнт» постав благодійний центр «Хесед-Емуна». Завдяки допомозі «Джойнта» і спонсорським коштам, у серпні 1999 р. відбулася церемонія відкриття оновленого «Хесед-Емуна» у новому приміщенні.

В даний час єврейський благодійний центр «Хесед-Емуна» (директор В.Боржемський) здійснює близько 16 благодійних програм в 103 містах Вінницької обл. (слід сказати, що робота програм здійснюється більшою мірою волонтерами різних національностей). Це програми соціального і общинного напрямку: допомога харчуванням (гарячі обіди додому та в їдальні), ліками, прокат реабілітаційного обладнання, допомога вдома для інвалідів, ремонт речей, клуб зустрічей, тощо. Клуб став центром культурного єврейського життя не лише міста Вінниці, а й усієї області: концерти, лекції, виставки, бібліотека, кінофільми, зустріч суботи, творчі вечори, презентації та багато інших заходів допомагають не тільки підопічним, а й молодим представникам єврейського населення долучитися до традицій та історії нашого народу.

Варто наголосити, що послугами БЦ «Хесед-Емуна» користуються також і неєвреї – члени сімей єврейських родин та Праведники народів світу – звання, яке присуджує інститут вивчення Катастрофи і героїзму «Яд Вашем» людям різних національностей, що рятували євреїв в роки Другої

Світової війни. Сьогодні це звання присвоєно 2441 українцям (станом на 01.01.2013) [10].

За адресою вул.Космонавтів 8, де розміщується ВМЄО та «Хесед-Емуна» існує також Вінницька релігійна громада прогресивного іудаїзму (один із напрямків іудаїзму ліберального типу), що має свої осередки також у районах області – Гайсині, Хмільнику, Брацлаві.

Слід сказати, що на сьогодні значна частина євреїв України не є релігійними. Більшість євреїв не має чітко вираженої належності ні до одного з напрямів іудаїзму. За роки радянської влади переслідування на релігії та неприйняття всього, що було пов'язано із духовністю, українське єврейство в Радянському Союзі, здавалося б, повністю втратило зв'язок з релігією і, в усякому разі, було позбавлене можливості орієнтуватися щодо яких би то не було напрямів в іудаїзмі.

Деякі визначають свою релігійну ідентичність не належністю, але своїм ставленням до одного або декількох напрямів іудаїзму (показова фраза одного з лідерів сіонізму Д. Бен-Гуріона: «Я не ходжу в синагогу, але та синагога, в яку я не ходжу – це ортодоксальна синагога») або до християнства (часто неприйняття християнства, відмова від хрещення є для єврея головним засобом вираження свого зв'язку із єврейською релігією або з єврейством взагалі).

Кожен рух відіграє свою роль у самоусвідомленні євреїв. Значна кількість рухів та напрямів в іудаїзмі не розмиває цілісну єврейську ідентичність, оскільки базується на одних і тих самих основних іудейських цінностях [11, с.116].

У 2001 р. до Вінниці приїхав р. Шауль Горовіц в якості нового рабина єврейської громади, що представляє ортодоксальний хасидський напрямок іудаїзму ХаБаД. Було створено Вінницьку обласну іудейську релігійну общину «Бейс Менахем Любавич Винница», яка, з часом, досить швидко розгорнула свою діяльність у місті і у районних центрах області. Представники громади постійно навідуються до міст Бар, Хмільник, Могилів-Подільський, Шаргород. А будинок по вул. Грушевського, 8 («Єрусалимський Дім») став ще однією «єврейською» адресою міста. Тут діє і синагога, і їдальня для малозабезпечених, проходять заняття людей різного віку з єврейської духовної спадщини, молодіжні курси «СТАРС», заходи з нагоди свят та інші події.

В місті працює також єврейська школа «Ор Менахем Винница», де учні мають можливість поряд із звичайними шкільними предметами вивчати історію і традиції єврейського народу.

Одна із головних проблем сучасного єврейства – відсутність спадкоємності поколінь [12, с. 136-143]. Кілька поколінь радянського єврейства випали з ланцюжка передачі традиції – як релігійної, так і культурної. Як наслідок: існує багато євреїв, які зовсім нічого не знають ні про свій народ, ні про релігію, ні про традиції. Заповнити цю прогалину покликані освітні та просвітницькі інституції – школа, курси, лекторії, семінари, телепередачі та газети громад.

Із жовтня 2005 р. на Вінницькому обласному телебаченні почала свою роботу телевізійна інформаційно-публіцистична програма «Мішпаха» («Сім'я»), в якій висвітлюється діяльність єврейських організацій області і міста, зв'язок єврейської громади з іншими організаціями, участь у культурному і громадському житті області.

На сьогодні єврейські громади Вінницької області видають декілька газет – «Винницкая Иерусалимка», «Шабат», «Еврейская Винница». Газета «Винницкая Иерусалимка» почала свій життєвий шлях з 1994 р. Спочатку це було маленьке аматорське видання Вінницької міської єврейської громади і носило назву «Інформаційний листок». У 1998 р. на зборах членів громади було вирішено про перейменування видання в «Винницкая Иерусалимка».

Газета «Шабат» видається з 1991 р. у м.Бершадь (редактор Л.Сапожников). Це одна з перших єврейських газет, що з'явилися в Україні, до того ж, у невеличкому районному місті області.

«Еврейская Винница» – газета Вінницької обласної іудейської релігійної общини «Бейс Менахем Любавич Винница» – наймолодша з усіх, видається з 2007 р.

Тематика цих видань – події в єврейській громаді, новини, оголошення; статті про єврейські свята та традиції, кулінарні рецепти. Традиційними стали рубрики про історію краю в цілому, єврейські містечка Поділля.

У місті діють ще такі громадські організації, як Товариство колишніх малолітніх в'язнів гетто та концтаборів, організація ветеранів «Атіква» («Надія»), що захищають права своїх членів та

співпрацюють з іншими організаціями.

Вінницьке відділення Єврейського Агентства «Сохнут–Україна» (директор Р.П. Трахтенберг) надає інформаційну допомогу для охочих репатріюватися в Ізраїль, проводить різноманітні заходи на єврейські свята та знаменні дати. Тут також діють курси із вивчення івриту.

Вінницьке обласне об'єднання колишніх в'язнів фашизму та їх рятівників «Вічний пам'ятник» створено у 1989 р. (гол. – Мюда Гехман). Основна мета діяльності – захист прав колишніх в'язнів фашизму та їх рятівників, опір неонацизму, расизму, екстремізму, сприяння культурним, економічним, науковим зв'язкам, толерантності та різноплановим дружнім відносинам всіх народів.

Одним з головних завдань об'єднання є пошукова, дослідницька робота, оформлення матеріалів для подання до спеціальної комісії «Яд Вашем», яка вирішує питання нагородження званням «Праведник Народів Світу».

Документи архіву об'єднання «Вічний пам'ятник», спогади свідків, що зазнали жахів фашизму, Праведників Народів Світу, аудіо-, відеозаписи, фотографії, особисті колекції громадян є підставою унікальних сценаріїв, які щорічно створюються для театралізованого вечора-роздуму «Вічний уклін» до дня початку фашистської навали на Україну – 22 червня.

Ще один із напрямків у культурно-освітній діяльності єврейських громад Вінничини є різного роду музейні проекти. Музей – це не просто кунсткамера рідкісних дивовиж, а зв'язок поколінь, спадкоємність культури, осередок історії, квінтесенція народного досвіду. Музей самим існуванням покликаний допомагати осмислювати сучасне через минуле, впливати на розум і серце людини. У музеї проводяться зустрічі поколінь, де звучать легенди та перекази про історію та культуру народу, зібрано матеріал, що сприяє формуванню національної ідентичності і громадянської позиції [13, с.87-97].

У жовтні 2006 р. при ВОТЄМіК було відкрито музей єврейського побуту Поділля, який постійно працює і поповнює свої експозиції. Серед експонатів – меблі, книжки, предмети інтер'єру, фотографії, копії дощечок для випікання печива (пурім-бретл) на свято Пурім з цікавими орнаментами та зображеннями.

У листопаді 2008 р., у м.Вінниці, у відділенні Єврейського Агентства «Сохнут-Україна» відкрилася кімната-музей пам'яті жертв Голокосту у Вінницькій обл. Більше як 500 експонатів, зібраних волонтерами, розділено на декілька розділів. Частина експозиції «Містечко, якого немає» розповідає про довоєнне життя єврейських штетлів на Поділлі. У розділі «Загибель» – документи і матеріали про масові розстріли: окупаційні листівки і газети, фотографії тих років, матеріали про гетто, спогади вцілілих. Розділ «Опір» присвячений участі євреїв в партизанському русі і підпіллі, Праведникам світу [14].

У м. Могилів-Подільському, завдяки Абраму Каплану, голові міського товариства Української спілки в'язнів-жертв нацизму, створено музей жертв нацизму, який із зацікавленням відвідують гості міста та школярі шкіл.

У м. Шаргороді Вінницької обл. існує музей єврейського побуту. Музей було засновано 1994 р. при активній підтримці нині покійного представника американського єврейського комітету «Джойнт», журналіста Чарльза Хофмана. (Шаргород настільки захопив Чарльза Хофмана, що він навіть написав книгу, присвячену цьому містечку. Див.: [15]). Експонати для музею збиралися зусиллями всієї общини. Зараз музей розміщується у кімнаті відомої будівлі синагоги фортечного типу XVI ст. Унікальний у своєму роді музей єврейського побуту в Шаргороді двічі грабували [16].

На сьогоднішній день в музеї близько 50 старовинних експонатів, серед яких різьблені шафи з левами, плетені підставки для кошерування м'яса (золцвігл), вивіски єврейських магазинчиків, портрети, різне начиння і меблі.

Не можна сказати, що все так просто у діяльності єврейських організацій. Ось лише деякі із проблем, які стоять сьогодні перед єврейською спільнотою: антисемітизм; асиміляція – кількість міжнаціональних шлюбів занадто висока; проблема реституції єврейської власності – будівель синагог, сувоїв Тори, тощо; протидія місіонерській діяльності християнських сект; існує нагальна потреба багатьох релігійних громад в ритуальних речах (сувої Тори, мезузи, тфіллін); проблема ко-

шерних продуктів; конкурентоспроможність єврейських шкіл; підвищення якості єврейських медіа; практично всі єврейські кладовища знаходяться у дуже поганому стані – держава не займається цією проблемою, а громади не мають необхідних коштів за їх доглядом. Проте одна із самих значних проблем є сильна залежність від зовнішнього фінансування та нестача коштів на общинні програми громад [17, с.216-235].

Попри всі невтішні прогнози, еміграційні процеси, демографічні фактори, євреї живуть на Вінниччині, їх організації мають позитивний досвід у реалізації своїх національно-культурних, освітніх і релігійних потреб.

Література:

1. Нариси з історії та культури євреїв України. Видання третє. Упорядн. Л.Фінберг та В.Любченко – К.: Дух і літера, 2009. – 440 с.
2. Єфремов С. Єврейська справа в Україні. – К., «Вік», 1909.
3. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality>
4. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/vinnysa>
5. Матвеев В. Формування етнорелігійної особливості євреїв України / Релігія і нація в суспільному житті України і світу. – К., «Наукова думка», 2006. – 288 с.
6. Райзе Е. «Семейная хроника» / Архив Еврейской истории : Т.2 / гл. ред. О.В. Будницкий. – М.: РОССПЭН, 2005. – с.5-25
7. Винница / Краткая Еврейская Энциклопедия, том 1+Доп.2. Иерусалим, 1999. – кол. 674+282 (<http://www.eleven.co.il/article/10929>).
8. Новоселецкий И. Новая жизнь Центральной синагоги // «Еврейский Обозреватель» №9/28, Май 2002 (http://www.jewukr.org/observer/jo09_28/p0206_r.html)
9. Винокурова Ф. Евреи Винницы в период нацистской оккупации 1941-1944 гг. // Євреї в Україні: історія і сучасність. Матеріали науково-практичної конференції. Збірник наук праць. Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І. Франка, 2009. – с.401-414.
10. <http://www.yadvashem.org/yv/ru/righteous/statistics.asp>
11. Матвеев В. Формування етнорелігійної особливості євреїв України / Релігія і нація в суспільному житті України і світу. – К., «Наукова думка», 2006. – 288 с.
12. Кержнер А. Состояние языка идиш в Украине сегодня // Jews and Slavs (Їдиш – єврейська національна мова через 100 років. Матеріали Чернівецької Міжнародної Конференції з мови їдиш, 2008 р. Міжнародна ювілейна конференція). Vol. 22 – Єрусалим–Київ. – К.: Дух і Літера. 2010. – С. 136-143.
13. Кержнер А. Музейні колекції єврейських громад України // Євреї в Україні: історія і сучасність. Матеріали науково-практичної конференції. Збірник наук праць. Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І. Франка, 2009. – с.87-97.
14. <http://20minut.ua/news/137067>
15. Hoffman, Charles E. Red Shtetl: The Survival of a Jewish Town Under Soviet Communism. New York: American Jewish Joint Distribution Committee, 2002. xvii, 223 pp.; рос.переклад: Хоффман Чарльз Е. Красный штетл. История еврейского местечка, выжившего в советскую эпоху. – Кишинев: Понтос, 2004. – 232 с.
16. Докс Э. Пропадает экспозиция музея в Шаргороде // «Еврейский Обозреватель» №24/115, Декабрь 2005.
17. Кержнер А. Возрождение еврейской жизни в странах СНГ: достижения и проблемы / Бело-русско-еврейский диалог в контексте мировой культуры [Электронный ресурс]: Материалы I Международной научной конференции (Минск, 28-30 апреля 2008 г.): сб. науч. ст. / Беларус. гос. ун-т, гуманит. фак.; редколл. Г. В. Синоло (отв. ред.) [и др.]. – Минск: БГУ, 2011. – С. 216-235. – Режим доступа: <http://www.elib.bsu.by>. Депонирован в ГУ «БелИСА» 30.12.2011, № Д201182.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

У статті розглядаються проблеми формування поведінкових установок, спрямованих на ефективну міжкультурну комунікацію як імперативу соціальної адаптації підлітків в аспекті успішної життєдіяльності загалом та формування відповідальної поведінки в ситуаціях, пов'язаних з ризикованою поведінкою. Здійснено аналіз методик розвитку критичного мислення, спрямованих на формування комунікативних компетенцій та компетентностей.

Ключові слова: ефективна комунікація, міжкультурна комунікація, відповідальна поведінка, соціалізація, освітні методики, критичне мислення.

Постановка проблеми. У зв'язку з прагненням України ввійти у світове співтовариство створюються як позитивні, так і негативні фактори, які впливають на молоду людину. Період навчання в середній та старшій школі є періодом найбільш інтенсивного соціально-психологічного формування особистості. Це період пошуків самоствердження і перших спроб реалізації власних можливостей, становлення моральних устоїв, дитячої, підліткової та юнацької соціальної адаптації, розвитку різних видів мислення і зразків поведінки, тобто період, який суттєво впливає на всі подальші роки життя. Цьому віку властиві не тільки романтичність, активність, творчий пошук відчуття новизни і нетерпіння до рутини, але й надмірна чутливість, хворобливе самолюбство, підвищена недовірливість та імпульсивність поведінки, максималізм, нестійкість суджень, схильність до ризику.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми соціалізації молоді, принципи взаємодії соціальних інститутів досліджували В.М. Мадзігон, Н.М. Лавриченко, А.Й. Капська, М.П. Лукашевич, В.Т. Циба, М.Б. Євтух та інші науковці. В підручниках, монографіях і статтях з соціології висвітлюються різноманітні аспекти цього процесу з наголосом на найбільш загальному, що пов'язано з цілями діяльності освітньої системи кожної сучасної держави.

Загалом, соціалізацію диференціюють на чотири взаємопов'язані, але все ж істотно різні складові:

1) суспільно-контрольована соціалізація у формі організації і законодавчого та матеріального забезпечення діяльності навчально-виховного процесу [1];

2) суспільно-керована соціалізація через створення державними і недержавними органами та організаціями інформаційних, духовних, культурних та інших умов для безперервного особистісного розвитку молоді та її участі в діяльності соціуму (як усього суспільства, так і його раціонально-легітимних частин і невеликих об'єднань) [2];

3) стихійна соціалізація в конкретно-індивідуальних умовах зростання людини під впливом неконтрольованих державними органами чи іншими інституціями соціально-економічних, політичних та інших чинників [3];

4) внутрішній саморозвиток на основі перебігу об'єктивно-природних процесів, частина яких може позитивно чи негативно інтенсифікуватися зовнішніми соціальними впливами (зокрема рівень оволодіння поведінковими нормами дуже залежить від рівня культури середовища дитини в перші роки її життя) [4].

Мета дослідження. В цій статті ми ставимо за мету на прикладі застосування дебатної методики та освітнього методу «рівний-рівному» розглянути, як розвиток критичного мислення сприяє підвищенню рівня кожної із вищевказаних складових соціалізації в аспекті оволодіння зразками поведінки та установками, спрямованими на захист від ВІЛ-інфекції/СНІД та інших асоціальних проявів.

Виклад основного матеріалу. Згідно з пірамідою потреб людини (за А.Маслоу), насамперед,

особа має задовольнити потреби біологічного характеру (їжа, дах над головою, безпека, тепло, відпочинок), потім – соціального (любов, турбота, спілкування, самоствердження, повага, визнання, популярність, слава). Ці дві сходинки, на думку американського психолога – базисні потреби. І тільки потім – потреби особистісного самореалізуючого плану – повна реалізація потенціалу індивідууму: “Пошук істини і розуміння, спроба досягти рівності і справедливості, створення прекрасного і прагнення до нього” [5].

До автентичних цінностей, притаманних людям, схильним до самоактуалізації, Абрахам Маслоу відносить істину, добро, красу, досконалість, простоту, загальноплановість. Під самоактуалізацією учений розуміє орієнтир для тих, хто не вдовольнився реалізацією життєво необхідних потреб і поставив перед собою більш складну ціль – максимально розкрити і проявити свої можливості “стати тим, ким він може стати”. До речі, здатність до реалізації власних потенцій і талантів, на його думку, притаманна більшості людей, проте лише невелика кількість з них, деякою мірою, цього досягають. Таким чином, на думку науковця, більшість людей, долаючи шлях у дві сходинки, зупиняються на досягнутому. Виходячи з цього, наше завдання сформуванню в підлітків навички критичного мислення, що дасть їм можливість займати активну життєву громадянську позицію, приймати усвідомлені відповідальні рішення, планувати своє майбутнє та візуалізувати шляхи його реалізації, задовольняти свої потреби вищого порядку.

Зважаючи на те, що з кожним роком все більше загострюються негативні прояви поведінки серед цільової аудиторії – молодших та старших підлітків, робота педагогів і психологів націлена на створення позитивного емоційного та інформаційного середовища всередині підліткових груп та більшого їх залучення до особистої участі в прийнятті усвідомлених відповідальних рішень щодо свого теперішнього та майбутнього.

“Дебати” в Україні – це молодіжний рух, який використовує дебатну методику для формування ефективної міжкультурної комунікації, допомагає сформулювати власні думки щодо подій сьогодення. Появу дебатного руху в Україні фінансував Джордж Сорос через Міжнародний фонд “Відродження”. Мета визначалась наступним чином: навчати молодь критично мислити, заохочувати до спілкування на актуальні теми сьогодення, виховувати покоління обізнаних громадян, здатних жити у відкритому суспільстві, оволодівати навичками публічного виступу [З матеріалу буклету „Програма “Дебати” в Україні”].

“Дебати” – змагання команд, які захищають протилежні позиції щодо однієї теми. Дебати оцінюються суддями, які вислуховують представлені аргументи і вирішують, яка команда була найбільш переконливою у своїх виступах.

Зупинимось на формуванні комунікативних навичок на основі розвитку критичного мислення за дебатною методикою. Найважливішим постулатом в „Дебатах” виступає думка, що “будь-яка тема та судження мають право на існування, а всі думки можуть не тільки обговорюватись, а й мати сильні й слабкі характеристики”. Дебати як метод спонукають дивитися на речі з різних боків, ставити конструктивні запитання, що сприяють з’ясуванню суті справи або розв’язанню проблеми, знаходити факти, розвивають кмітливість, логіку та аргументацію, що допомагає самому визначитись у поглядах та переконати інших людей у правильності власної позиції.

Серед ціннісних імперативів дебатної техніки варто відзначити заклик до толерантності. Гравці мають досить чітку мету – довести суддям власну спроможність перемогти опонентів, захистити свою позицію, показати мистецтво володіння словом, прийомами презентації. Опрацьовуючи тему, кожна команда розробляє аргументи для позицій «за» та «проти». Це дає можливість зібрати достатню кількість інформації, здійснити глибокий аналіз з метою структурування власних аргументів для захисту кожної з позицій, синтезувати одержані результати, оскільки необхідно реагувати на аргументи опонентів. Відтак, у кожного гравця формується власна думка, позиція, переконання стосовно запропонованої теми. Описаний процес і є класичним прикладом критичного мислення. Зважаючи, що поведінкові установки формуються лише на основі власних переконань, одержаних унаслідок власних досліджень, дебатна методика, за умови її вмілого педагогічного використання, реально допомагає досягти мети: сприяє формуванню навичок ефективної міжкультурної

комунікації, цінностей безпечної поведінки, здорового способу життя.

Як відомо, в підлітковому віці переважаючим аспектом діяльності поступово стає спрямування особистості на самовизначення. Цей процес нерозривно пов'язаний із рівнем сформованості ціннісних орієнтацій. Оскільки під ціннісними орієнтаціями ми розуміємо соціально детерміновану в психіці індивіда спрямованість особистості на цілі й засоби діяльності, то, відповідно, ціннісні орієнтації відображають ставлення людини до соціальної дійсності і, таким чином, вимагають широкої мотивації її поведінки [93, с. 20, 194]. Основним критерієм ефективної взаємодії на основі критичного мислення є позиція суб'єкта мисленнєвого процесу. Таким чином, від рівня сформованості ціннісних орієнтацій залежить мотивація поведінки суб'єкта, від уміння критично мислити – його позиція. А позиція визначає вибір моделі поведінки: безпечної чи небезпечної (необачної, віктимної або провокуючої).

Цілеспрямовано на формування навичок ефективної комунікації та усвідомленої відповідальної поведінки на основі розвитку критичного мислення спрямована програма МОНУ/ЮНЕЙДС/ПРООН „Просвітницька робота „рівний-рівному” щодо здорового способу життя серед молоді України”, в основі якої – освітній метод „рівний-рівному”. Складається програма з наступних навчальних модулів для підлітків: „Спілкуємося й діємо”, „Твоє життя – твій вибір”, „Прояви турботу та обачливість”, „Знаємо і реалізуємо свої права”, „Мое майбутнє”.

Концепція педагогічної ідеї програми виходить з утвердження громадянських життєвих цінностей (продуктивне спілкування, ефективна соціалізація, соціальна адаптація, комплексне здоров'я особисте та близьких і рідних, дружба, кохання, сім'я тощо) на основі критичного осмислення життєвих ситуацій та прийняття особистого, усвідомленого, відповідального, безпечного рішення. Вона спрямована на пошук більш адекватних на сьогодні орієнтирів і форм організації навчання та виховання для успішної реалізації в багатокультурному суспільстві.

Програмою охоплюються діти двох вікових категорій: 12-14 та 15-18 років. Тренінгові заняття з ними проводить підготовлений педагог-тренер або підліток-інструктор, що попередньо пройшов навчання за програмою і має достатні здібності й бажання проводити подібні тренінги з ровесниками. Програма містить п'ять навчальних модулів. Модулі – блоки інформації та вправ, які є почерговими кроками для досягнення основної мети – формування усвідомленої відповідальної поведінки через успішне міжкультурне спілкування, ствердження життєвих цінностей та критичне осмислення життєвих ситуацій; створення безпечного середовища для розвитку і самореалізації.

Перший крок [6] – навчання ефективному, результативному толерантному спілкуванню. Підлітковий вік – це вік, коли переважає діяльність, спрямована на спілкування з ровесниками, самоствердження, виділення в групі однолітків, водночас це вік внутрішніх суперечностей, невпевненості в собі і, як наслідок, частих конфліктів ззовні. Тому в цьому віці важливо навчитись ефективно взаємодіяти (слухати і чути співрозмовника, співвідносити вербальні й невербальні засоби спілкування, долати бар'єри спілкування, бути толерантним, відповідальним).

Другий крок [7] – усвідомлення істинних життєвих цінностей, передовсім, цінностей комплексного здоров'я (фізичного, духовного, соціального), тренування вмінь приймати відповідальні рішення. Недостатня інформованість молоді щодо можливих варіантів небезпечних ситуацій та наслідків пасивної/агресивної поведінки, відсутність умінь критично осмислити, оцінити ситуацію і прийняти рішення на користь збереження найвищої цінності – здоров'я власного та оточення, призводить до залучення у вживанні наркотичних речовин, ранніх статевих стосунків, пізній соціальній адаптації, а відтак, втрати конкурентоспроможності. В цьому віці підлітки виходять з-під контролю батьків, і їм необхідні знання та вміння: як розпізнати натиск, як йому протистояти, вберегтися від необачних вчинків, де і яким чином себе краще проявити, реалізувати, як сказати „ні” в ситуаціях, що можуть зашкодити здоров'ю.

Третій крок [8] – логічне продовження другого модуля з акцентом на убезпеченні себе від зараження ВІЛ-інфекцією та інфекціями, що передаються статевим шляхом, збереженні сексуального та репродуктивного здоров'я. Підлітковий вік – вік фізіологічного статевого дозрівання. Але навіть у пізньому підлітковому віці відсутня психологічна готовність до постійних статевих зв'язків з од-

ним партнером (шлюбу). Це період пізнання і пошуку. Важливо дати інформацію про фізіологічні та психічні процеси, що відбуваються, та спонукати до обговорення ситуацій і варіантів рішень. У процесі занять підлітки з'ясовують відмінності між дружбою і коханням, коханням і станом закоханості, осмислюють шляхи передачі ВІЛ-інфекції, безпечні можливості задоволення потягу до стосунків з особами протилежної статі. Наголос робиться на високих почуттях, назагальнолюдських цінностях, зокрема – дружбі, вірності, коханні, емоційній єдності, спадковому здоров'ї тощо. Як висновок: бажано до певного часу утримуватись від дошлюбних статевих стосунків у якості сексуальних зносин. Якщо ж вибір зроблено на користь початку дошлюбного статевого життя – секс має бути „захищеним”.

Четвертий крок [9] – ознайомлення із можливостями реалізації прав людини, розкриття питання єдності прав та обов'язків. Теоретичний та практичний матеріал цього тематичного блоку передбачає опрацювання Декларації прав людини, Конвенції ООН про права дитини, знайомство з законодавчою базою України щодо захисту прав громадян, громадянської відповідальності. Підлітки вчать розуміти та захищати свої права, співвідносити права з обов'язками, бути толерантними, обачними в поведінці, відповідальними за збереження власного здоров'я та суспільних цінностей.

П'ятий крок [10] – окреслення свого майбутнього і визначення орієнтовних шляхів досягнення поставлених цілей. Користуючись сформованими в процесі роботи навичками критичного мислення, орієнтуючись на збереження здоров'я та інших життєвих цінностей, учасники створюють проекти своїх близьких та далеких перспектив з детальними кроками для їх утілення. Як наслідок, переконуються, що для реалізації планів та мрій необхідно, насамперед збереження, найбільшої життєвої цінності – здоров'я – в усіх його проявах (фізичному, духовному, соціальному тощо).

Просвітницька діяльність у закладах освіти є впливовим чинником підвищення рівня інформованості підлітків середнього та старшого шкільного віку стосовно проблеми формування навичок ефективної комунікації, збереження репродуктивного здоров'я; підвищення моральної зрілості, здатності до адаптації в міні- та макросоціумі; вироблення та вдосконалення вмінь і навичок критично мислити, приймати виважені усвідомлені відповідальні рішення, враховуючи не лише свої власні інтереси, а й інтереси багатокультурного соціуму.

Ефективність профілактичних заходів варіює від форми їх проведення. Найбільш дієвими є тренінги, дебатні турніри кіно- й відеофільми з їх подальшим обговоренням, індивідуальні консультації, а також особиста участь молоді в навчанні ровесників – розробці, підготовці та проведенні профілактичних заходів, зокрема, тренінгових занять. Метод „рівний-рівному”, який є основою профілактичної та свідомостеформуючої педагогічної діяльності, передбачає навчання ровесниками ровесників. Виховний процес здійснюється не прямо (у формі інструкцій та настанов: робити потрібно ось так, а ось так робити не можна), а опосередковано, у формі надання інформації та виконання практичних вправ, спрямованих на обговорення проблемних ситуацій у колі ровесників, які сприяють формуванню усвідомленої відповідальної безпечної поведінки, позитивної мотивації на здоровий спосіб життя.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Внаслідок застосування дебатної методики та освітнього методу „рівний-рівному”, в суб'єктів педагогічного впливу формуються навички ефективної міжкультурної комунікації, критичного мислення, вони приймають усвідомлені рішення: що і як потрібно зробити, аби збільшити та поліпшити свої життєві активи. Таким чином, зберігаючи принцип власне-активності, інформаційної новизни, підтримуючи прагнення до лідерства, ми досягаємо поставленої мети – формуємо усвідомлену відповідальну поведінку, спрямовану на ефективну міжкультурну взаємодію, і, як наслідок, – сприяємо добровільній зміні зразків поведінки на користь успішної самореалізації в багатокультурному соціумі, активної громадянської позиції тощо.

Література:

1. Єрмаков І., Шевцова С. Освіта і цивілізаційна компетентність // Вересень. – 2004. – № 1-2. – 102 с.
2. Донець З.Ф. Культурна спадщина: її охорона засобами «інтегрованого культурознавства» //

Людинознавчі студії. – 2003. – Випуск 8. – 244 с.

3. Жулев В. Лидеры и изгои (Откровения бывших школяров) // Журнал прикладной психологии. – 2002. – № 4-5. – 98 с.

4. Роменець В.А. Психологія творчості: Навч. посібник. 2-ге вид., доп. – К.: Либідь. 2001. – 288 с.

5. Maslow A. H. Towards a Psychology of Being (2nd ed.). – New-York; 1968. – 456 p.

6. Спілкуємось і діємо: Навч.-метод. посіб. / Безпалько О.В., Савич Ж.В. – К.: Навч. книга, 2002. – 112 с.

7. Твоє життя - твій вибір: Навч.-метод. посіб. / Зимівець Н.В., Сивогракова З.А., Лещук Н.О., Авельцева Т.О., Сомова І.Г. – К.: Навч.книга, 2002. – 182 с.

8. Прояви турботу і обачливості: Навч.-метод. посіб. / Ворник Б.М., Голоцван О.А., Коломієць В.П., Талалаєв К.О. – К.: Навч. книга, 2002. – 186 с.

9. Знаємо та реалізуємо свої права: Навч.-метод. посіб. / Квітка Я.М., Константинов С.Ф., Ковганіч Г.Г., Денисова О.І. – К.: Навч.книга, 2002. – 194 с.

10. Моє майбутнє: Навч.- метод. посіб. / Савич Ж.В., Сивогракова З.А., Лещук Н.О. – К.: Наш час, 2007. – 48 с.

*В.В. Клевцова,
викладач Бершадського медичного коледжу,
А.П. Глазова,
студентка Бершадського медичного коледжу*

БЕРШАДСЬКЕ СТАРООБРЯДНИЦТВО: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Протягом минулого року на занятті історичного гуртка, розглядаючи актуальні проблеми сучасності, ми звернулися до теми старообрядництва. Вона зацікавила нас, насамперед, тому, що в Бершаді знаходиться одне із 30-ти найбільших старообрядницьких поселень на Поділлі – Пилипонівка, яке протягом трьох століть в умовах переслідувань і всіляких стереотипів залишається хранителем духовних і культурно-національних традицій російських переселенців. Сьогодні населення Пилипонівки налічує близько 1200 осіб і значно впливає на внутрішнє життя міста, в межах якого знаходиться. Це унікальне село не знайдемо на жодній географічній карті, адже воно входить до складу міста Бершадь. Але його віковічні традиції та звичаї бережуться і передаються нащадкам.

Ознайомившись із літературою, поспілкувавшись із місцевими мешканцями, відвідавши релігійні свята, ми відкрили ще одну надзвичайно цікаву сторінку з історії нашого краю, яка наповнить скарбницю знань про славне минуле старообрядництва, сприятиме піднесенню духовності сучасників і майбутніх поколінь. Отже, звернемося до історії: що таке старообрядництво і звідки з'явилися старообрядці на українських землях?

Старообрядництво – сукупність релігійних течій і організацій в руслі Російської православної традиції, що відкидають проведену в 1650–1660-х роках патріархом Никоном і царем Олексієм Михайловичем церковну реформу, метою якої була уніфікація богослужбового чину Російської Церкви з Грецькою Церквою і, насамперед, з Церквою Константинопольською.

Після церковної реформи Патріарха Никона в кінці XVII ст. оберігачі стародавньої православної віри, що своїм корінням сягає часів хрещення Русі князем Володимиром Великим, яких переслідувала панівна церква, переселялись із центральних регіонів Росії до найвіддаленіших куточків Російської імперії та інших країн: Польщі, Литви, України, Швеції, Пруссії та Туреччини.

Старовіри, які не прийняли реформ патріарха Никона, аж до кінця XVII століття були переконані, що зуміють здолати «єретиків-ніконіан» і стара віра перемаже. Але уряд не тільки не повернувся до старої віри, а й став жорстоко переслідувати старообрядців, нав'язуючи їм нововведення.

Старообрядці, як їх почали називати, легко знаходили потаємні дороги і стежки, успішно переселялись і на українські землі. Польська шляхта дозволяла старовірам поселятись на їхніх землях,

вимагаючи за проживання оренду, яку, переважно, сплачували натуральними продуктами. Таким чином, Поділля заселило чимало старообрядців, утворивши тут свої поселення. Одне з таких – колишня слобода Пилипонівка-Бершадська.

Деякі дослідники стверджують, що сама назва «пилипонів» походить від імені Філіпа, який першим вивів старовірів на бершадські землі, інші – від назви дерева «липа», яке росте в нашому краї.

Перша письмова згадка свідчить, що поселення засноване 1797 року за формальною домовленістю з власником землі передмістя містечка Бершаді Ольгопільського повіту. Спочатку старовіри заклали одну вулицю вздовж річки Дохни, яка є притокою Південного Бугу, при цьому будинки розташовувалися з нижнього боку від річки. Потім почала заселятись верхня частина вулиці, яка одержала назву «село». Вихідцями із старообрядницького села Краснянки, братами Нестором, Афанасієм і Денисом Перфіловими покладено початок вулиці Краснянці. Паралельно «селу» розташовувалася вулиця Раковка, а ближче до міста Бершаді з'являються вулиці Печурка та Салган.

У 1835 році, за офіційними даними, в слободі проживало 226 жителів. Відомості Подільської духовної консисторії за 1868 рік зафіксували вже цифру 608 осіб. У 1891 році в Пилипонівці налічувалося 287 осіб чоловічої статті. Населення слободи було віднесено до міщанського стану повітових міст Ольгополя Подільської губернії, а також міста Хотин Бессарабської губернії.

В 1891 році в Пилипонівці-Бершадській було 174 старообрядницьких господарства. В їхньому користуванні знаходились 22 десятини помісної землі та 230 десятин польових угідь, які вони орендували в місцевого поміщика Станіслава Юрійовича Мечислава. За оренду землі щорічно старовіри платили поміщику 600 карбованців чиншу. Пилипонівські старообрядці славились як вправні майстри з будівництва різних приміщень. Будуючи будинки, оздоблювали їх цікавими дерев'яними карнизами, прикрашали гарними меблями, іконами та шитвом. Фактично всі будівельні роботи в нашому регіоні здійснювали саме вони. Особливо Пилипонівські майстри прославились будівництвом водяних млинів у 60-70-і роки XIX ст. Місцеві старовіри організовувалися в артілі, займалися столярством та дрібною торгівлею. Значну увагу вони приділяли садівництву, городництву, баштанництву. Вирощені продукти продавали в місті Ольвіополі (сьогодні місто Первомайськ), Вознесенську, Миколаєві.

У 1885 році в Пилипонівці була побудована церква на честь Покрови Пресвятої Богородиці. Крім цього, в слободі діяла ще одна молільня, яка виникла внаслідок суперечностей в общині. Вона підтримувала зв'язки з Веткою – відомим центром давньо-православних християн.

На початок XX ст. Пилипонівка – велике поселення, яке ретельно оберігає свою віру, культуру, звичаї й традиції. Серед старовірів виділяються достатньо багаті люди. До революції 1917 року Івелій Кривоносів купив в м. Одесі квартал будинків, а сімейство Кольцових володіло фермами біля міста Саврань, де розводило овець і птицю.

В 1903 році в селі Піски-Бершадські, в церковно-приходській школі, яка відкрилася 1889 року, навчалося 22 дітей із старообрядницьких сімей, усього ж у школі було 123 учні.

Дослідники пишуть, що в цей період старообрядництво переживає справжній розквіт, оскільки імператором Миколою II був оприлюднений указ «Об укреплении начал веротерпимости». Він дав могутній поштовх розвитку старообрядницьких общин. Але «золотий вік старообрядництва» продовжувався недовго. Внаслідок політики войовничого атеїзму більшовиків були знищені цілі соціальні групи населення. Багато заможних селян та міщан було розкуркулено в період колективізації, репресовано й знищено. Серед них і дід сьогоднішнього голови старообрядницької общини Павла Глазова Захарій Васильович, якого розстріляли без суду і слідства в 30-ті роки за переховування старообрядницького єпископа.

До 1966 року село Пилипонівка було окремим населеним пунктом зі своїм колгоспом, сільською радою, клубом. З кінця 60-х років після укрупнення районного центру село входить у межі міста Бершадь, а землі пилипонівського колгоспу відійшли до колгоспів сіл Флорино, Чапаївки та Великої Кириївки.

З проголошенням Незалежності України ставлення до старообрядництва покращилось. Старовіри не лише згадали своє недалеке минуле, яке проявлялося в традиційній для старообрядницької

громади демократії, але й змусили рахуватися з ними місцева влада. Місцевий старообрядницький колективізм живе і продовжує розвиватися. З 2002 року головою місцевої старообрядницької громади є Павло Данилович Глазов, який наполегливо працює над культурним розвитком общини, проявляючи інноваційний підхід з розвитку місцевого самоврядування, широкої пропаганди історичних традицій.

У 2011 році у власність общини державою був переданий Пилипонівський старообрядницький храм Покрови Пресвятої Богородиці – пам'ятник архітектури стародавнього мистецтва, а через рік повернуто і приміщення трапезної.

Сьогодні храм є центром духовності, в якому кожна сім'я має свої іменні ікони, біля кожної з яких під час служби запалюється лампада, а в особливо святкові дні горить воскова свічка. В храмі збереглася велика бібліотека старовинних як рукописних, так і друкованих книг, які використовуються під час церковної служби. Найстаріша книга видана в 1628 році в м. Москві.

Оскільки старообрядці активно виступали проти нововведень, то вони і відстоювали традицію російської та візантійської ікони. Вони збирали «дорозкольні» ікони, вважаючи «нові» безблагодатними. Особливо цінуються ікони Андрія Рубльова. Ікона в старовірів є об'єктом поклоніння. Це не просто портретне зображення святого чи ілюстрація до Священної історії. Ікона – священне зображення, посередник між людиною і Богом, Боже одкровення, яке виражається в лініях і фарбах.

Сьогодні в храмі Покрови Пресвятої Богородиці зберігаються старовинні ікони в багатих окладах, розшиті золотом і бісером. Старообрядці успадкували любов до посадської культури XVII ст. та до «квітучого» орнаменту. Тут переплітаються як багатівкові традиції, так і досвід народного українського рослинного орнаменту. Багато старовинних ікон написано на липовій дошці, покритій сусальним золотом.

Одним із видів ікон є міднолитні ікони, виконанні шляхом старообрядницького мідного лиття. Такі ікони невеликі за розміром, доступні за ціною кожній людині, тому широко ввійшли в повсякденний побут різних станів. Часто міднолитні образи використовувались як дорожні ікони, які оберігали віруючих протягом усього життя.

Служба здійснюється на старослов'янській мові, а спів – за крюковими нотами, адже після розколу православної церкви старообрядці не прийняли ні новий багатоголосий стиль співу, ні нову систему нотного запису. Збережений старовірами крюковий спів одержав свою назву від способу запису мелодії особливими знаками – «крюками». Старообрядницька церква надає співу великого виховного значення. Співати треба так, щоб «звуки вражали слух, а закладена в них істина проймала серце». Склад церковного хору був винятково чоловічим, але через нечисленність співаків сьогодні фактично у всіх старообрядницьких молитвах основу хорів складають жінки.

Старообрядці зберегли сильні духовні й моральні традиції щодо віри в Бога, виховання дітей, непорушності шлюбу, поваги до батьків та літніх людей. Шлюб береться тільки серед старообрядців, або з перехрещеними в старообрядництво іновірцями. Хрещення здійснюється тільки з трикратним зануренням у воду.

При храмі працює недільна церковна школа, в якій навчають дітей церковної грамоти та співу.

Донедавна в Пилипонівці діяла школа з російською мовою навчання, що допомагало місцевим старовірам зберігати рідну мову не тільки в домашньому побуті. Сьогодні в школі діють російські класи, а також створено музей старообрядництва. Також діє етнографічний гурток, керівником якого є знавець російської старообрядності Ковальська Світлана Іванівна.

14 жовтня 2009 року зусиллями та працею сімей Глазових, Процепових, Жупанових, Андрюшкових, Кольцових було встановлено поклонний хрест «во славу Господню и в память о славном старообрядческом селе Пилипоновка, основанном в начале XVIII века выходцами из России, хранящими истинную древлеправославную веру Христову, русскую речь и культуру великой Киевской Руси».

Сьогодні Пилипонівка живе своїм звичним життям, продовжує традиції своїх дідів та прадідів.

*Л.В. Коваленко,
завідувач кабінету методики викладання світової літератури
та мов національних меншин ВОПОПП*

ВИВЧЕННЯ МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ШКОЛАХ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

Україна є багатонаціональною державою, в якій органічно переплетені культури багатьох народів, їхні традиції, звичаї – мовні та літературні. Органічне поєднання національного і загальнолюдського – це необхідна передумова розвитку і збагачення кожної культури. Життєві реалії зумовлюють формування концепції полікультуралізму, яка акцентує увагу на загальнолюдських цінностях, на принципах рівноправного співіснування різних форм культурного життя.

На сучасному етапі розвитку суспільства основним завданням державної освітньої політики є створення умов для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного громадянина [1, с. 21].

За роки незалежності України сформовано законодавче поле освітянської галузі, розроблено нормативно-правову базу для розвитку національної системи освіти. Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами.

В Україні послідовно реалізується стратегія розвитку освіти, визначена Національною доктриною розвитку освіти, що затверджена Указом Президента України від 17.04.2002 342/2002.

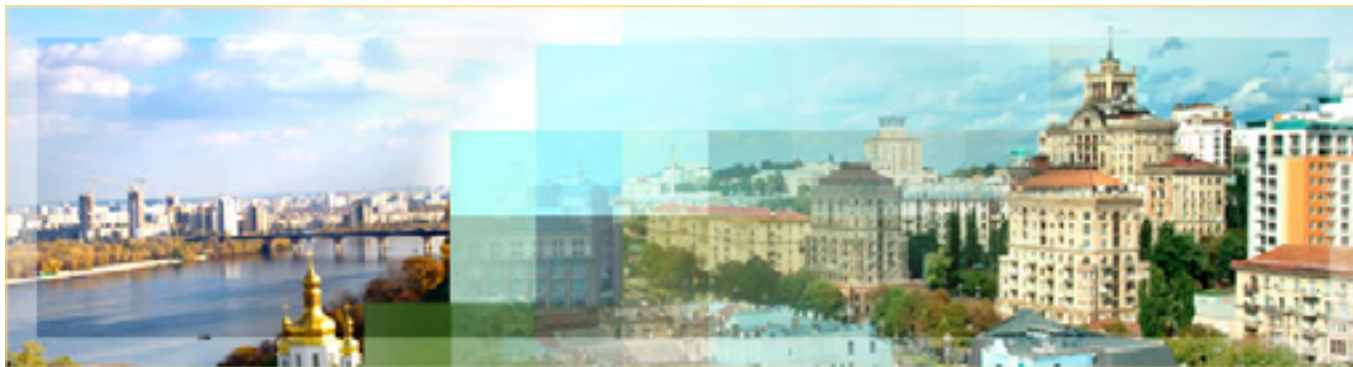
Громадяни України мають конституційне право на безкоштовну освіту в усіх державних і комунальних навчальних закладах, незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, приналежності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин [1, с. 21].

Правовою основою формування державної політики щодо забезпечення прав національних меншин, зокрема в галузі освіти, є Декларація про державний суверенітет України, Конституція України, закони «Про національні меншини в Україні», «Про мови в Українській РСР», «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин», «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», інші законодавчі акти України.

Національне законодавство і практика регулювання етнонаціональних процесів у галузі освіти формується державою відповідно до міжнародних норм та рекомендацій, викладених у Загальній декларації прав людини, Рамковій конвенції про захист національних меншин, Європейській Хартії регіональних мов або мов меншин, Гаазьких рекомендаціях Верховного комісара ОБСЄ щодо прав національних меншин на освіту та інших документах.

Міністерство освіти і науки здійснює роботу щодо імплементації та впровадження Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин» та згідно з переліком національних меншин України, до мов яких застосовуються положення Хартії (білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдовської, німецької, польської, російської, румунської,

словацької та угорської) [2, с. 34].

Реалізація мовної стратегії відповідно до Національної доктрини розвитку освіти здійснюється шляхом комплексного і послідовного впровадження просвітницьких, нормативно-правових, науково-методичних, роз'яснювальних заходів [5, с. 8].

В Україні забезпечується право національних меншин на задоволення освітніх потреб рідною мовою, збереження та розвиток етнокультури. Водночас у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин створюються умови для належного вивчення державної мови. [6, с. 17].

Передбачено належні форми і засоби викладання й вивчення мов національних меншин на відповідних рівнях.

При визначенні політики щодо мов національних меншин міністерство та органи управління освітою враховують потреби та побажання тих груп населення, які користуються цими мовами, – учнів та їхніх батьків [2, с. 19].

В освітній системі передбачена можливість надання початкової та повної середньої освіти мовами національних меншин для дітей з тих сімей, які цього бажають.

На сьогодні початкова освіта надається державною, а також болгарською, кримськотатарською, молдовською, польською, російською, румунською, словацькою та угорською мовами.

Загалом у державі мовами національних меншин навчається в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів 277706 учнів.

В Україні передбачено, що особи, які не володіють певною мовою національної меншини і які проживають у місцевості, де вона використовується, можуть вивчати її за своїм бажанням, зокрема:

- білоруську – в культурно-освітніх центрах Автономної Республіки Крим, Львівської, Одеської області;
- болгарську – в навчальних закладах Автономної Республіки Крим, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської областей та м. Київ;
- гагаузьку, молдовську – в навчальних закладах Одеської області;
- новогрецьку – в навчальних закладах Автономної Республіки Крим, Донецької, Одеської, Херсонської областей та м. Київ і Севастополь;
- іврит – у навчальних закладах Автономної Республіки Крим, Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Одеської, Харківської, Чернівецької областей та м. Київ, а також у культурно-освітніх центрах;
- їдиш – у навчальних закладах Київської області, а також в культурно-освітніх центрах;
- кримсько-татарську – в навчальних закладах Автономної Республіки Крим, Херсонської області та м. Севастополь;
- німецьку, російську – в навчальних закладах усіх адміністративно-територіальних одиниць;
- польську – в навчальних закладах Вінницької, Волинської, Донецької, Житомирської, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Луганської, Львівської, Одеської, Рівненської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Чернігівської, Чернівецької областей та м. Київ, а також в культурно-освітніх центрах;

- румунську – в навчальних закладах Закарпатської та Чернівецької областей;
- словацьку, угорську – в навчальних закладах Закарпатської області [4, с. 9].

На Вінниччині російська мова вивчається в 694 загальноосвітніх навчальних закладах як вибірково-обов'язковий предмет, факультативний курс або курс за вибором. Визначається загальноосвітнім навчальним закладом у межах гранично допустимого навчального навантаження з урахуванням інтересів та потреб учнів, а також рівня навчально-методичного та кадрового забезпечення закладу. Переважно в області російська мова вивчається з 5 по 9 класи, в меншій кількості шкіл – з 5 по 11 класи. Близько у 80-ти навчальних закладах вивчення російської мови здійснюється з початкової школи – з 1 (2) класів. В області немає загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. Станом на 2012 рік збереглося 6 шкіл в області з класами, в яких навчання ведеться російською мовою за відповідними програмами. Викладають російську мову 1043 вчителі. Загальна кількість учнів в області, які вивчають російську мову, становить біля 57882.

Предмет «Російська мова» як компонент загальногуманітарної освіти в українській школі розв'язує загальні завдання мовної освіти: формування мовленнєвої культури особистості, виховання свідомого ставлення до мови як явища культури, основного засобу спілкування та здобуття знань у різних сферах людської діяльності, формування та розвиток комунікативної компетенції учнів.

У сучасних умовах розвитку України вивчення російської чи іншої мови національних меншин необхідне для успішної індивідуальної та соціальної діяльності людини, а також для розуміння та розвитку діалогу української культури з культурами різних народів світу.

Головна мета вивчення російської та інших мов національних меншин в загальноосвітніх навчальних закладах – надати основи знань про мову, що дозволить забезпечити достатньо високий рівень спілкування та грамотного письма, необхідний для успішної індивідуальної та соціальної діяльності, міжкультурного взаєморозуміння.

Згідно з Державним стандартом базової й повної загальної середньої освіти в навчальних програмах з кримськотатарської, молдовської, польської, російської, румунської, угорської мов через змістові лінії реалізується головний методологічний принцип – комунікативність навчання [4, с. 33].

Так, мовленнєва змістова лінія забезпечує вироблення і вдосконалення умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі); мовна – засвоєння учнями системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів людини та формування мовних умінь і навичок; соціокультурна – засвоєння українських, національних та загальнолюдських культурних і духовних цінностей, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку; діяльнісна (стратегічна) – формування загальнонавчальних умінь і навичок учнів, опанування стратегій, які визначають мовленнєву діяльність. Зазначені змістові лінії комплексно формують комунікативну компетенцію особистості.

З метою формування комунікативних умінь учнів варто приділити увагу традиційним творчим роботам. Перекази текстів різних стилів і жанрів відіграють роль підготовчих вправ до оволодіння учнями необхідними в майбутньому дорослому житті жанрами мовлення, наприклад, виступом на

зборах, участю в дискусії, створенням реферату, конспекту, доповіді, рецензії.

Робота з текстом стане ефективною, якщо учні активно долучаються до мовленнєвої діяльності, тому теми висловлювань мають бути цікавими для школярів, пов'язаними з їхнім власним життєвим досвідом, реальними обставинами життя. Вчителю необхідно подбати про те, щоб учні успішно оволодівали як монологічним, так і діалогічним мовленням, різними жанрами і стилями мовлення.

В процесі вивчення курсу необхідно широко практикувати самостійну роботу учнів із підручниками, посібниками, словниками та іншою навчальною й довідковою літературою. Робота із зв'язного мовлення має забезпечити подальший розвиток у школярів умінь і навичок, необхідних у їхній майбутній діяльності [7, с. 12]

Література:

1. Конституція України.
2. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», 2003 р.
3. Лист Міністерства № 1/9-426 від 01.06.2012 «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін». (Українська мова в загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням мовами національних меншин, російська мова та література, мови і літератури інших національних меншин).
4. Здійснення мовної політики в освіті, навчання мовами національних меншин України та вивчення цих мов. Сайт МОН Молодьспорту України.
5. Національна доктрина розвитку освіти, що затверджена Указом Президента України від 17.04.2002 р. 342/2002.
6. Програма поліпшення вивчення української мови у в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008-2011 роки, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 26.05.2008 № 461.
7. Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів з російської мови Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти МОН України // Русская словесность. – № 5. – 2008.

О.П. Куц,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри методики викладання суспільно-гуманітарних дисциплін ВОПОПП

ШЛЯХЕТНІСТЬ ЕТИКЕТНИХ ВИРАЗІВ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

(На замітку вчителю в позакласній роботі)

Мовний етикет епістолярії, попри свою розмаїтість, має свою особливість, що виявляється передусім у його залежності від будови листа, яка залишається майже незмінною упродовж століть.

Залежно від того, в який період жив і писав письменник, його епістолярій насичений тими етикетними формулами, які характерні саме для того часу. Поряд із загальноновживаними формулами етикету автор листів вживає індивідуальні, характерні лише для його стилю епістолярного мовлення.

Як і будь-який інший писемний текст, лист структурується із зачину, основної і завершальної частини. Своєрідність листа полягає в тому, що зачин здебільшого відіграє роль початкової формули звертання. Основна частина може містити вдячність, вибачення, привітання тощо. Завершальна частина вміщує заключну прощальну формулу-побажання, підпис або *postscriptum*. Листи мають особливе орнаментальне обрамлення початку й кінця, що й виявляє спільність їхньої композиційної організації. В середині листа формули мовного етикету функціонують більш довільно, залежно від

його змісту. Загалом мовний етикет і структура листа виступають як взаємозумовлені елементи, які автори листів найчастіше вживають на початку та в кінці тексту.

Лист – це індивідуальна форма спілкування щонайчастіше двох осіб, тому і зразки мовного етикету можуть бути різними, залежно від того, кому адресовано листа.

Деяким формулам етикету притаманне територіальне використання, що спостерігається, зокрема, в листах Ольги Кобилянської.

За листами українських письменників можна визначити їхній епістолярний образ, оскільки використовують вони індивідуальні, притаманні лише їм форми мовного етикету.

Епістолярій Т.Г. Шевченка своїм корінням глибоко входять до живомовної стихії українського народу, являючи собою літературну обробку тогочасного українського народного мовлення. Народнорозмовна лексика й фразеологія, народний спосіб висловлення доповнюються книжними словами й зворотами, що формувалися відповідно до потреб нового часу.

Зазвичай, загальну тональність листа визначають початок-звертання й завершальна кінцівка. В епістолярії Т.Г. Шевченка етикетна формула-звертання найчастіше подається окремим рядком з абзацу, проте вона може вплітатись у початкову фразу листа, напр.: *Батько мій рідний, порай мені як синові, що мені робити?* [2, с. 233]; *Спасибі тобі, мій голубе, що хоч ти мене не забуваєш...* [2, с. 220]; *Не знаю, чи зраділа б так мала ненагодована дитина побачивши матір свою, як я вчора, прийнявши подарунок твій щирий, мій єдиний друже...* [2, с. 241].

Початкова формула-звертання представлена в листах Т.Шевченка по-різному. Традиційне, установлене офіційне звертання трапляється лише в ділових листах, писаних російською мовою до ділових осіб, пор.: *Милостивий государ Андрей Александрович* [1, с. 354]; *Ваше превосходительство милостивый государ Павел Иванович!* [1, с. 295].

Більш розкуто звертається Шевченко до попечителя Харківського учбового округу князя М.А. Цертелева, з яким його єднали спільні інтереси у сфері фольклористики: *Князю мій сіятельний* [2, с. 234].

Зазвичай, Шевченко не вживає саме лише ім'я та по батькові як початкову формулу-звертання. Це буває зрідка в тих листах, які написані повністю або частково російською мовою до офіційних осіб та до знайомих, зокрема: *Григорій Степанович!* [2, с. 230]; *Андріан Филиппович!* [2, с. 281]. Звертання на ім'я та по батькові частіше входить до початкової формули українських текстів в листах останніх років життя поета, зокрема до близьких знайомих: *Любий мій Василь Васильович!* [2, с. 414]; *Вельми шануємий Михайло Корнієвич!* [2, с. 444].

Народнорозмовна й фольклорна традиція яскраво виявляється в листах Тараса Григоровича до друзів і знайомих, де в початковій формулі найпоширенішими словами-звертаннями є *друже*, *рідше* – *брате*, *брате-друже* в супроводі епітетів *любий*, *добрий*, *милий*, *давній*, *благородний*, *великий*, *милостивий*, а найчастіше – *єдиний*. Наприклад: *Богу милий друже мій Михайле!* [2, с. 334]; *Любий мій єдиний Михайле!* [2, с. 339].

Ніжно, зворушливо звучить звертання поета до М.С. Щепкіна: *Друже мій давній, друже мій єдиний* [2, с. 370]; *Благородний мій єдиний друже* [2, с. 406]. Звертання *друже мій єдиний* чи не найкраще говорить про душевний стан знедоленого засланця, адже саме цей зворот найчастіше вживаний у листах з неволі, та й постав він найперше в листі з Орської кріпості до А.І. Лизогуба. До того в листах траплялися *друже мій великий*, *друже мій добрий*. Надалі поет уживав це звертання в листах до О.М. Боденського, С.С. Гулака-Артемівського, М.М. Лазаревського, А.О. Козачковського, Я.Г. Кухаренка, М.С. Щепкіна. Бр. Залеського, М.О. Максимовича та до П. Куліша.

Такими ж народними в листах до друзів та знайомих є опорні слова початкової формули-звертання: *батьку* (до В.І. Григоровича), *голубе*, *серце*, *добродію*; *атамане*, *земляче*, *добрий чоловіче* (до Я.Р. Кухаренка); *кумасю* (до Н.В. Тарнавської), напр.: *Благородніші ти із людей, брате-друже міє єдиний Семене!* [2, с. 330]; *Друже і голубе мій сизий!* [2, с. 382]; *Батьку атамане кошовий! і друже мій єдиний* [2, с. 407]; *Добродію і друже!* [2, с. 244]; *Любий і щирий земляче!* [2, с. 441].

Добрий чоловіче, – звертається Т.Г. Шевченко до незнайомого досі йому викладача Харківської

гімназії П.М. Корольова, який зібрав у Харкові гроші від передплатників “Гайдамаків” і ще й надіслав Харківську збірку “Запорожская старина”. А вже через кілька місяців називає його тепло *мій голубе* [2, с. 232].

Один раз у своїх листах поет вживає офіційне *пані*, пом’якшуючи щирими епітетами: *Вельми і вельми шанобная і любая моя пані Мар’є Васильєвно* [2, с. 405].

Початкову вітальну формулу-звертання в якості поздоровлення із святом Т.Г. Шевченко вживає спорадично. Зокрема: *З Новим роком будьте здорові, любий і щирий мій земляче, де вас Бог носить* [2, с. 248]; *Поздоровляю тебе з цим Новим роком, друже мій єдиний* [2, с. 264]. Іншим разом ужито загальне привітання: *Вітаю тебе, мій добрий, мій єдиний друже!* [2, с. 279].

В окремій частині листів початкова формула-звертання вмонтована у фразу з повідомленням, проханням, подякою, напр.: *Не знаю, чи зраділа б так мала ненагодована дитина, побачивши матір свою, як я вчора, прийнявши подарунок твоїй щирий, мій єдиний друже, так зрадів, що ще й досі не схолонувся, цілісіньку ніч не спав, розглядав, дивився, перевертав потрічі, цілючи всяку фарбочку* [2, с. 255]; *Спасибі тобі, доню любая, моя єдина, що ти мене хоч у Друдені згадала* [2, с. 410].

В основній частині листа Т.Г. Шевченко використовував урізноманітнені форми звертання, здебільшого наповнені народнорозмовним змістом, напр.: *...серце єдине* [2, с. 405]; *...єдиний земляче* [2, с. 404]; *...друже мій єдиний...* [2, с. 393]; *...моє серце...* [2, с. 388]; *...голубе мій сизий* [2, с. 384]; *...друже мій давній...* [2, с. 370]; *Моя свята заступниця* (до А. Толстої) [2, с. 369].

У листах Тараса Григоровича Шевченка чимало приказок, прислів’їв, власних крилатих висловів та порівнянь, напр.: *...сорока-брехуха на хвості принесла* [2, с. 389]; *Не було в куми і запаски, аж глянь – кума в плахті походить* [2, с. 419] *...постриг ти мене в брехуни* [2, с. 357]; *променяли лиру на меч* [2, с. 324]; *неначе шуліка за куркою* [2, с. 292]; *Наче батька рідного побачив* [2, с. 261]; *Б’юсь як овечий хвіст...* [2, с. 239]; *Курку драть* [2, с. 239].

Формули прощання – один із заключних акордів листування. Прощальна формула може набувати емоційно-експресивного забарвлення завдяки пояснювальним словам і звертанням, напр.: *Прощай, мій друже, Богу милий* [с. 265]; *Прощай, мой искренний друже, не забывай бесталанного* (до С. Гулака-Артемовського) [2, с. 274]; *Не забывай меня, друже мой единый* [2, с. 338]; *Искреннии друзья мои, не забывайте сироту на чужині* [2, с. 339]; *Прощай, мій добрий, мій єдиний* [2, с. 360].

Значно частіше формула прощання функціонує не самостійно, а в поєднанні із виразами побажання, вдячності, запрошення, прохання, запитання, напр.: *Оставайся здоровий і будь щасливий* [2, с. 269]; *Прощай, мій друже єдиний! Поцілуй Семена і Марковича і не забувай іскреннього твого Т.Шевченка* [2, с. 365]; *Оставайся здоровий і щасливий і не забувай іскреннього друга і поклонника* [2, с. 370]; *А поки що прощай, не забувай великої просьби твого іскреннього Т.Шевченка* [2, с. 373]; *Незабаром прибуду до тебе, а поки що люби мене, оклеветанного твого щирого друга Т.Шевченка* [2, с. 389].

У кінці листа – одне з найуживаніших прохань писати, напр.: *Як матимете час, то пишіть до мене* [2, с. 411]; *Оставайся здоров та швидше пиши до мене, до твого іскреннього друга і брата Т.Шевченка* [2, с. 420]; *Та пиши до мене, бо я вже аж утомився, ждучи твого листу* [2, с. 322]; *Пиши до мене швидше, бо я трохи не одурів, ждучи твого письма о братах і о Хариті* [2, с. 426]; *Про хату напишу тобі, як дождусь твого письма* [2, с. 434]; *А поки що буде, напишіть їй і мені Вашу і думку, і пораду* [2, с. 435]; *Напишіть мені, будьте ласкаві, швиденько* [2, с. 441]; *Бувайте здорові, пишіть швидше, бо лястиму* [2, с. 225].

Отже, епістолярій Тараса Григоровича Шевченка глибоко занурений у стихію українського народного мовлення. Народнорозмовна й фольклорна традиція спілкування відображена у формулах-звертаннях як початкових, так і вжитих переважно в основній і заключній частині листа. Автор часто пише Ви, Ти з Великої літери, чим підкреслює шанобливе ставлення до адресата. Є випадки, коли Тарас Григорович використовує епіграфи, які визначають подальший настрій листа. Дуже цікаві й емоційно насичені формули підписів у листах Т.Г. Шевченка до різних адресатів. Привертають увагу дописки (P.S.), які найчастіше виражають прохання, вдячність, запитання, зауваження

стосовно листа.

Епістолярій Тараса Григоровича Шевченка насичений духом того часу і формувався відповідно до потреб нового часу.

Література:

1. Шевченко Т. Твори в 3-х т : т.3 / Тарас Шевченко – К.: Художня література, 1961.– 546 с.
2. Шевченко Т. Твори в 5-ти т : т.5 / Т.Шевченко. – К.: Дніпро, 1971.– 497 с.

*Л.Я. Лановик,
учитель вищої категорії, учитель-методист,
директор Миколаївської СЗШ І-ІІІ ст.*

ДІЯЛЬНІСТЬ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ТОВАРИСТВА «ГОЛЕНДЕРСЬКІ ЧЕХИ»

*Подільська земля благословенна,
Як рідна мати стала нам усім.
Праправнуки голендерських чехів
Будують тут надійний, теплий дім.*

Україна стала другою Батьківщиною для представників понад 130 національностей світу. Реалізуючи визнане міжнародним співтовариством право на національне самовизначення, Україна обрала шлях побудови демократичної, соціальної, правової держави як Батьківщини громадян усіх національностей, які пов'язують свою долю з українською землею [1, с. 555; 2, с. 617;3]. Великим здобутком молодшої незалежної демократичної держави є збереження міжнаціонального миру і злагоди, уникнення потенційних загроз міжнаціональних конфліктів [2, с. 799]. Етнічне розмаїття сучасного глобалізованого світу дедалі частіше сприймається на політичному рівні не стільки як потенційна небезпека суверенітету та територіальної цілісності держави, а як неоціненний культурний скарб, який повинна кожна держава оберігати, як зіницю ока.

Українська держава прагне задовольнити соціальні, політичні та культурні потреби національних меншин. Найпростішою формою участі національних меншин у громадському та культурному житті держави є діяльність національно-культурних громадських об'єднань, які виступають соціальними посередниками між громадянським суспільством і державою й сприяють здійсненню етнодержавної політики в Україні. Громадські об'єднання національних меншин уже сьогодні є тим суспільно-політичним механізмом, у якому кристалізуються і через який транслюються на владно-політичний рівень інтереси різноманітних етнічних меншин України [3, с. 179-180].

Серед пріоритетних напрямків державної політики в задоволенні етнокультурних потреб національних меншин є: відродження звичаїв і традицій різних етносів, усебічний розвиток їхньої мови й освіти, самодіяльного та професійного мистецтва, збереження пам'яток національної культури. Практичною реалізацією чинного законодавства України у сфері забезпечення прав національних меншин, задоволення їхніх етнокультурних і соціальних потреб займається самостійний структурний підрозділ при Вінницькій обласній державній адміністрації – відділ у справах національностей, який вивчає та аналізує тенденції етнонаціонального та етнокультурного розвитку, сприяє гармонізації міжнаціональних відносин в області [8].

З боку державних органів відчувається безумовна повага національних традицій народу, який проживає на території Вінниччини, відносини базуються на засадах взаємоповаги, злагоди, співпраці. Всі розуміють, що в такій непростій суспільно-політичній ситуації дуже потрібне моральне оздоровлення всього нашого суспільства, оздоровлення народу України, формування куль-

тури відносин як між окремими людьми, так і між різними народами. Майбутнє світу залежить не стільки від технічного прогресу, як від морального стану людства кожного народу, зокрема.

Чехи поселились на Поділлі в 70-х рр. XIX ст., придбавши землю в німців-менонітів з колонії Голендри, які з релігійних переконань відмовились служити в царській армії та приймати православ'я, тому змушені були покинути Російську імперію. Ті, що залишилися, разом з чехами живуть в мирі та злагоді, невтомно працюючи на родючій українській землі. Чехи освоїлися на новому місці, доля українського народу стала їхньою долею. Разом з українцями пройшли дві світові війни, колективізацію, голод, репресії [4, с. 9-23; 5, с. 159-160; 6, с. 66-68].

Компактним місцем поселення чехів на Вінниччині є село Миколаївка в Козятинському районі. З метою збереження своїх традицій, розвитку культури національна меншина об'єдналась у громадське культурно – освітнє товариство «Голендерські чехи», створене в 1993 році. В 2013 році воно налічує 150 членів. Голова товариства – Лановик Лариса Ярославівна.

Основними напрямками діяльності є вивчення історії чехів – переселенців, вивчення чеської мови, збереження та відтворення звичаїв і традицій предків, поширення і популяризація чеської культури на теренах України.

Центр діяльності товариства – в місцевій школі. Тут створено музей культури і побуту чеського села, де представлено фотографії односельців кінця XIX – початку XX ст., архівні документи, книги привезені переселенцями із чеських земель Австро-Угорської імперії, національний одяг, предмети побуту, знаряддя праці, оформлено стенди, присвячені видатним землякам: ученому в галузі гідравліки і гідромеханіки академіку АН УРСР Сухомелу Георгію Йосиповичу, видатному українському письменнику, Лауреату премії ім. Т.Г. Шевченка Василю Земляку, художнику-аматору Степану Васильовичу Смалю. В музеї представлено його картини.

У місцевій школі створено кабінет чеської мови. Вивчення мови національної меншини проводиться факультативно з 1992 року. Методичне забезпечення та забезпечення підручниками здійснює чеська сторона. Чеська республіка надає можливість членам товариства вивчати рідну мову в найкращих університетах країни. Уряд Чеської Республіки фінансує навчання своїх краян. Цією програмою скористалися за роки діяльності товариства 7 представників чеської громади.

За сприяння амбасади до Миколаївки приїжджають студенти університетів Чеської Республіки. Вони надають допомогу не лише у вивченні мови, а й у прилученні членів товариства до багатой культури своїх предків.

Історія поселення чехів на Вінниччині, життя миколаївчан сьогодні викладені в книзі Л. Лановик «Прадідів розчищені джерела».

Щорічно за фінансової підтримки Чеської республіки оздоровлюються діти членів товариства в Чехії. Відпочивають в оздоровчих таборах: Румбурзі, Младі Болеславі, Пілські Млін, Буковані, Коморні Лготце.

Справжніми сподвижниками у духовного піднесення є колектив Чеського народного аматорського фольклорно-етнографічного ансамблю «Студанка», створений у 1995 році. Метою ансамблю є збереження, відродження та представлення широкій аудиторії глядачів традиційного фольклору чеського народу. За високу виконавську майстерність у 2000 р колективу присвоєно звання “народного”. Колектив – постійний учасник Всеукраїнських фестивалів чехів України, обласних фестивалів національних меншин та етнічних груп «Подільські барви».

«Студанка» була учасником творчих звітів майстрів мистецтв та художніх колективів Вінниччини «Краса України – Поділля» в 2003 році та «Благословенна земля моя, Вінниччина» в 2009, які проходили в Національному Палаці «Україна». За вагомий внесок у розвиток культури рідного краю, високий професіоналізм колектив Народного аматорського фольклорно – етнографічного ансамблю “Студанка” в 2007 році занесено на районну Дошку Пошани. “Студанка” – постійний призер уже п'яти Міжнародних фольклорних фестивалів краян, який проходить у столиці Чеської Республіки м. Прага. За перемоги змагається із колективами Хорватії, Канади, США, Бразилії.

У 2012 році дитячий танцювальний колектив отримав найвищу оцінку фестивалю – I місце, а нагороду отримав із рук Міністра Закордонних справ Шварценберга - кандидата на посаду Президента Чехії. На відкритті фестивалю у Вальдштайнському палаці Голова Верхньої палати Сенату Їржі Лішка в привітанні до краян зазначив: «Країни є нашими представниками за кордоном, нашою доброю візитівкою у світі» [32]. Чеська республіка доклала значних зусиль, щоб фестиваль пройшов на високому рівні. Події на фестивалі висвітлювалися центральними телеканалами Чехії та інших європейських держав, «Радіо Прага», періодичними виданнями.

За рішенням Фольклорного товариства Чеської республіки, яке визнало фольклорно-етнографічний ансамбль «Студанка» з України найкращим танцювальним колективом фестивалю, миколаївчанам випала почесна місія взяти участь у Міжнародному фольклорному фестивалі «Празький ярмарок». Серед 18 колективів з усього світу «Студанка» була єдиним представником України.

Оцінка появи цього колективу тим вища, чим глибше ми розуміємо, що сьогодні в Миколаївці залишилися переважно змішані чесько-українські родини. Деякі з них протягом часу зберігали чеський спосіб життя, інші пристосовувалися до українського середовища. Нове покоління, яке було виховане в інших соціальних та життєвих умовах, почало втрачати національний та культурний контакт з батьками. Цьому сприяли як інонаціональне оточення, так і уніфікована система освіти. Для наших предків чеська пісня звучала якось урочистіше, як привіт з батьківщини, а водночас як її наказ: не забувайте материнську мову, не забувайте про своє чеське походження! І сьогодні ці пісні, мабуть, так само звучать у спогадах наших старших земляків. Можливо, що ці, молодші, почують у них відгомін того давнього наказу.

Вдивіться в танок та вслухайтесь в пісню „студанківців”-молодших: ви побачите і відчуєте, як поїть спраглих чистою водою фольклору „Студанка”, що в перекладі означає „джерельце”.

Звучать у пам'яті слова – самородки, обрамлені чарівною мелодією, про те, що „наче гарна квітка, вироста наша пісня” з сердець, із незбайдужілих душ, із цілющих джерел української землі, яка гостинно прийняла голендерських чехів. І квітувати їй довго-довго, чарувати і вабити зір, єднати минулі, нинішні й прийдешні покоління.

З ініціативи товариства «Голендерські чехи» в жовтні 2008 та 2012 років у місті Вінниці відбулися відповідно XIII та XV Всеукраїнські фольклорні фестивалі чехів України. Велику роль у його організації відіграв обласний центр народної творчості, відділ у справах національностей Вінницької ОДА.

Постійну увагу діяльності товариства чехів на Вінниччині приділяють працівники Чеського посольства в Україні. З 1997 року традиційними стали зустрічі подільських чехів із Послами Чеської Республіки в Україні. Село відвідали Посли Павел Маша, Йозеф Врабец, Карел Штіндл, Ярослав Башта, Вітезслав Півонька, Іван Почух та інші представники дипломатичного корпусу. Високі гості неодноразово відзначали активну діяльність товариства «Голендерські чехи» Грамотами Міністерства закордонних справ Чеської республіки за збереження культурної спадщини чехів на Вінниччині. Вітезслав Півонька, зокрема, зазначив: «Україна для нас має важливий пріоритет... Це виявляється в питаннях політики й економіки, де наші відносини активно розвиваються. В селі Миколаївці Козятинського району проживає понад сто чехів, і ми їм допомагаємо. Для цього розроблена ініціативна група з підтримки земляків у світі. Нас усіх об'єднує любов до культури і традицій свого народу, і я думаю, що такі акції дуже необхідні. Це велика праця для блага людей і їхнього процвітання».

Візити високих гостей – це великий внесок у збереження національно-культурної спадщини, налагодження зв'язків з історичною батьківщиною.

Майже 140 років минуло з того часу, як першопрохідцями прогресивного господарювання та провідниками культури прийшли на нинішні українські землі наші предки. За ці роки від корінного населення успадкували й риси, притаманні всім слов'янам: сердечне й дружнє ставлення до людей, гостинність, а також риси, набуті в особливих умовах інонаціонального оточення: згуртованість та

почуття необхідності допомоги іншим.

Важливим чинником, який згуртував нас та не дав розчинитися у середовищі, що нас оточувало, було чітке усвідомлення спільності з чеським народом, передане нам нашими предками. Конкретно це виявилось в способі життя, мові, звичаях і піснях, які ми зберігаємо і плекаємо в подібні, успадковані від предків. Ця спадщина ревно оберігається та передається від покоління до покоління. Незважаючи на те, що від 1938 року у селі не навчали писати латиницею й не чули від учителя чеського слова, нині ще звучить чеське слово. Бо плекали його покоління наших матерів, яким належить велика заслуга в збереженні мови і культури нашої національної меншості. Українська держава визнає чехів як частину багатонаціонального українського народу.

Обласним телебаченням знято два фільми: «Станіслав + Емілія» – про вдову Великої Вітчизняної війни Скрипчак Е.Й. та фільм про історію поселення та життя чехів с. Миколаївка для передачі «Мое село – моя держава». На обласному радіо в програмі «Єдина родина» вийшли два ефіри в переддень Різдва Христового, присвячені обрядам та звичаям чехів села Миколаївка.

Вінницьким обласним центром народної творчості створено відеофільм «Студанка». Діяльність чеського товариства «Голендерські чехи» сприяє культурно-освітньому розвитку чехів с. Миколаївка, збереженню та розвитку чеської культури на Поділлі.

Кілька поколінь чехів – хліборобів зросили потом родючі подільські чорноземи. Ніхто тут не відчуває своєї тимчасовості, усі – господарі на тутешній землі. А Чехія живе і залишається в серці, як невмируща пам'ять про джерела, що живлять твій рід і не дозволяють стати ані безбатченками, ані приймаками. Тож у серці кожного дві батьківщини – одна зігріває теплом землі і поїть животворними соками, а друга зберігає коріння етносу, духовне споріднення.

Отак живе дружне товариство „Голендерських (миколаївських) чехів” – чеська меншина, яка на слов'янській, але водночас чужій землі залишила упродовж сотні літ відчутний слід. Вона витворила його завдяки старанності, підприємливості, добросовісності, а то й неймовірно важкою працею. Але, передусім, завдяки заповітам своїх предків та своєї історичної батьківщини.

Культурно-освітнє товариство „Голендерські чехи” активно співпрацює з різними державними установами та закладами, що впливають на соціокультурне середовище.

Останнім часом ожив інтерес громадськості до єдиного на Вінниччині поселення чехів. Розповіді про історію села, сьогодні, його свята і будні часто з'являються на шпальтах районних та обласних газет, у передачах обласного радіо та телебачення.

„Голендерських чехів” визнають в Україні. Про це свідчить те, що голова товариства є членом Чеської національної Ради України, членом обласної ради представників національно-культурних товариств. Товариство «Голендерські чехи» постійно отримує запрошення на всеукраїнські та міжнародні заходи, які організовуються в межах діяльності Вінницької обласної державної адміністрації, Ради чехів України, Посольства Чеської Республіки в Україні.

Література:

1. Відомості Верховної Ради України. – 1991 р. – №42. – С. 555.
2. Відомості Верховної Ради України. – 1991 р. – №53 – С. 799.
3. Лойко Л.І. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність: Монографія. – К.: ПЦ «Фоліант», 2005. – 633 с.
4. Васильєв В. Причини та механізми здійснення масових політичних репресій на території Вінницької області в 20-30-і рр. // Політичні репресії на Поділлі (20-30-і рр. ХХ ст.). – Вінниця, 1999. – С. 9-23.
5. Воловик О.В. Рішан Н.А. Чехи на Вінниччині // Національні меншини Правобережної України: історія і сучасність: Науковий збірник: Серія. Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. – Т. 18. – Житомир, 1998. – С. 159-160.
6. Чехи на Волині: історія і сучасність. Праці Житомирського краєзнавчого товариства дослідників

Волині. – Т. 24 / Відп. редактори М.Ю. Костриця, В.І. Тимошенко /Житомир – Малин: «Волинь», 2001. – С. 66-68.

7.Лановик. Л.Я. Прадідів розчищені джерела. – Вінниця. «Тірас», 2004. – 144 с.

8.Поточний архів Відділу у справах національностей Вінницької обласної державної адміністрації.

9. Тамара Тисячна. Музей чеського села відкрили в Козятині. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://gazeta.ua/index.php?id=26171>.

10. Його душа за цілий світ боліла. Упорядник Лариса Лановик. – Вінниця: ТОВ «Віндрук», 2009. – 140 с.

11. Вінницька обласна адміністрація. Розпорядження від 20.05.2008 р. №188 Про обласну раду представників національно-культурних товариств. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VI080052.html.

12. Чехи фестивалили на Вінниччині // Пороги. – 2009 р. – № 5-6.

13. Вісник Козятинщини – 2008 р. – 25 травня.

14. Вісник Козятинщини – 2008 р. – 6 листопада.

15. Свято, що с тобою кризь віки. //Світлиця. – 2008. – № 3-4.

16. Чеський колектив відзначив 15 день народження. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vn.20minut.ua/news/149561>.

17. Ольга Цвигун. Виступили на сцені Палацу України перед Президентом. <http://vn.20minut.ua/news/159334>.<http://vn.20minut.ua/news/share?fb=1&url=http://20minut.ua/news/159334>

18. 33 канал – 2009 р. – 14 жовтня.

19. Далекі і близькі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vodtrk.s27.org.ua/nashi-programi/4899-2010-03-29-08-19-43>.

20. «Студанку» визнано найкращим чеським колективом України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vn.20minut.ua/news/175856>

21. V Praze začíná 2. krajanský folklorní festival. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://krajane.radio.cz/articleDetail.view?id=1433>.

22. Na krajanský festival do Prahy přijedou folklorní soubory z Ukrajiny i z Texasu. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://krajane.radio.cz/articleDetail.view?id=1430>

23. 2. ročník Krajanského folklorního festivalu. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/v-praze-byl-zahajen-2-rocnik-krajanskeho-festivalu>.

24. У Чехії відбувся другий фольклорний фестиваль краян. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vn.20minut.ua/news/132818>.

25.«Ах, сыночек», – пели, прощаєсь с Прагой, чехи с зарубежья. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.radio.cz/ru/rubrika/radiogazeta/ah-synochek-peli-proshchayas-s-pragoj-chexi-iz-zarubezhya>.

26. Вінниця – 2009 р. – 2 жовтня.

27. Миколаївська «Студанка» - фаворит фестивалю. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://vn.20minut.ua/news/132814>.

28. 3. Krajanský folklorní festival. //Cesty za folklorem. – 2009.

29. «Студанка» у Чехії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vn.20minut.ua/news/158559>.

30.4. Mezinárodní krajanský folklorní festival 9-12.9.2010. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.folklornisdruzeni.cz/-iv-mezinarodni-krajansky-festival-v-praze-/5174835/bulletin_pro_rozeslani.pdf.

31. V Praze proběhne už počtvrté krajanský folklorní festival [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://krajane.radio.cz/articleDetail.view?id=2025>

<http://www.umoloda.kiev.ua/regions/66/286/0/26670/>.

32.Na krajanský festival do Prahy přijedou folklorní soubory z Ukrajiny i z Texasu. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://krajane.radio.cz/articleDetail.view?id=1430>.

РОБОТА МУЗЕЮ З ВИВЧЕННЯ ПАМ'ЯТОК МАТЕРІАЛЬНОЇ ТА ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ НАЦІОНАЛЬНИХ ГРОМАД ВІННИЧЧИНИ

Однією з особливостей Східного Поділля є багатонаціональність, багатоконфесійність. Так історично склалося, що на території нашого регіону перетнулися дві цивілізації – східна та західна. Першими в нашій області поселилися вірмени в XI ст., в XIII ст. – литовці; після Кревської, Люблінської уній – поляки; в XVI ст. датовані перші письмові згадки про євреїв-ашкеназі; XVIII ст. наші землі заселили німецькі та чеські колоністи; в кінці XVII на початку XVIII прибули старообрядницькі громади з центральних районів Росії.

Арабські мандрівники в XVII ст. писали про особливості поселень у нашому краї: якщо в населеному пункті є тільки церква, таке поселення вважалось селом; якщо церква, костюл, синагога – містечком. Польський король подільським містечкам надавав магдебурзьке право та герб. В XIX ст., коли наше Поділля перебувало у складі Російської імперії, національна палітра стала більш широкою.

На сьогоднішній день у Вінницькій області проживають представники понад 100 національностей. На етнічні процеси завжди впливала релігія. Віротерпимість, толерантність, добросусідське ставлення до представників іншої національності чи релігії є характерною рисою подолян. Національні та конфесійні відмінності у народному середовищі не служили бар'єром для спілкування. Переплетення різних національних, конфесійних, культурно-побутових традицій позначалися на святково-обрядовій життєдіяльності, духовній, матеріальній культурі населення області, на специфіці мови, а надто топонімії, що рясніє назвами давнього тюркського, іранського, балтійського походження, у певних відмінностях расового обличчя українців. Моменти ксенофобії відбувалися на території області під час кризи в політичній, економічній, релігійній сферах життя (національно-визвольні змагання 1648 – 1654 рр., гайдамацький рух ХVIII ст., громадянська війна ХХ ст.).

Одним із перших політичних, церковних діячів, який впроваджував толерантне відношення до різних віросповідань в Україні був молдавський господар Петро Могила – засновник Києво-Могилянської академії та багатьох братських шкіл, серед яких і вінницька при чоловічому православному монастирі (XVII ст.).

На сторінках часописів «Подольские епархальные ведомости» (1865-1905), «Православное Подолье» (1906-1918) друкувались наукові дослідження священників Московського патріархату щодо національних особливостей віросповідань різних народів Східного Поділля.

Основи толерантності щодо віросповідання в роботі нашого музею були закладені Г.Брілінгом. Німець за походженням, Г.Брілінг вивчав роботи дослідників історії та культури Східного Поділля М.Грушевського, П.Чубинського, К.Широцького, багато уваги приділяв пошуковій роботі пам'яток матеріальної та духовної культури не тільки українського народу, але й різних національних релігійних груп населення Вінниччини. В 20-х роках ХХ ст. Г.Брілінг був членом комісії по інспектуванню храмових приміщень у м. Вінниці та Вінницькій області. В активний період атеїзму в нашій області, коли закривались храми, у нього була можливість придбати для музею той чи інший культовий предмет.

Так у фондах Вінницького обласного краєзнавчого музею зберігається унікальна колекція дерев'яних форм для печива на весняне єврейське свято Пурим., зібрана перед Великою Вітчизняною війною. Форми оздоблені гетерогенним орнаментом, який складається з фігоморфних, зооморфних та геометричних елементів. Такий орнамент зустрічається на предметах ритуального та побутового призначення єврейського народу – мацейви (надгробки), тора-мантл (чохол для Тори), оздобленнях книг релігійного призначення, оздоблення стель житлових приміщень (Шаргород, вул. Карла Маркса, 12). Ці орнаменти перегукуються з елементами орнаменту українського народу. На початку ХХ ст. мистецтвознавець К. Широцький писав, що євреї, оздоблюючи шинки орнаментом свого

народу, додавали елементи українського орнаменту та колориту. Таким чином склався еkleктичний орнамент, який використовували в своїх роботах місцеві майстри. Колекція дерев'яних форм віддзеркалює майстерність різьбярів різних районів Східного Поділля. Є предмети, виконані майстрами, є – учнями. Майже кожна форма має адресу виконання, написана, вірогідно, рукою Брілінга чи його співробітників. Науковці фіксували, в якому містечку взята та чи інша форма, готували каталог. Як стверджують дослідники історії єврейського музею в Одесі, ці дерев'яні форми для печива готувалися вінницькими музейниками для їх музею в Одесі. Музей працював протягом 20-х рр. ХХ ст. в м. Одесі і призначався для зберігання та пропаганди єврейського мистецтва Центральної та Південної України. Був закритий та знищений в кінці 20-х р. ХХ ст. радянською владою.

З того часу в фондах нашого музею зберігається корона Кетер-Тора, що виконана місцевими ювелірами у 1910 році для Тори, яку читали на іудейське свято Сімхат-Тора (свято закінчення річного читання Тори), Яд (дерев'яна рука, за допомогою якої закликали до тиші в синагозі під час богослужіння, піднімаючи її догори). Фотодокументи фіксують наявність в фондах нашого музею перед війною колекції ікон старообрядницької громади Східного Поділля та народних подільських килимів. Пам'ятки не збереглися.

В радянські часи спрямованої пошукової роботи пам'яток матеріальної та духовної культури етнічних громад Вінниччини не проводилося. Їх доля виявилася трагічною. Як і більшість українців, вони пережили геноцид, сталінські репресії, депортацію, закриття створених у 20-х роках національних освітніх та культурних закладів, ліквідацію адміністративних утворень, преси. Не набагато кращим було ставлення до «нацменів» у післявоєнний час. В ті часи у фондах ВОКМ іноді з'являлися поодинокі матеріали, які висвітлювали теми національних культур області.

Нові соціально-політичні умови, що сформувалися з розпадом радянської системи, дозволили науковцям музею відшукати забуті або раніше заборонені сторінки історії. Такий пошук дав можливість звернутися до теми історії національних меншин Східного Поділля. Одним із стратегічних напрямків роботи музею за останні роки стала робота з вивчення фондів колекцій та наукових джерел матеріальної та духовної культури різних національних меншин та релігійних громад Вінниччини, поповнення фондової колекції систематичним та тематичним комплектуванням.

Велика пошукова робота була проведена в містечках Вінниччини в другій половині 90-х рр. ХХ ст., коли музей із представниками обласної єврейської громади та міжнародною організацією «Джойнт» зібрали значну колекцію пам'яток матеріальної та духовної культури з міст Шаргорода, Могилів-Подільського, Ямполя, Калинівки, Літина, Вінниці, с. Мурафи тощо. Було зібрано більше ста пам'яток матеріальної, духовної культури жителів містечок. Це предмети побуту, культу, а також значна колекція релігійної літератури з синагог; книги друкарень Польщі, Прибалтики, України. Експонати використовуються на міжнародних, всеукраїнських конференціях, в пересуваних, стаціонарних виставках, в лекціях як у музеї, так і на виїзних заходах.

В кінці 80-х рр. ХХ ст. була розпочата робота зі збирання релігійних книг, світлин, побутових та культових речей, пов'язаних з культурою старообрядницьких громад Вінниччини. Комплектували пам'ятники з старообрядницьких сіл Тиврівського р-ну Борскова, Курників, Кругів.

Багато матеріалів національних громад Вінниччини було зібрано під час підготовки стаціонарної виставки «Всі ми діти твої, Україно» (2003р.). Збирати матеріали допомогли представники єврейських, польських, російських, чеських, німецьких, литовських, білоруських та ромських громад Вінниччини. Відвідувачі цієї виставки знайомилися з історією конфесійних культур різних народів Поділля, з особливостями їх побуту, з історією взаємовідносин між собою. Потужний блок матеріалів був присвячений старообрядницькій культурі, її вкладу в світову культуру: унікальні ікони, рукописні книги, металопластика, крюкове письмо, яке бере початок з часів Київської Русі, предмети побуту, релігійна література, яка була спрямована на ствердження своєї конфесії в боротьбі з офіційною православною конфесією Російської імперії. Цікавими матеріалами на цій виставці були дані про учасників польських повстань ХІХ ст., наших земляків; про письменників, науковців-поляків, чий життя було пов'язано з нашим рідним краєм.

Увагу відвідувачів привертає комплекс, присвячений особливостям єврейської кухні та культурі речі. У 2005 році на базі цієї виставки була створена ще одна стаціонарна виставка «Життя. Натхнення. Слава», присвячена видатному подолянину, американському мікробіологу, винахіднику стрептоміцину, лауреату Нобелівської премії Зельману Ваксману. За допомогою цих ліків вперше в світі почали лікувати сухоти, рятуючи сотні людей від смерті.

В експозиції музею представлені матеріали, присвячені єврейській трагедії в роки другої світової війни. В цьому комплексі є також матеріали про жителів нашої області, які рятували євреїв під час окупації.

Дослідження краю з питань «Видатні вінничани», розкриття теми історії конфесійних та національних культур Східного Поділля дала можливість науковцям підготувати до друку історичні довідники «Видатні поляки в історії Поділля» «Видатні пам'ятки Вінниччини», провести міжнародні конференції: до ювілею архітектурної пам'ятки м. Вінниці «Мури» та міжнародну конференцію з історії старообрядницьких громад Поділля;

зробити ряд потужних пересувних виставок: «Вінниця і вінничани», «Сім чудес Вінниччини», «Видатні пам'ятки Вінниччини»; стаціонарних виставок з історії конфесій області, старообрядницьких громад Східного Поділля та раритетів в колекції ВОКМ.

На базі нашого музею проводилися круглі столи толерантності, на яких представники музею представляли найбільш цінні фондові колекції музею, що були створені за активною участю представників різних національних та релігійних громад.

Разом з відділом у справах міграцій та національностей при облдержадміністрації кілька років підряд проводяться науково-практичні експедиції по палацам, костьолоам області та робота по очищенню польських цвинтарів. Ця робота дає потужний пласт матеріалів по історії культури польського народу Поділля.

С.А. Мельник,
кандидат педагогічних наук,
методики дошкільної та початкової освіти
харківського комунального вищого навчального закладу
«Харківська академія безперервної освіти»,
В.Г. Чуркіна,
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри виховання і розвитку особистості харківського комунального

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

В статье рассмотрены вопросы формирования морально-ценностной культуры личности в поликультурном пространстве в контексте ценностей в образовании. Анализируются различные типы межнациональных контактов как способ реализации идеи поликультурного образования.

У статті розглянуті питання формування морально-ціннісної культури особистості в полікультурному просторі в контексті цінностей в освіті. Аналізуються різні типи міжнаціональних контактів як спосіб реалізації ідеї полікультурної освіти.

In the article the questions of forming of the moral values of culture identity in a multicultural society in the context of values education. By an attempt to generalize data in relation contact as a way to implement the idea of multicultural education.

У XX – XXI ст. етична думка розвивається в контексті еволюції конкретно-історичних, культур-

них, моральних, ідеологічних цінностей, що зумовило підвищення моральних вимог до особистості в процесі ціннісного ставлення до сімейних цінностей, надбань духовної культури тощо. В нормативно-правових документах, зокрема в національній програмі „Освіта XXI століття», Концепції національної освіти і виховання, йдеться про те, що система сучасної освіти повинна забезпечувати формування особистості-професіонала з демократичним світоглядом, який зберігатиме і продовжуватиме українські історико-культурні традиції й водночас, усвідомлюючи власну приналежність до європейської спільноти, з повагою ставитиметься до традицій і культур інших народів. У педагогічній науці та практиці здійснювалися спроби уніфікувати ці вимоги та створити кодекси моральної поведінки особистості, які б спиралися на загальнолюдські цінності.

Про формування особистості в умовах динамічного розвитку суспільства писали: І. Бентам, М. Бобнева, Віндельбанд, В. Вундт, К. Гельвецій, О. Дробницький, А. Здравосмилов, І. Кант, Д. Леонт'єв, Л. Вітгінштейн, Ч. Морріс, Ф. Д. Соссюр, Е. Гуссерль, М. Гартман, М. Шеллер, Р. Лотце, Д. Миль, Ф. Паульсен, Д. Юм та ін.

У педагогічних дослідженнях проблему соціалізації особистості аналізували Г. Андреева, О. Асмолов, Б. Вульф, А. Капська, Є. Кузьмін, М. Лукашевич, Н. Лавриченко, А. Мудрик та ін.

Аналізу проблем залучення людини до здобутків загальнолюдської культури та значущості моральнісного світогляду присвячено праці О. Ахматова, І. Беха, О. Бутової, О. Ліхачова, В. Лозового, Н. Мухамеджанова, Ю. Терещенко, Т. Тюріної, О. Сухомлинської, А. Фасолі, Г. Шевченко та ін.

У різні роки проблема інтеграції, синтезу мистецтв, поліхудожнього підходу в сучасному освітньому просторі перебувала у фокусі наукових інтересів багатьох учених: О. Захарової, Є. Кабокова, Н. Карповій, І. Левіної, Л. Мун, Л. Савенкової, Б. Юсова та ін. Концепції інтегративного та поліхудожнього підходів у мистецькій освіті обґрунтовували Н. Карпова, Л. Мун, Г. Москвіна, Л. Савенкова, І. Сінкевич, Г. Шевченко, які розглядали формування художньої культури особистості на основі взаємодії різних видів мистецтв. Концепцію педагогічного процесу обґрунтували В. Ільїн, В. Краєвський, Н. Сайгушев, Н. Сергеев, В. Сластенін, що дозволило увявити систему формування, особистості, виходячи з визнання цілісності людини.

Метою статті є висвітлення сутності формування моральності та ціннісних орієнтацій особистості, значення художньо-естетичного виховання та полікультурної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Духовна культура (цінності) – сукупність явищ культури, що виникають, функціонують у свідомості людей, індивідуальній та колективній, потужно впливають на неї. Виникає з потреби осмислення й образно-чуттєвого освоєння дійсності, що реалізується в низці спеціалізованих моральних, правових, художніх, інших форм. Поняття «цінності» вперше з'являється у філософії І. Канта, який використав компаративний аналіз у дослідженні сфери моральності (волі) та сфері природи (необхідності). Філософ наголосив на ціннісній свідомості людини як явищі, що має особливий статус [12, с.14].

Проблема цінностей і ціннісних орієнтацій посідає одне з провідних місць у дослідженнях детермінації поведінки, формуванні особистості, гуманістичного виховання. У XXI ст. відбувається переоцінка цінностей, Ж. П. Сартр, Г. Марсель, М. Мерло-Понті, А. Камю, С. де Бовуар наголошують на превалюванні суб'єктивних цінностей та феноменів людської свідомості.

Інформаційне суспільство, процеси глобалізації зумовлюють проблеми відчуження людей, несприйняття культур, ворожість, що є запереченням іншої особистості. Чимало з традиційних цінностей, які пропагувалися впродовж десятиліть, втрачають свою актуальність. Наприклад, цінність етнічної мови як провідний чинник визначається середнім та старшим поколінням українців, а молодь визначає інші пріоритети, поширені засобами ЗМІ, літературою, кіно, музикою, та цінності західного суспільства, зокрема цінності гедонізму або егоцентризму. Ставлення людей один до одного з позиції егоцентризму породжує взаємне відчуження, ворожість, що, по суті, є запереченням іншої особистості [1]. З цієї позиції людина вважає особистістю, суб'єктом лише себе, розглядаючи всіх інших як частину ворожого світу. На нашу думку, цим небезпечним тенденціям може зарадити сформований моральнісний світогляд особистості, який посідає важливе місце в етиці.

Поняття «етика» зберегло своє початкове значення і визначає науку, а «моральність» – реально існуюче явище, яке регулює поведінку. Саме цей феномен вивчає наука етика. Важливо зазначити, що і поняття «етика», і «моральність» у процесі культурного розвитку людства наповнювались різним змістом. Сам термін «етика» – досить давнього походження. В Стародавній Греції цим терміном (ethos) називали місце перебування, спільне житло, пізніше – звичай, вдачу, характер. До наукового обігу термін «етика» було впроваджено давньогрецьким філософом Аристотелем (384-322 до н.е.). У працях Аристотеля: «Нікомахова етика», «Евдемова етика», «Велика етика», розкривається суспільна природа моралі, її вплив на формування етики особистості. Він означав науку про людські чесноти. Варто вказати, що в стародавній міфології, казках, епосах сформульовано правила поведінки, визначено санкції за порушення заборон та окреслено процес людської життєдіяльності [10, с. 21].

Витоками сучасної теоретичної етико-педагогічної думки є етичні концепції філософів античного світу. Моральність у них розглядається як визначальне, змістоутворююче явище людського буття. Філософами було сформульовано провідні етичні вимоги та правила для людей, які навчають і виховують дітей.

Латинським аналогом слова ethos виступає слово mos, mores, яке означає вдачу, звичай, характер. Утворений термін moralitas – мораль як регулятив людських вчинків, найбільш повне виявлення людського в людині. Таким чином, йшло становлення морального світу з притаманними йому уявленнями про благо й нещастя, добро і зло, совість, сором, провину, справедливість, – усе те, що остаточно виокремлює людину з-поміж інших істот, відзначає його унікальний феномен буття. Етика, як і філософія, орієнтується на людяність та самореалізацію особистості, цей феномен античні філософи називали евдемонією. Сутність Моралі полягає у виникненні тієї форми внутрішньовидової солідарності, яка в межах індивідуальних вимог роду, суспільства, культури проникає до свідомості окремої людини, сприймається як її власні, потаємні спонукання, стає внутрішнім регулятивом її вчинків. Наголошуємо, що поняття «етика» й «мораль» у процесі культурного розвитку людства наповнювались різним змістом. Поняття «етика» зберегло своє початкове значення і визначає науку, а «мораль» та «моральність» – реально існуюче явище, яке регулює поведінку людей з позиції принципового протиставлення добра і зла [2].

В етиці середньовічної Європи домінували категорії християнського вчення про добро – зло, гріх – спокуту, Божу благодать, страждання (як засіб очищення, піднесення духу над плоттю). Основними чеснотами вважалися: тріада Віра – Надія – Любов, а також смирення й послух, непотворення злу й всепрощення. Одним із найважливіших образів християнської етики є образ Ісуса Христа, який явив світові живий приклад праведності, вчив людей благородно жити, навантажив на себе їхні гріхи й своєю мученицькою смертю на хресті спокутував їх. У цей період людину цінували й прославляли передусім за аристократичне походження, давність роду, титули. Таким чином формувалась соціальна нерівність. Шляхетність вважали ознакою високого походження: лише аристократа визнавали здатним до справжньої величі душі, героїчних учинків. Натомість ренесансні гуманісти ставили значущість людини залежно від її особистих якостей, особистої добродійності, таланту [15, с. 167]. В епоху Ренесансу утверджується етика й ідеологія гуманізму, яка піднімає особистість на вищий щабель в ієрархії цінностей, пропагує ідеал її всебічного й гармонійного розвитку. На відміну від Середньовіччя, яке, утвердивши в межах схоластики достатньо високий статус раціонального знання, підпорядковує людський розум і його діяльність меті спасіння своєї душі й обґрунтуванню теологічної доктрини, епоха Відродження зняла ці обмеження з людського розуму, наділивши його ознаками творця. Саме тому в етиці великого значення надавалося освіті й моральному вихованню. Гуманісти не відмовилися й від християнських чеснот, але висунули на перший план низку нових: талант (а не порода, походження), шляхетність, доблесть, активність (працьовитість), спільне благо (добробут), мудрість, добродійність (чесність), справедливість, толерантність, щастя (блаженство), добродійність, мету життя людини. Етика як частина філософії бере в цей час на себе обов'язки, які склалися в античності: вести людину до моральної досконалості й земного блага [8, с. 98, 174, 304]. Центральним принципом етики гуманізму епохи Відродження був принцип спільного блага, за яким патріотизм, служіння державі, суспільна активність ґрунтувалися на підпорядкуванні приватних

інтересів спільному благу. Ідея спільного блага становила критерій усіх моральних оцінок. Згідно з нею, особа має утверджуватись завдяки своїй діяльності, яка спрямована на благо суспільства і приносить людині славу, визнання й шану у віках [8, с. 240].

Упродовж трьох тисячоліть цієї історії мораль трактувалася по-різному, її називали «життєвою мудрістю», «механікою поведінки», суспільними настановами обов'язків людини або, навпаки, внутрішнім знанням належної поведінки, за визначенням Дж. Бруно й Б. Спінози [9].

І. Кант вважав сутність культури суперечливою, як і сутність людини, яка водночас належить двом світам: світу природи, природної необхідності, оскільки керується у своїй діяльності розумом, та світу свободи, незалежно від природи, оскільки володіє розумом. Просвітники, вважав І. Кант, абсолютизували прагнення буржуазного індивіда до власного спокою та благополуччя, назвавши його досягненням щастя. Але дійсне покликання людини – подолати чуттєву зацікавленість і за допомогою розуму вийти до світу свободи, де панує моральний закон. Вища мета культурного розвитку – дотримання кожним морального імперативу («золотого правила» моралі): «чини стосовно інших так само, як ти хотів би, щоб вони ставилися до тебе». Це дає можливість людині ліквідувати свої недоліки як представникові фізичного роду, компенсуючись, як моральна істота. Імператив моралі являє субстанціональну цінність. «Дій так, щоб продемонструвати людяність як самому, так і будь-кому іншому, водночас як мету, інколи як відповідний засіб». Культура виникає як наслідок приватних устремлень, у підсумку стає засобом утвердження загального інтересу [13]. Мораль інколи визначають як розумний початок в людині, відмінний від почуттів, за І. Кантом, або, навпаки, як особливе почуття, на відміну від раціональних понять, за А. Шейфсбері.

У Г. Гегеля етика, або вчення про моральність, є філософія. Він розвиває думку про те, що досягнення свободи, а отже, і культури криється в діях людства як цілого роду, а не окремої людини. Підкреслює, що освіта індивіда будується шляхом філософсько-теоретичного осягнення «духовної субстанціальності цілого», для цього індивіду необхідно пройти всі щаблі втілення абсолютно-го духу і відбити їх у своєму мисленні. У цьому процесі індивід здійснює перехід від одиничного цивільного життя до загальності мислення і волі, що й становить зміст розвитку культури.

Ф. Ніцше, який наприкінці XIX ст. передбачив насування кризи європейської культури та визначив її сутність, зазначав, що втрачають свою силу основні моральні цінності, які протягом століть культивувалися християнством («Бог помер»). На зміну йде пафос долі, любові до року, проповідь злиття з іраціоналістичною стихією життя.

Саме тому мораль – це сукупність вимог, норм і принципів щодо поведінки людини у ставленні її до суспільства, інших людей і до самої себе з позицій добра чи зла. Мораль історична. Вона, як людська риса, безумовно мінлива, як і сама людина. Моральні цінності в сучасному світі – це речі, через які не може дозволити переступити собі порядна людина. Різні трактування моралі ускладнювали й ускладнюють завдання етики. Тому на кожному етапі розвитку моралі етика не обмежується вивченням знань про мораль, вона бере участь у виробленні певного розуміння моральних чеснот, норм, ідеалів. Саме в цьому полягає нормативність етики. В цій ролі вона перебувала і перебуває більшу частину своєї історії [16, с. 194].

Довгий час етика не могла перейти від теорії до практики, від науки до життя, знайти методологію подолання їхнього відриву. В історії етики виник період, коли моральні проблеми людини зникли, вони перестали її цікавити. Цей період дістав назву метаетики, для якої було характерно здійснення логіко-лінгвістичного аналізу моралі, її основних понять. Метаетика була характерною для західної етики й проіснувала в активній формі близько 60-ти років. Хронологічно цей період пов'язують із виходом відомої праці Дж.Е. Мура «Принципи етики» (1912).

Цінності є регулятором людської діяльності: норми, ідеали, критерії обрання й оцінювання моральних вчинків. Цінності мають своїх носіїв, і саме в них і стають реальними. Носіями є особистості, речі тощо, однак буття цінностей не залежить від буття їхніх носіїв, вони не є властивостями. Центральним ядром «цінностей» М. Шеллер вважає особистість [17, с. 52-53].

Феноменологічний напрям в аксіології продовжив Н. Гартман, який систематизував і розвивав погляди М. Шелера; завдання розвитку аксіології XX століття філософ убачав у створенні синте-

зу вчень Аристотеля і Шеллера. У монографіях «Етика» й «Естетика», а також у працях, присвячених викладенню загальних філософських поглядів, Н. Гартман розвивав загальне об'єктивне ідеалістичне вчення про природу цінностей [2].

Представниця російської етичної думки Л.В. Коновалова у своїй праці «Прикладна етика» пояснює це поєднанням теорії й практики, яке можна здійснити лише пройшовши певний період після накопичення метаетикою теоретичних знань, які могли б стати основою прикладної етики [7, с. 14]. Таким чином, теорія морального виховання обґрунтовує провідні шляхи досягнення цілей, виходячи із знання структури моралі. Принципове значення має висунутий психологами принцип єдності свідомості та діяльності. Моральне виховання, як і будь-який виховний процес, складається з єдності вербального і практичного виховання. Основою виховного процесу є водночас свідомість вихованця та його діяльність і відносини, що складаються в колективі, забезпечення розвитку інформаційних, ціннісних та вольових здібностей особистості. Виховання орієнтує, переконує, привчає людину обирати правильні стереотипи поведінки за різних обставин.

Моральна дієздатність людини виявляється в тому, що вона знає, бажає і вміє досягати бажаного, не завдаючи шкоди своєму оточенню. Здійснюючи вплив на сферу свідомості, сприяє формуванню знань і теоретичних переконань, залученню до практичних стосунків, тобто організує емоційно-чуттєвий рівень оволодіння світом. У процесі практичної діяльності складається моральний досвід, закріплюються переконання, набуваються навички моральності. Але абсолютизація того чи іншого боку процесу виховання може стати джерелом перекося, негативних наслідків для людини.

Наголошуємо на взаємозв'язку, отриманих різними інформаційними каналами, морального знання з емпатією, що виникає в процесі практичного освоєння людиною соціальних та моральних цінностей. Цей взаємозв'язок свідчить про те, що основою морального виховання є практична активність індивідів – діяльність. Залучаючись до предметної діяльності, особистість одночасно включається до певних сфер моральних відносин, формулюючи мету діяльності. Таким чином відбувається практичне поєднання особистих інтересів з громадськими, або відчуження від людини суспільної значимості її діяльності. У тому випадку, коли мета діяльності має суспільно-корисний характер, людина, оцінюючи відповідно до нього свої вчинки, переживає і закріплює моральне ставлення до дійсності. Якщо ж метою діяльності є індивідуалістичний, егоїстичний характер, то людина своїми вчинками, які оцінює з позицій егоїстичної мети, не розуміє об'єктивного морального сенсу своєї діяльності. Таким чином, завдання морального виховання полягає в такій організації діяльності суб'єкта, яка б сприяла поєднанню суспільно значущої та особистої мети і тим самим вела б до досягнення ним особистісного сенсу своєї діяльності. В системі виховних засобів слід виокремити метод оцінювання, що активізує моральну свідомість особистості, безпосередньо співвідноситься з нормами, ідеалами і проявляється у вигляді поглядів, думок, суджень. Метод опирається на знання предмета, обставин, ситуації, і може мати різну ефективність за глибиною, достовірністю, істинністю. Емоційні переживання супроводжуються чуттєвим ставленням до об'єкта та суб'єкта оцінки і в цьому полягає їх виховна роль [5, 14].

Полікультурність – це такий принцип функціонування та співіснування у певному соціумі різноманітних етнокультурних спільнот, з притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує їх рівноправність, толерантність та органічність зв'язку з ширшою крос-культурною спільнотою, створює умови для взаємозбагачення культур, а також забезпечує наявність та визнання спільної загальнодержавної системи норм та цінностей, які становлять основу громадянської свідомості кожного члена соціуму [3, 20]. Він взаємопов'язаний з поліхудожньою компетентністю особистості, що розглядається в якості пріоритетної мети професійної підготовки і містить комплекс знань, досвід поліхудожньою проектною діяльністю, що становить когнітивний, ціннісно-мотиваційний, операційно-діяльнісний та особистісно-творчий компоненти.

В умовах демократичного суспільства важливими є громадянська освіченість та компетентність, виховання поваги до прав людини, толерантності, вміння знаходити компроміс. Необхідно, щоб громадяни знали свої права та обов'язки, дотримувались закону, мислили критично і незалежно.

В основу поліхудожньої компетентності покладено наступні критерії: емоційно-ціннісне став-

лення до різних видів мистецтва і здатність до вираження художнього образу через різні сенсорні системи, володіння методикою поліхудожньої діяльності та рефлексією, володіння дослідницькими процедурами в галузі поліхудожньої педагогічної діяльності. В якості основних умов формування поліхудожньої компетентності є художньо-творча, педагогічна, проектна діяльність.

Формування поліхудожньої компетентності ґрунтується на реалізації наступних педагогічних умов: гуманістична і особистісно орієнтована спрямованість сучасної освіти, розширення меж впливу мистецтв на освітній процес, художньо-образне осмислення інформації про навколишній світ. Характер вітчизняної національної освіти полягає, з одного боку, у збереженні доброго, міцного коріння національної культури, з іншого – в адекватному оновленні, спрямованому на підготовку особистості до життя в динамічному, взаємозалежному та глобалізованому світі. Будь-який зміст освіти має бути культуротворчим. Культуротворча функція змісту передбачає оновлення змісту освіти на засадах його гуманізації, цілеспрямованого використання надбання національної, європейської та світової культури [9, с. 3].

Важливу роль виконують: спрямованість особистості на емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва, вироблення професійної позиції. Впровадження в практику освітніх установ інтегрованого навчання дозволяє перебудовувати, розширювати і поглиблювати зміст освіти, призводить до конструктивних змін у методиці роботи та створення нових навчальних технологій. Поняття «інтеграція мистецтв» розглядається як засіб художньо-естетичного розвитку особистості, як творчий процес і як проблема художнього сприйняття та представлена як історично сформований, закономірний процес, результатом якого є цілісність, тобто об'єднання різних видів мистецтв і знань з різних галузей науки з метою створення єдиного цілісного образу якогось явища, що виступає однією з характеристик розвитку людського суспільства. Інтеграція виникає при наявності цілісного підходу до освіти, коли в центрі процесу знаходиться сама людина [9, с. 3-8].

Метою поліхудожнього виховання та інтегрованого навчання стає розвиток поліхудожньотворчих можливостей, що є засобом пізнання світу, формою художньо-образного осягнення інформації про навколишній світ.

Поряд з ключовими поняттями сучасної культури і мистецтва: «синтез», «взаємодія», «інтеграція різних видів мистецтва» все більшої актуальності набуває поняття «живе мистецтво» – спілкування з «живими» носіями культури. Такими є живе звучання, фарби, вистави, фільми, музичні інструменти і виконавці тощо. Другий аспект, який являє собою живу участь дітей у різноманітних видах художньої творчості та діяльності – це когнітивний компонент поліхудожньої компетентності особистості. Він пов'язаний з оволодінням системою наукових знань про взаємодію мистецтв в галузі поліхудожнього виховання і розвитку учнів.

Висновки. Ціннісне ставлення до взірців світової культурної спадщини, володіння систематизованими знаннями з мистецтва, вміння моделювати педагогічні завдання щодо активізації та розвитку уяви, фантазії, асоціативного мислення школярів на основі взаємодії мистецтв у продуктивній і репродуктивній поліхудожній діяльності, з перевагою предметної спрямованості, зумовлюють ступінь свободи ціннісного вибору діянь і вчинків, які відповідають історичному розвитку, і водночас впливають не тільки на об'єктивну можливість вибору варіантів, а і на суб'єктивну здатність особистості до морального самовизначення. Ціннісна орієнтація, виражена у моральних потребах, по суті виявляється всією психікою людини через мислення, почуття, підсвідомі спонукання, надає людині можливість вибирати, навіть на інтуїтивному рівні, ту лінію поведінки, яка впливає із прийнятих нею цінностей. Надзвичайно багато важать у духовно-моральному самовизначенні особистості ідеї, ідеали, переконання, оскільки відіграють вирішальну роль у ставленні особистості до власної позиції у моральному виборі та є підґрунтям ціннісних орієнтацій.

Цінність є багатомірним феноменом, який виражається у розмаїтті властивостей, багатогранності та утворюється в результаті суб'єкт-об'єктних та суб'єктно-суб'єктних відносин. Світ цінностей – це, перш за все, світ культури в широкому розумінні слова, це сфера духовної діяльності людини, її моральна свідомість, її уподобання тих оцінок, в яких виражається міра духовного багатства особистості. У світі цінностей знову відбувається ускладнення стимулів поведінки людини і причин

соціальної дії. В умовах формування громадянського суспільства це завдання вирішується на рівні ціннісних потреб, не тільки тих, які корисні з погляду матеріального буття (це рівень інтересів), а й тих, які відповідають уяві про призначення людини і її гідність. Це моменти мотивації поведінки, в яких проявляється самоствердження і свобода особистості [1, с. 20].

Мультикультуралізм, або ж культурний плюралізм – термін, що характеризує співіснування в межах однієї території (країни) багатьох культур, з тим, що жодна з них не є панівною. Мультикультуралізм ґрунтується на поліхудожній компетентності. Це професійна інтегративна якість особистості, що містить комплекс знань про взаємодію мистецтв, інтегрованих програм, досвід поліхудожньої проектної діяльності, що інтегрується через зіставлення художніх ідей, образів, явищ, предметів, сюжету, образотворчих засобів у когнітивному, ціннісно-мотиваційному, операційно-діяльнісному та особистісно-творчому компонентах. Їх зміст віддзеркалює особливості полімодальної (емоційно-ціннісне ставлення до різних видів мистецтв і здатність до вираження художнього образу через сенсорні системи), методичної (володіння методикою поліхудожнього діяльності та її рефлексією), дослідницької (володіння дослідницькими процедурами в галузі поліхудожньої педагогічної діяльності) компетентностей.

В якості рівнів сформованості поліхудожньої компетентності визначаємо креативний, активно-пошуковий і репродуктивний.

Формування поліхудожньої компетентності ґрунтується на реалізації наступних педагогічних умов: зовнішні (гуманістична і особистісно орієнтована спрямованість сучасної освіти, розширення рамок поліфонічного впливу мистецтв на освітній процес, художньо-образне осмислення інформації про навколишній світ), внутрішні (спрямованість особистості на емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва, вироблення професійної позиції) та інтегративні (формування досвіду художньо-педагогічної, поліхудожньої, проектної діяльності).

Культурні цінності є системою формування потреб. Висока культура впливає на повсякденність особистості таким чином, що вона забезпечує окрім її фізіологічних потреб, ще й інформаційні, емоційні, інтелектуальні, моральні, естетичні тощо. Культура працює як система трансформації потреб життєдіяльності у моральну площину, виокремлюючи головну потребу – бути та залишатися людиною.

Література:

1. Вичев В. Мораль и социальная психика./ В. Вичев [пер. с болгар. Р. Е. Мельникова]. М.: «Прогресс», 1978. – 357 с.
2. Гартман Н. Этика. / Н. Гартман – СПб.: Владимир Даль, 2002. – 708с.
3. Багатокультурність і освіта. Перспективи запровадження засад полікультурності в системі середньої освіти України. Аналітичний огляд та рекомендації. За редакцією О.Гриценка. – К.: УЦКД, 2001. – С.20
4. Брунер Дж. Культура образования / Джером Брунер ; (пер. Л.В. Трубицыной, А.В. Соловьева) ; Моск. высш. шк. социальных и экон. наук. – М. : Просвещение, 2006. – 306 с.
5. Йонас Г. Принцип відповідальності у пошуках етики для технологічної цивілізації./Г. Йонас – К.: Генеза, 2001. – 175 с.
6. Канке В.А. Этика ответственности. Теория морали будущего./ В.А. Канке – М.: Вече, 2003. – 264 с.
7. Коновалова Л. В. Прикладная этика / Коновалова Л. В. – М., 1998.
8. Литвинов В. Ренесансний гуманізм в Україні (Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV – початку XVII століття). / В. Литвинов – К., 2000.
9. Лошенова І. Ф. Полікультурний підхід до реалізації змісту педагогічної діяльності вищого закладу освіти // Вісник Черкаського ун-ту. Серія „Педагогічні науки». – Черкаси, 2005. – Вип. 72 – С. 3-8.
10. Малахов В. А. Этика. Курс лекцій. Навч. посіб. / Малахов В. А. – К.:Либідь, 2004 – 384 с.
11. Пометун О. І. Методика викладання етики: 5 кл. Метод. посіб./ Пометун О. І., Пилюпчатина Л. М. – К.: А.С.К., 2006. – 144 с.

12. Попов М. І. Кант та тернисті шляхи аксіології [Текст] / М. І. Попов // Філософська думка. – 2004. – № 5. – С. 14-23.
13. Судаков А.К. Этика совершенства в нравственной системе И.Канта / А.К. Судаков // Этическая мысль. – Вып.4. – М.: ИФ РАН, 2003. [Ел.доступ. до джерела]<http://iph.ras.ru/page51893313>.
14. Уроки етики в 1-4 класах / [упоряд. Кулик О.О., Фінько Г.М., Кенц Г.І.] – Х.: Основа, 2007. – 336 с.
15. Філософія Відродження на Україні. – К., 1990. – С.43
16. Філософські нариси туризму: Науково-навчальне видання / [За ред. докт. філос. наук, професора, члена-кор. НАН України Пазенка В.С.] – К.: Український Центр духовної культури, 2005. – 328 с.
17. Шелер М. Положения человека в Космосе [Текст] / М. Шелер // Проблема человека в западной философии : переводы / [сост. и послесл. П. С. Гуревича]; [общ. ред. Ю. Н. Попова]. – М.: Прогресс, 1988. – 552 с.

*Ю.І. Менчинська,
викладач Могилів-Подільського медичного коледжу*

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК НОСІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ І ТРАДИЦІЙ

I. Постановка питання

Висвітлити шляхи формування особистості як носія національної культури та традицій, зокрема, яку роль у цьому процесі відіграє сім'я, школа, культурно-освітні заклади та ЗМІ.

II. Опис пошуку

Проблема розвитку та виховання особистості належить до найактуальніших соціальних потреб будь-якого суспільства.

Особистість – це конкретний людський індивід із своїм розумом, емоціями, вольовими та фізичними властивостями. Особистість з'явилась і еформувалася в процесі суспільно-історичного розвитку людства, тобто в процесі праці. Психологічну й соціальну сутність особи визначає її належність до того чи іншого суспільства та тих суспільних стосунків, які панують у ньому.

Кожна особистість індивідуальна, в ній поєднуються такі психологічні фактори людини, як характер, темперамент, особливості перебігу психічних процесів (сприймання, пам'ять, мислення, почуття, воля). Звичайно, люди з цими особливостями не народжуються, вони виховуються і розвиваються протягом довгого часу і за відповідних соціальних умов. Саме під впливом впливом соціальних умов біологічне в людині змінилось і набуло специфічно людських особливостей.

“Людина – соціальне утворення. Перше й найголовніше її гніздо, найголовніша суспільна клітина – це родина. Родина є найпершим середовищем формування найбільш здорових рис характеру особи і нації” [1].

Кожна дитина потребує належної уваги з боку сім'ї, школи та суспільства загалом. Сім'я закладає основи формування особи від її народження. Тут виховує все: побут, взаємини між батьками та родичами, мова, якою розмовляють у сім'ї, релігія.

Зі вступом дитини до школи відкривається широке поле для виховання особистості. На різних уроках дитина знайомиться з прислів'ями, приказками, історичними переказами, героїчними піснями, билинами.

З подальшим розвитком школяра, коли він знайомиться із такими дисциплінами, як історія, література, з'являється більше можливостей для виховання учня поваги та любові до української культури та традицій народу.

Суспільство активно впливає на процес формування в особистості соціально необхідних рис. Найбільш загальна мета діяльності суспільства полягає в тому, “щоб передати новому поколінню людей соціальний і духовний досвід, підготувати підрастаюче покоління до продуктивної праці та інших видів суспільної діяльності. Якщо виховання ставить за мету формування позитивних соціально значущих рис особистості, то вони є гуманістичними, прогресивно спрямованими” [2].

Якщо зробити екскурс у минуле країни, то ми побачимо, що представники української

інтелігенції, такі як Т. Шевченко, М. Драгоманов, І. Нечуй-Левицький, І. Франко та інші прагнули хоча б культурної автономії для України. Горезвісний Валуєвський циркуляр від 18 липня 1863 року та Емський указ самого царя від 18 травня 1876 року були спрямовані проти української мови та культури.

Наприкінці XIX та на початку XX ст. культурне життя в Україні активізувалось. З'явилося більше шкіл, музеїв, архівів, нових бібліотек. Посилювались зв'язки із зарубіжними культурними центрами. Під час I-ї російської революції 1905-1907 рр. українська фракція в Державній думі домоглась права на використання української мови в школах та у видавництві. Після революції це знову було заборонено.

Унаслідок жовтневого перевороту 1917 року розпочалось українське Відродження, але вже в 30-ті роки воно "захлинулось у крові". Розстріляний був цвіт української нації на Соловках: Л. Курбас, М. Вороний, В. Підмогильний, М. Зеров, М. Куліш та інші.

І лише українське село, українські селяни зберегли для нас віру, мову і традиції.

В радянській школі необхідно було виховати особистість, віддану комуністичним ідеалам. Там мало говорилось про національні традиції, бо формувалась нова історична спільність – радянський народ. Відбувалось невілювання етнічних особливостей українців.

У нашому місті, Могилів-Подільському, працюють "Краєзнавчі студії". Там студенти і школярі міста можуть поглибити свої знання з історії, глибше дізнатись про ті чи інші історичні події. Під час роботи Четвертої науково - практичної коференції, яка проходила 28-29 вересня 2012 року, ми показали напрацьований матеріал. Приємно було сидіти поруч із авторитетними вченими з різних міст України. І хоча я обрав професію медика, але не перестаю цікавитись історією. На цій конференції розглядались щонайрізноманітніші питання, немало піднімалось питань культури і традицій українців.

Ми знаємо, що люди в будь-яку епоху історії були глибоко віруючими, а тому атеїстичне виховання, яке запроваджувалось радянською владою, не сприяло формуванню особистості як носія національної культури. Знищувались храми, закривались церкви, монастирі, вилучались церковні цінності. "Відносини у сфері освіти регулювала 9 ст. декрету, в якій говорилось, що школа відокремлюється від церкви, а 10 стаття забороняла викладати Закон Божий та інші релігійні вчення в усіх навчальних закладах, де вивчались загальноосвітні предмети" [3].

Сьогодні українці, як і інші національності, що живуть в Україні, можуть вільно сповідувати ту чи іншу релігію. Працюють різні релігійні концесії, працюють церкви, які були заборонені при радянській владі – УГКЦ, УАКЦ, УПЦК.

Багато чого змінилось із здобуттям Україною незалежності, до якої так довго йшов наш народ. Відродились українські традиції та свята. Країна стала на демократичний шлях розвитку. Зникли "білі плями" історії. Студенти, молодь та, зрештою, і всі люди почали дізнаватись про раніше недоступні історичні факти і події.

Велику роль у формуванні особистості, яка шанує українські традиції, національну культуру, відіграють гуманітарні дисципліни: історія, українська мова, література, культурологія, філософія тощо. Студенти цікавляться історією, зокрема темами, що пов'язані із козаччиною, Запорізькою Січчю. Молоді люди одержують інформацію про життя козаків, про їх набожність. Козаки йшли в бій за віру і волю. Так вони боронили свою християнську віру. Тут замислишся над тим, що багато наших людей мають козацьке коріння. Ми захоплюємось їхніми подвигами під керівництвом Б. Хмельницького у Визвольній війні 1648-1657рр. На прикладах мужності І. Богуна, Д. Нечая, М. Кривоноса, М. Завісної виховується любов до рідного краю, в молодих людей формується прагнення берегти нашу культуру і традиції. Таких прикладів на сторінках історії безмежна кількість. До речі, на Запорізькій Січі було 46 православних церков, з них 2 похідні.

У козацькі часи незалежності українським жінкам могли позаздрити дворянки будь-якої європейської держави. Вони були рівноправні з чоловіками. Жінки були членами церковних братств, засновували школи, монастирі, виховували дітей, розпоряджались своїм майном. Лицарське ставлення козака до дівчини створювало моральну чистоту взаємин.

Кожен народ має свої правічні святині, що їх пошановує як найвеличнійший дар, переданий у

спадок предками. Зокрема, хлібина на столі, родинне вогнище, дитяча колиска, оселя і святі образи в ній.

Сьогодні в нашому місті всі школи та коледжі можуть відвідати (що ми і робимо) єдиний в Україні музей витинанки, де теж багато наочних зразків, що виховують потяг до забутих традицій, які збереглися в народі, – прикрашати свої оселі витинанками.”Паперове мереживо, мережане марево, пісня в папері, – які тільки епітети не вживались для опису мистецтва витинанки” [4].

А скільки захоплень викликають писанки?! Тут, у музеї, зібрані найрізноманітніші їхні види. “Українська писанка має понад сто символічних малюнків. Кривулька, наприклад, знаменує нитку, вічність сонячного руху. Безконечник – символ початку і кінця. Тригер, або триніг, символізує небо, землю і повітря або ж повітря, вогонь і воду. Писанка “Сонце” – вважається чи не найдавнішою. Вона присв’ячувалась богові Сонця. Символом його був кінь. Писанка із зображенням Дерева-життя – символ безсмертя людини, бо дерево – то диво з див: восени помирає, а навесні знову оживає...

Символічний зміст має і кольорова гама писанок. Червоний колір символізує радість життя, любов; зелений – багатство, буяння рослинного світу, його воскресіння; блакитний – чисте небо, здоров’я; бронзовий – матінку-землю; чорний з білим – пошана до померлих родичів, їхніх душ. Писанка оберігає від біди, забезпечує родинний добробут” [5].

Експонати музею не залишають байдужим нікого, люди іноді самі йдуть до музею, бо тут відпочиваєш душею, відчуваєш себе українцем. Для багатьох – це спогади про дитинство, про витоки нашої культури. А ще тут можна переглянути картини місцевих аматорів, які сприяють вихованню любові до рідної землі, до національної культури і народних традицій.

Сьогодні радує те, що в багатьох навчальних закладах Західної України, а з вересня 2012 року в одній із шкіл м. Вінниці, повертаються до народних традицій – одягати вишиванки, ці правічні символи українства, на урочисті свята. Вишиванка сприяє відчуттю в дитини та дорослої людини святості, урочистості, національного колориту. Вишиванка – це символ здоров’я, краси, родової пам’яті. Елементи сучасної української вишиванки збігаються із символікою орнаментів Трипільської культури. Ці українські обереги, що пройшли через віки, символізують незнищенність волелюбного українського народу, його одвічне поклоніння прекрасному.

Найбільший скарб кожного народу – його мова. В ній, як у свічаді, відбивається сама душа народу, його космічний код. І хто втрачає мову, той втрачає все... Сумно чути, що Україна може мати російську мову як другу державну. Немає мови, немає нації.

Передача знань здійснюється на основі комунікацій, передача вмінь – в ході практичного спілкування, а передача духовних цінностей – унаслідок духовного контакту, саморозкриття кожного іншому, як близькій людині. У нас дуже багато хороших студентів та учнів, але на шляху формування особистості в повазі до національної культури і традицій багато перепон. Одна з них – так звана масова культура. Особливістю її є те, що вона розрахована на пасивне сприймання і не потребує роботи розуму, серця, душі. Це ніби знаряддя маніпулювання особою, а не фактор її істинного духовного збагачення.

Неухильно зникає властиве людині співчутливе ставлення до ближніх. Дуже мало людей, готових здійснити добродійність. Молоді люди зверхньо ставляться один до одного, стали зарозумілими і, що дуже негативно, це не сприймається як форма невихованості, грубощів, а кваліфікується як світська поведінка. “Людина втрачає почуття родинності до подібних собі, а відтак стає на шлях антигуманності,... це розхитує засади культури. Порятунком культури є водночас і порятунком людини, і навпаки: і порятунком культури людина мусить почати із себе, ставши на шлях добродійності” [6].

Я думаю, це питання досить складне. Щоб молодь не забувала національних традицій, національної культури, тут мають докласти великих зусиль сім’я, школа, ВНЗ і держава. А ще сьогодні варто більше уваги звернути на моральне та духовне виховання.

Завершити свою статтю я хочу уривком із вірша В. Баранова ”До українців”:

“...Українці мої! Як гірчать мені власні слова...

Але мушу казати, бо серце, мов свічка, сплива.

Коли бачу. Як люто себе зневажають вкраїнці.
І тоді в мене ниє крамоли осколок тупий,
Мене думка одна осідає і душить на славу:
Ради кого Шевченкові йти було в Орські степи.
Ради кого ховати свій біль за солдатську халяву?
Українці мої! Дай вам боже і щастя, і сил,
Можна жити й хохлом, і не згіркне від того хлібина.
Тільки хто ж колись небо прихилить до ваших могил,
Як не зраджена вами, зневажена вами Вкраїна” [7].

Література:

1. П.В. Остапенко. Суперечливі моменти історії України і Росії. – Х., 2008р. – 351 с.
2. І.Ф. Надольний. Філософія.К., 2006р. – 385 с.
3. Матеріали Четвертої Могилів-Подільської, науково-краєзнавчої конференції. – К-Подільський, 2012р. – 102 с.
4. Матеріали Четвертої Могилів-Подільської науково-краєзнавчої конференції. К-Подільський, 2012р. – 75 с.
5. Велика ілюстрована енциклопедія України. – К., 2008р. 169 с.
6. Є.М. Причепій. Філософія. – К., 2009р. – 389 с.
7. В.Ф. Баранов. Хата синьоока. – К., 2007.

О.А. Неприцький,
*заступник голови Вінницького обласного осередку
Міжнародної громадської організації «Україна-Польща-Німеччина»,
кандидат історичних наук, доцент*

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ: ФОРМУЄМО ВЗАЄМНИЙ ПОЗИТИВНИЙ ІМІДЖ

В українців, як і в інших народів, були складні відносини із сусідніми народами протягом попередніх періодів історії. Стосунки українців і поляків теж далеко не завжди можна було назвати приятними. Інколи на заваді дружнім відносинам ставали амбіції шляхти, інколи – релігійні чвари, подеколи – зовнішнє втручання та імперська політика “розділяй і володарюй”. На щастя, ці періоди вже відійшли.

Для традиційного патріотичного виховання в минулому можна відшукати, звичайно, періоди, коли Польща (в період першої Речі Посполитої) та Україна (за доби Київської Русі) були великими державами. Вирази “Польща від моря до моря” та “Україна від Сяну до Дону”, або “від Карпат до Уралу” нагадують про це найбільш нераціональним патріотам. Але навіть такі “пост-великі” держави як Франція, Німеччина та Велика Британія змушені шукати міждержавного порозуміння задля підвищення рівня життя власних народів.

У травні 1997 року Президенти Польщі та України підписали в Києві декларацію про “історичне примирення”. Ця подія не всіма політичними силами Польщі й України сприйнята однозначно. Негативно прореагували праві сили обох країн – “Пшемече народове”, “Польський фронт”, “ОУН” тощо. Але вони не становлять більшості в суспільстві та не формують державну політику.

Як результат зовнішньої та внутрішньої політики України й Польщі на сьогодні ми можемо говорити про хвилю стабільності і приятні в польсько-українських відносинах. Натомість необхідно наближувати міждержавну співпрацю до людей, до обміну досвідом, економічних, політичних і культурних взаємин пересічних громадян. Це формує позитивний імідж обох країн і народів, полегшує співпрацю і підвищує її результативність.

Вінницьке обласне відділення Міжнародної громадської організації “Україна-Польща-Німеччина”

докладає неабияких зусиль для налагодження й підтримки плідних взаємин між громадянами нашої області і мешканцями польських воєводств. Поєднує не абстрактні конструкції, а реальних живих людей.

Напевне, одним із перших значних заходів, проведених задля розгортання співробітництва між Вінницьким регіоном та містами, повітами і гмінами Польщі в галузі економічного і науково-технічного розвитку, стало проведення Форуму "Регіональна політика в межах євроінтеграції" (з 21 до 25 серпня 2005 року). Для участі в ньому прибуло 35 делегацій із Польщі, до складу яких увійшли представники польських органів самоврядування різних рівнів. Із зустрічними візитами до Польщі виїжджають делегації з районів Вінницької області. За словами голови Товариства «Україна-Польща-Німеччина», голови Вінницької обласної Ради Сергія Татусяка, саме розвиток місцевих громад на основі нової законодавчої бази про місцеве самоврядування дозволить зламати адміністративно-командний стиль управління українськими територіальними громадами і передати владу місцевим професіоналам. Досвід Польщі нам підказує корисність обраного шляху. Широка свобода дій на місцях дозволяє найефективніше використати людські, земельні, технічні й фінансові ресурси.

За підтримки Товариства вирішуються питання управління, бізнесу, медійної політики, культурного взаємозбагачення. Відбувається постійний обмін творчими колективами. Поляки стоячи аплодують українській пісні, українці вибухають оплесками, слухаючи польські таланти. Наприклад, Келецький будинок культури часто збирає повну залу глядачів саме на концерт творчих колективів Вінниччини.

Досвід україно-польської взаємодії Товариством «Україна-Польща-Німеччина» на сьогодні вже перенесений на співпрацю іншими європейськими державами: Німеччиною, Молдовою, Румунією та Грузією.

Співпраця України із цими державами, як і вищеназваних країн із Україною, перебуває в полі зору всіх учасників процесу: чим більше зв'язків між нами і чим позитивніше взаємне сприйняття країни мешканцями інших держав, тим потужнішою є позиція кожної з них у Європі.

Т.В. Певень,

учитель історії,

заклад «Навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа I-III ступенів – гімназія № 6 Вінницької міської ради»

НЕВІДОМІ СТОРІНКИ ЖИТТЯ ВІДОМИХ ВІННИЧАН.

НАТАН АЛЬТМАН, АБРАМ МАНЕВИЧ

Народився **Натан Ісайович Альтман** у Вінниці 22 грудня 1889 р. Йому було 4 роки, коли від туберкульозу помер батько, а мати втекла за кордон. Маленький Натан залишився жити з бабусею. В 1902 р. він вступив до Художнього училища міста Одеси, та навчався на живописному відділенні у К.Костанді. У 1907 р. Н.Альтман закінчив училище та вирішив їхати до Парижа, щоб продовжити своє навчання.

Наприкінці 1910 р. Альтман відвідав Відень та Мюнхен, де вперше потрапив до художніх музеїв. У Парижі він познайомився з молодими художниками-авангардистами, серед яких було багато вихідців з Росії: Марк Шагал, Олександр Архипенко та інші. Молоді художники сміливо експериментували з формою та ввечері збиралися в кафе, обговорюючи роботи один одного та нові напрямки живопису. Альтман приєднався до «Монпарнаської школи» та продовжував навчатися в Парижі у «Вільній російської Академії».

Н. Альтман шукає свій шлях у мистецтві та виставляє у 1911 р. свої роботи в «Салоні національної спільноти витончених мистецтв» у Парижі. У його 22 роки це була вже не перша виставка, в якій він брав участь. Ще в 1906 р. та в 1910 р. він брав участь у виставках в Одесі.

У 1911 р. Альтман повернувся у Вінницю. Він дуже багато працює: пише картину «Єврейські по-

хорони», а також серію карикатур на своїх земляків, яку видає окремою книгою під назвою «Вінниця в карикатурах» (1912). Водночас Н.Альтман працює у Вінницькому міському театрі головним художником.

Художник починає думати про переїзд до Петербургу. Щоб отримати «вид на жительство», він їде до Бердичева і здає екзамен на живописця вивісок. 23-річний художник наприкінці 1912 р. приїжджає до Петербургу та влаштовується працювати підмайстром у вітражну майстерню.

Наступного року, в поетичному кафе «Бродяча собака», Альтман познайомився з Ахматовою. Тут збиралися модні поети, композитори, художники. Їм було тоді по 24 роки: красуні Анні Горенко-Гумільовій та скромному, але вже відомому художнику, автору серії робіт «Єврейська графіка», Натану Альтману. Обидва нещодавно побували у Парижі та познайомились із Модильяні.

Спочатку Альтман швидко зробив товариський шарж, сьогодні маловідомий. Відомий портрет з'явився пізніше. Картина Альтмана сповнена тишею та роздумів героїні. Але тиша та спокій картини повні очікування. Портрет Ахматової став сенсацією на одній із художніх виставок у Петербурзі у 1915 р. Відомий критик Л. Брунді писав, що «це не річ, а віха у мистецтві».

Анні Ахматовій портрет не сподобався:

Как в зеркало, глядела я тревожно
На серый холст, и с каждою неделей
Все горше и страннее было сходство
Мое с моим изображеньем новым...

У кабаре «Привал комедіантів» у 1916 р. стався дебют Н.Альтмана як театрального декоратора. Його запрошують до участі у виставках, оформленні книжок поетів, з якими зав'язується дружба. Футурист Велимир Хлебніков називає Альтмана «керівником земної кулі». Натан бере участь у виставках «Світ мистецтва» (1913, 1915-1916), «Бубновий валет» (1916), «О,10» (1915-1916), «Союз молоді» (1913-1914). Це закріплює за ним місце серед відомих майстрів російського мистецтва. До цього часу належать і його успіхи у скульптурі, серед яких «Автопортрет» (1916) – новаторський твір, який нагадує бронзові шедеври Родена.

Кажуть, зустрічаючи його, Осип Мандельштам декламував жартівливі вірші:

Это есть художник Альтман,
Очень старый человек.
По-немецки значит Альтман -
Очень старый человек.
Он художник старой школы,
Целый свой трудился век,
Оттого он невеселый,
Очень старый человек.

Альтман зустрів революцію 1917 р. із захопленням. Він мріяв про нове мистецтво, про вільну Росію. У 1918 р. він декорує перший радянський парад – масовий спектакль режисера М.М. Євреїнова, влаштований з приводу 1-ї річниці Жовтня. Натовпи статистів (в основному солдатів) покликані були відтворити революцію у вигляді грандіозного дійства, що перетворює весь світ. На оформлення Двірцевої площі в Петрограді пішло п'ятдесят тисяч квадратних метрів кумачу. Футуристичні декорації змінили історичний центр Петрограда, затуляючи, і тим самим ніби «руйнуючи» архітектурні пам'ятники царизму (так, підніжжя Олександрівського стовпа було оформлено у вигляді гігантського багаття).

Альтман редагує першу радянську газету з питань мистецтва – «Мистецтво комуни», керує створенням Музею художньої культури, пише портрети відомих більшовиків. Скульптурний портрет Леніна у 1925 р. на виставці у Парижі здобув Золоту медаль.

В 1921 р. Альтман переїхав до Москви, де його призначили керівником відділу мистецтва Наркомосвіти. Перша робота художника в театрі – це вистава 1921 р. «Містерія-Буфф» Маяковського німецькою мовою для делегатів III Конгресу Комінтерну. В Єврейському театрі відбулися прем'єри п'єс у постановці Є.Вахтангова з декораціями Альтмана. Спільна робота у театрі Грановсь-

кого, Міхоелса та Альтмана наштовхнула на думку зняти разом фільм «Єврейське щастя». Сценарій написав Шолом-Алейхем. У 1925 р. знімальна група на запрошення Альтмана приїхала у його рідну Вінницю, де зберігся єврейський район Єрусалимка.

У 1928 році Єврейський театр їде на довгі гастролі Західною Європою. Альтман залишається у Парижі на 7 років.

Повертається він тільки у 1935 році. Але життя дуже змінилося. Від художника вимагали писати великі ідеологічні картини про перемоги Сталіна. Цього робити Альтман не вмів, а писати щось інше було небезпечно для життя. З цього часу залишилися тільки декілька пейзажів та «Портрет дружини». Для того, щоб заробляти на життя, Альтман ілюструє багато книжок.

Початок війни застав Альтмана у Ленінграді. Чотири роки евакуації він провів у Пермі та Новосибірську. У Пермі він працює з ленінградським Кіровським оперним театром, у тому числі з Козинцевим, над виставою «Отелло» Верді, а для арамейської газети «Зірка» малює карикатури на Гебельса та інших представників Третього рейху.

Повернувшись після закінчення війни у Ленінград, Альтман продовжує працювати над ілюстраціями книжок та оформленням вистав. У 1948 році він створив ілюстрації до п'єси Шолом-Алейхема. Разом з Г.Козинцевим в Ленінградському театрі драми ім. Пушкіна Альтман створює виставу «Гамлет» (1954) та у 1955 бере участь у зйомках фільму «Дон Кіхот» за сценарієм Є.Шварца. Обидва твори мали величезний успіх.

Це був останній публічний успіх Н.Альтмана, якщо не рахувати величезний інтерес до персональної виставки його творів у 1969 році під час «відлиги». Остання персональна виставка Натана Альтмана відбулася у 1977 році у Москві у Будинку художника. Але вже після його смерті. Помер митець 12 грудня 1970 року і похований на маленькому кладовищі в селі Комарово під Петербургом. Доля розпорядилася так, що його могила знаходиться біля могили Анни Ахматової, яку він пережив лише на чотири роки.

У збірці Вінницького обласного художнього музею знаходяться дві роботи **Абрама Маневича** – майстра зі світовим ім'ям.

«Портрет В.Коренева» – одна з перших робіт, що започатковує колекцію Краєзнавчого музею Вінниці. Портрет написаний у 1908 р. Робота виконана ніби на одному диханні. Це споріднює творчість Маневича з імпресіоністами.

Маневич народився у місті Мстислав Могилевської губернії. Він приїхав до Києва 20-річним юнаком, сповнений єдиного бажання – стати художником. Спочатку працював у майстерні вивісок, згодом – на фабриці ліжок, яка містилася на Подолі, – розписував спинки готових виробів ландшафтами та квіточками.

У 1903 р. вступив до Київського художнього училища, де провчився три роки. Після навчання Маневич здійснив подорож до Італії, Англії та Франції, навчався в Мюнхенській академії мистецтв.

У Франції в 1913 р. Маневич продемонстрував свої роботи на персональній виставці. Про художника почали говорити впливові французькі критики, як про «музиканта фарб».

Більшість картин Маневича недатовані, що ускладнює вивчення спадку митця. Хоча тематика творів Маневича була постійною: провінційні вулички, хатинки на околицях, алеї парку, але манера письма в різні періоди відрізнялась.

Критик Б. Лопатін у статті «Солнце России» писав: «Маневич дивиться на природу крізь якісь особливі окуляри, котрі збагачують природу барвами, і пише давно бачені, відомі місця під несподівано мальовничим кутом зору. Якщо судити з його полотен, то глухі куточки нашої провінції, бідні єврейські квартали Фастова, Вінниці чи Києва – одні з наймальовничіших місць Росії».

У багатьох краєвидах Маневич застосовує певний композиційний засіб – зображення дерев на першому плані. Експресивне переплетіння їхніх корякуватих, покручених гілок сприймається мов фантастичне мереживо своєїрідної завіси. Воно відділяє глядачів від тієї реальної картини життя, де повільно плине час, забарвлений людськими радощами та печалями. Віти дерев наділені активною дієвою силою – здається, що вони коливаються, пульсують, розкриваючи динаміку одвічного руху природи. Їхні темні, енергійно окреслені контури створюють на полотні виразний пластичний ритм

– то повільний і плавний, то напружений, переривчастий. У цьому вбачається близькість Маневича до мистецтва модерну з його милуванням лінією.

Олексій Масаїнов у газеті «День» 1916 р. зазначив: «Маневич досягає такої реальності, що іноді здається, ніби його картини справді віють свіжим весняним вітром. В його картинах хочеться гуляти, як гуляють у саду; вони підкоряють тебе незаперечно».

Сучасна Маневичу критика писала, що фарби його «живуть, думають, хвилюють, радіють, страждають і боряться». Живописне багатство землі художник розкриває і в монохромності сірих похмурих днів, і у варварській розкоші кольорів осені, коли дерева перетворюються на полум'яні величезні багаття, і у вишуканих барвах пухкого снігу. Поет Верхарн стверджував, що Маневич вміє передавати пензлем відчуття холоду. Давид Бурлюк називав художника «магом і чародієм фарб, диригентом оркестру, в якому кольори грають в унісон без жодної фальшивої ноти в звучанні».

Абрам Маневич – співець не тільки гучної сили природи, а й її тендітної тиші. Трансформуючи здобутки імпресіонізму в галузі пленеру, художник пише свої найпоетичніші пейзажі. В них простір набуває глибини і прозорості, наповнюється подихом свіжого повітря, трепетом мінливих легких тіней, що пливають по землі. Подивіться на тоненькі берізки, які «оживають» на наших очах, під теплими променями весняного сонця. «Симфонія весни» – то елегія музики барв. Поет Василь Стус присвятив цьому невеличкому пейзажу свій вірш:

Життя симфонія, “Симфонія весни”
 І сатанинський, зойками Маневич.
 Єврей по горло і по горло – невір
 По горло маячний і мудрий сніг
 Пелюсточками пальцями, руками,
 Як жалами співучими до віт
 Березових, хистких, бузково-тканих
 В його лірично-фосфоричний світ...

Далекий від політики, Абрам Маневич спокійно зустрів революційну добу. Наприкінці 1917 р. його обирають професором пейзажного живопису щойно створеної Української академії мистецтв, фундаторами якої виступили Олександр Мурашко, Федір Кричевський, Георгій Нарбут.

Декоративні кольорові форми, часто відокремлені темним контуром, народжують на наших очах візуальні образи – дахи Києва, паркани, домівки, землю, небо... Маневич казав: «Я відмовлюся визнати реальністю те, що являється оку. Реальність – це така якість, до якої може докопатися лише розум. У кожній речі є своя мова, і, щоб правильно відтворити її, художник повинен розуміти цю мову».

Втім грізні політичні події не обминули родину Маневича. 1919 р. в Трипіллі трагічно загинув 17-річний син художника Борис – активний комсомолец. Тяжкі переживання, пов'язані з втратою єдиного сина, складні політичні і економічні обставини примушують Маневича залишити рідні місця і відправитися за кордон (1921). У цьому йому допомогли Луначарський та Горький.

Митець планував повернутися на батьківщину після експонування своїх виставок в Європі. Доля ж розпорядилася інакше. Шлях Маневича проліг від берегів Дніпра до берегів Гудзону. З 1922 року він жив у Нью-Йорку. Оселився у Бронксі – бідному кварталі, де мешкало багато емігрантів. Поруч з ним жив його давній знайомий, всесвітньо відомий кубофутурист Давид Бурлюк.

«Змінити ґрунт для художника набагато важче, ніж для вченого, комерсанта, просто трудівника. Художник має, як і кожний, пристосовуватися до статуту чужого монастиря і водночас виховувати в новій країні свого глядача, створити кадри своїх шанувальників, які сприймають його стиль, особливості і те, що називається мовою його рідної країни», – писав Бурлюк про такі важливі для них обох проблеми.

В Америці Абрам Маневич віднайшов і свою мову, і свого глядача. «Я переживаю тут нову пору переоцінки своєї художньої діяльності. Багато від чого я вже відмовився», – свідчив художник.

В Нью-Йорку Маневич завершує розпочатий ще на батьківщині принципово важливий для нього твір – «Гетто» (1923), котрий придбав Бруклінський музей. Маневич писав картину під вражен-

ням трагічного випадку, коли він залишився живим лише тому, що в останню хвилину відмовився від подорожі на пароплаві. Усіх пасажирів (близько ста чоловік) вирізали бандити, які напали на пароплав. Свої почуття Маневич відобразив у картині. Вона помітно відрізняється від усього, що він написав.

Син межі осілості, він висловив на полотні віковичну скорботу і біль свого народу... Руїни домівок, що, нагромаджуючись одна на одну, здіймаються до самого горизонту. Над ними полум'яніють останні промені червоного, мов кров, сонця. На передньому плані стоїть безпритульний одинокий чорний цап, що, здається, «прийшов» сюди з вузьких вуличок далекого Мстиславля.

Прошли века, но не исчезло Гетто,
 За годом год чернят его заботы.
 И огненный закат, пророчествуя где-то
 Повис над городом, где чтят закон субботы...
 Кошмар над Гетто тянется веками,
 Оно под траурным налетом покрывала
 От тех времен, когда молясь Ваалу,
 Толпа, как зверь, терзала жертв клыками.
 Стенанья старых стен, согбенны Гетто крыши,
 Безумье улочек и тупиков законность.
 Но почему закат, ломая руки, дышит
 Пурпурово, пророча тайн бездонность.

Це фрагменти з поеми, яку Давид Бурлюк написав під впливом побаченого полотна. В зображенні гетто Маневич досяг високого ступеня епічності і трагізму. Недаремно ж цю картину порівнювали з «Гернікою» Пікассо.

Америка визнала і полюбила Абрама Маневича. Щороку у великих містах проходили виставки його творів. Його полотна купували музеї, приватні колекціонери. Його мистецтвом захоплювався всесвітньо відомий вчений Альберт Ейнштейн, котрий у записці вже смертельно хворому майстру написав: «Ми обоє служимо зорям – ви, як художник, я – як вчений». 1942 р. Маневича не стало.

1972 року до Києва приїхала Люся Маневич. Виконуючи останню волю майстра, вона привезла до Музею українського мистецтва 48 його живописних полотен.

Натан Альтман, Абрам Маневич – євреї за походженням, які народились в Україні, навчалися та жили в Росії, Парижі та Америці. Творчість митців стала надбанням всього людства.

Література:

1. Жбанкова О. Маг і чародій фарб. – К., 2010.
2. Кальницький М. Абрам Маневич у Київському художньому училищі. – К., 2007.
3. Красилин М. Абрам Аншелович Маневич (1881-1942 рр.) // Художественный календар 1992. – «Сто памятных дат». – М., 1992.
4. Емгаль М. Новый путь. // Тижневик, присвячений питанням єврейського життя. – М. 1976.
5. Сарабьянов Д. Стиль модерн. – М., 1989.
6. Сарабьянов Д. Стиль модерн. – М., 1989.
7. Мипашевський В. Вчора, позавчора... – М., 1989.
8. Петров М. Разносторонний художник. // «Творчество», 1969, №10.
9. Эткинд М. Н. Альтман. М., 1971.
10. Каменский А. Альтман Н. // Каталог выставки (1889-1970). – М., 1978.
11. Иванов В. Русские сезоны театра «Габима». – М., 1999.
12. Иванов В. ГОСЕТ: политика и искусство. 1919-1928. – М., 2007.
13. Новосад К. Карикатури Натана Альтмана. // Вінницька газета, №23, 2010.
14. Останина С. Энциклопедия натюрморта. – М., 2002.

*Н.М.Пташнік,
старший викладач кафедри природничо-математичних дисциплін,
кандидат педагогічних наук*

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНО СПРЯМОВАНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

На сучасному етапі розвитку національної системи виховання неабиякої важливості набуває формування в учнів стійкої ціннісної позиції, спрямованої на захист інтересів своєї родини, рідного краю, народу та Батьківщини. Практика свідчить, що справжнє виховання є глибоко національним за своєю сутністю, змістом, характером та історичним покликанням. Тому органічне використання досвіду традиційної педагогіки в навчально-виховній роботі суттєво впливає на формування патріотично спрямованих ціннісних орієнтацій молодших школярів.

Важлива роль у цьому процесі належить системі національного виховання, адже виховати свідомого громадянина і патріота – означає сформувати в дитини комплекс певних знань, особистісних якостей і рис характеру, що є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою в повсякденних діях, вчинках, поведінці. Для того, щоб виховати справжніх патріотів своєї держави, необхідно глибоко вивчати, аналізувати та примножувати найкращі здобутки вітчизняної педагогічної науки.

Як зазначає О. Вишневський, потреба національної самоідентифікації людини є вродженою і природовідповідною. Національне, як і всі інші антропологічні особливості людини, розвивається в ній протягом усього життя. Від стану першого стихійного вияву національних ознак, від власної симпатії до барв свого прапора, до рідної мови і пісні, до своєї території й свого клімату тощо, людина поступово приходить до усвідомлення і потреби захищати власні права на національно-етнічну та державну самоідентифікацію [1, с. 225]. Праці Н. Арзмасцева, О. Гукаленко, Г. Снежкова, Г. Філіпчук та ін., присвячені полікультурному вихованню молодих поколінь переконують, що формувати ціннісні імперативи молоді варто в поєднанні трьох домінант: загальнолюдської, національної і державної.

Проте сучасний виховний процес має долати суперечність між потребою світової спільноти у формуванні в дитини цінностей полікультурної особистості та потребою української держави в патріотах, національно-свідомих громадянах. Національна доктрина розвитку освіти в Україні в XXI ст. ставить перед системою освіти завдання забезпечити виховання людини демократичного світогляду й культури, яка дотримується прав і свобод особистості, з повагою ставиться до традицій народів і культур світу, національного, релігійного, мовного вибору особистості тощо. Необхідність засвоєння загальнолюдських цінностей у глобальному контексті, додержання полікультурних, плюралістичних підходів стає необхідністю. Проте паралельно особливості актуальності набуває виховання національної гідності маленьких громадян, національної свідомості, відчуття етнічної причетності до свого народу, виховання дітей як типових носіїв національної культури.

Відтак, патріотичне виховання необхідно розпочинати з молодшого шкільного віку. Адже діти цієї вікової категорії найчутливіші до виховних впливів, оскільки власне цей є сенситивним для встановлення напрямку розумового, етичного та естетичного розвитку, в цей час інтенсивно закладаються основи характеру. Будь-яка інформація морального змісту, засвоєна дитиною у віці 6-10 років, буде використана для формування її ідеалів, світогляду, життєвих переконань та звичок [4, с. 40]. Особливістю молодшого шкільного віку є і те, що в дітей ще не сформувалася власна чітка система ціннісних орієнтацій. Вони не здатні без педагогічного втручання осмислити значення окремих цінностей для себе особисто, а тим більш для інших людей. Суб'єктивна позиція учнів цієї вікової категорії заважає об'єктивно визначити життєву чи культурну цінність: діти схильні перебільшувати чи применшувати її значення. Небезпечним у цій ситуації є розкоординований

вплив на ціннісне становлення дитини, який може бути спричинений різновекторним впливом засобів масової інформації, близького оточення, школи.

Оскільки вважаємо неправомірним говорити про можливість формування в молодших школярів патріотичних цінностей у загальноприйнятому значенні, пропонуємо до обігу термін “*патріотично спрямовані*” ціннісні орієнтації. На жаль, через свої вікові особливості молодший школяр не здатний до вищих проявів патріотизму, які обумовлюються чинниками, що формуються лише з підліткового та юнацького віку.

Проте саме в цьому віці закладаються світоглядні основи майбутніх переконань, формується досвід поведінки та вчинків, які стануть основою світосприйняття молодої людини в майбутньому. Ті цінності, які дитина молодшого шкільного віку здатна осмислити і визначити як свій життєвий орієнтир, є базовими у формуванні громадянсько-патріотичних та національних ціннісних орієнтацій у майбутньому. На основі доброти і справедливості, порядності й освіченості, закладених у молодшому шкільному віці, в підлітковому та юнацькому віці формуються патріотизм і готовність до самопожертви, відповідальність за сучасне і майбутнє нації, держави.

Відтак, в у контексті вищезазначеного зауважимо, що *патріотично спрямовані ціннісні орієнтації молодших школярів* – це стійке інтегративне особистісне утворення, що є результатом:

- національно-патріотичних установок на основі етнічних ціннісних орієнтацій та мотивів, що утворюють необхідну емоційно-почуттєву основу освоєння учнями народознавчих понять (позитивні переживання народознавчих знань, народознавчі судження, національно-патріотичні почуття і переконання, потреба розширювати національний світогляд, бажання брати участь у суспільній праці, обрядах, святах тощо);

- формування в дітей сукупності народознавчих знань і уявлень, що утворює надійну інтелектуальну основу, без якої адекватне осмислення учнями народознавчих понять не можливе (знання та уявлення дітей про державу та народ, державні та народні символи, історію країни та рідного народу, власного родоводу тощо);

- матеріалізації результатів синтезу ціннісно-мотиваційного ставлення до своєї Батьківщини та народознавчих знань школярів у їхніх поведінкових програмах (патріотичні вчинки, народознавча діяльність, здатність до співпраці з іншими, реалізація усвідомлених народознавчих знань у поведінці), національній самосвідомості та навичках саморегуляції національно-патріотичної поведінки.

Якщо патріотично спрямовані цінності досягають достатньо високого рівня розвитку в ієрархії цінностей молодших школярів, то вони спонукають дитину до дії, визначають і формують процес цілепокладання, зумовлюють переваги в прагненнях і бажаннях, а найбільш значущі ціннісні орієнтації слугують для молодшого школяра інструментом пізнання основ життя, визначення свого місця у світі. Тому вміло організований процес формування ціннісних орієнтацій молодших школярів на національні здобутки рідного народу стане спонукальною силою до осмислення патріотичних поглядів та орієнтирів.

Відомо, що в молодшому шкільному віці процес соціалізації особистості пов’язаний із вступом дитини до школи. Саме в цей період під впливом навчання в дитячій свідомості з’являються новоутворення, що дозволяють ефективно засвоювати культурні цінності соціуму, які згодом можуть стати фундаментом ціннісних орієнтацій молодших школярів. Тому сучасна національна школа потребує нових підходів до патріотичного виховання. Оскільки складні процеси, що відбуваються в суспільстві, невіддільні від молодих поколінь, то існує необхідність формування толерантного ставлення дітей до представників інших національностей. Виходячи з того, що Україна історично склалася й існує як багатонаціональна держава, її територію населяють представники різних етнічних груп, ми вважаємо, що пріоритетними завданнями виховання культури міжетнічних відносин молодих поколінь у сучасних умовах є етнічна й міжетнічна соціалізація дітей.

Етнічна соціалізація (етнізація) – це привласнення особистістю культурних та суспільних

цінностей певного етносу, внаслідок чого людина стає його повноцінним представником. У процесі етнізації людина наслідує характерні для певного етносу зразки поведінки, стосунків, опановує соціальний досвід і робить його частиною власного.

Міжетнічна соціалізація – це входження представника певного етносу до системи відносин з іншими етносами рідної країни, світу, це процес засвоєння особистістю, групою, етносом системи знань, способів, видів діяльності в процесі взаємодії, взаємообміну етнічними матеріально-духовними цінностями. Міжетнічна соціалізація сприяє формуванню культури стосунків між різними етносами, що базується на нормах етносоціальної поведінки. Особистість, вступаючи у відносини з представниками інших етносів, засвоює певні норми і привласнює їх [2, с.19].

Окрім вищезазначених аспектів, варто враховувати необхідність одночасного виховання культури міжетнічних відносин. Необхідно озброїти школярів відомостями про соціальні й політичні умови співіснування представників різних етносів у поліетнічній державі, знаннями основних положень і категорій міжетнічних відносин, інформацією про схвалювані види і способи соціальної діяльності в поліетнічному соціумі, про прийнятні форми поведінки в поліетнічному колективі. Відтак необхідно сформуванню певний комплекс знань, таких як: місце і роль українців та представників інших національностей, що населяють Україну, в житті держави, збереження й передача етнокультурних надбань поколінь та ін. Тому специфіку формування ціннісного орієнтування молодших школярів ми розглядаємо в контексті полікультурного підходу, що передбачає формування в молодших школярів почуття толерантності. На думку О. Савченко, в педагогічному контексті виховання толерантності має на меті сформованість у свідомості вихованців намірів і умінь безконфліктного життя в класі, родині, суспільстві, поваги до прав і свобод кожного. Безпосередньо шкільна освіта має значний потенціал виховання дітей у дусі толерантності як незамінної основної цінності їхнього розвитку і соціалізації. Основними умовами виховання толерантності дослідниця вважає правове виховання; повагу до відмінностей різних народів; розуміння цінності різноманітності і взаємодоповнюваності різних культур [3, с.15].

Паралельно необхідно сформувати у вихованців уявлення про історію, культуру, звичаї та традиції етносів, представники яких живуть на території України. Ці аспекти руйнують консервативні негативні етнічні стереотипи, оскільки висвітлюють морально-естетичні риси представників різних етносів. Особливо наголосимо на необхідності знань про моральні норми і якості, які є регуляторами взаємовідносин у суспільстві, узгодження дій і вчинків людей.

Отже, проблема формування патріотично спрямованих ціннісних орієнтацій молодших школярів у контексті полікультурного підходу в сучасній педагогічній науці посідає одне з провідних місць. Тому виховання на основі цінностей рідного народу – це надійний шлях формування особистості, її світогляду, громадянської позиції, що забезпечує формування в учнів не лише системи знань, але й системи ціннісних орієнтацій на найвищі людські цінності. Проте ефективність і результативність виховної роботи в школі першого ступеня значною мірою залежить від правильно обраних педагогами пріоритетних напрямів, що відповідають сучасній методології виховання молодих поколінь у контексті патріотичного спрямування вітчизняної системи освіти.

Література:

1. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. / О. Вишневецький. – 3-ге вид., допрац. і доп. – К. : Знання, 2008. – 566 с.
2. Гасанов З. Т. Педагогіка міжнаціонального спілкування : навчальний посібник / З. Т. Гасанов. – К. : ІЗМН, 1999. – 390 с.
3. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О. Я. Савченко. – 2-ге вид., доповн., переробл. – К. : Богданова А. М., 2009. – 226 с.
4. Семез А. Виховання людини у творчості В. Сухомлинського / А. Семез // Початкова школа. – 1998. – № 7. – С. 40-41.

**ДІАЛОГ НАЦІОНАЛЬНИХ КУЛЬТУР У РАМКАХ КАЛЕНДАРЯ ЮНЕСКО. ІЗ ДОСВІДУ
ОРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ПРОЕКТІВ У ПРИВАТНОМУ ЗАКЛАДІ «НВК «ШКО-
ЛА АІСТ» – АСОЦІЙОВАНІЙ ШКОЛІ ЮНЕСКО**

Посилення міжкультурної взаємодії народів – питома ознака сьогодення. Міжкультурна взаємодія сприяє процесу зближення національних культур, стимулює їхній розвиток і тим самим забезпечує міжетнічну згоду та консолідацію суспільства. Такою формою взаємодії є діалог культур. Розгортання діалогу національних культур важливе для подальшого формування українського суспільства як консолідованої нації, адже подолати кризові явища будь-яке суспільство може тільки тоді, коли житиме в режимі діалогової культури, толерантності, виваженого компромісу.

Закрита культура приречена на виснаження власних внутрішніх сил, на духовне виродження і, зрештою, на загибель, тому зовнішні впливи не тільки не послаблюють, але й зміцнюють національну культуру, збагачують її духовний потенціал, спонукають до активного творчого пошуку. На думку Ц. Тодорова, культура не є чисто національним показником, а постає продуктом взаємодії численних культур [4]. Думка про відсутність абсолютно “чистих”, “самобутніх” культур притаманна й українській суспільно-історичній традиції (Д. Антонович, Є. Маланюк, І. Дзюба, П. Толочко).

Актуальність зазначеної теми підтверджено також чисельними дослідженнями вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, значний інтерес становлять наукові доробки Д. Антоновича, Д. Антонюка, М. Бахтіна, Я. Дашкевича, І. Дзюби, І. Кураса, О. Лановенка, О. Майбороди, Є. Маланюка, А. Перотті, Ю. Римаренка, В. Сагатовського, Ц. Тодорова, П. Толочка, Л. Шкляра, М. Шульги та інших дослідників.

Дослідження й опис особливостей і чинників, що зумовлюють ведення діалогу національних культур в Україні на сучасному етапі на різних рівнях, сприятимуть розумінню процесів у етнонаціональній сфері, виробленню ефективної державної етнополітики.

Метою статті є аналіз чинників та особливостей діалогу національних культур на теренах Вінниччини на прикладі організації культурологічних проектів у приватному закладі «НВК «Школа АІСТ» – асоційованій школі ЮНЕСКО, експериментальному майданчику Академії педагогічних наук України.

Сьогодні в Україні працює 58 різних типів навчальних закладів асоційованих шкіл ЮНЕСКО, серед них приватний заклад «Навчально-виховний комплекс «Школа АІСТ»: Центр розвитку дитини - загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів», заснований 1990 р. (єдина у Вінницькій області асоційована школа ЮНЕСКО). З'явившись як сімейна школа за способом організації, “АІСТ” став сімейною школою за духом, адже саме сім'я з її традиціями, історичними коренями й основою є моральним стрижнем і суспільства, і школи.

Країни, з навчальними закладами яких «АІСТ» підтримує партнерські відносини (по лінії ЮНЕСКО, IDEC, MONDIALOGO, FAX, Life-Link): Азербайджан, Болгарія, Бразилія, Великобританія, Гватемала, Ізраїль, Іспанія, Італія, Канада, Марокко, Молдова, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Польща, Португалія, Росія, Румунія, Словачія, США, Угорщина, Фінляндія, Франція, Японія.

А ще в «АІСТі» навчались і навчаються **представники** різноманітних **етносів**: американців, асирійців, голландців, грузинів, еквадорців, євреїв, казахів, лівійців, поляків, росіян, сирійців, турків.

Діалог національних культур в «АІСТі» зреалізовано в таких формах.

1. Клуб європейських мов.

Народився Клуб європейських мов із Французького салону, у нього влилися німецька, італійська, польська та іспанська мови.

Засідання клубу – дні мови, вечори інтернаціональної дружби, на яких діти представляють куль-

туру країни, мову якої вивчають. Тут можна побачити невеликі вистави, національні танці, ігри тощо. У рамках днів французької мови було поставлено мюзикл “Собор Паризької Богоматері” із синхронним перекладом, який учні зробили самотужки.

2. Англійський клуб.

У школі існує система вивчення іноземних мов: з першого класу вивчають англійську, з другого – російську; у 5 класі можна обрати ще одну з європейських мов (німецьку, французьку чи польську). Щовівторка діти 1 – 5 класів зустрічаються в Англійському клубі. Тут співають і вчать пісні, розігрують сценки, показують вистави, знайомляться з традиціями, і все це англійською мовою. Навесні, коли відзначають Дні Європи, уся школа збирається в клубі європейських мов. Свої номери показують групи, котрі вивчають німецьку, англійську мови. Міні-вистави, скетчі, пісні, танці, поетичні композиції – усе це сприяє поглибленому знайомству з традиціями європейських країн.

3. Міжнародні проекти.

З моменту створення «АІСТ» працює над проектом «Культура миру (ненасильства) - через світову культуру». Школа має досвід не лише учасника, а й організатора підготовки та проведення міжнародних конференцій, форумів, проектів.

1991 р. «АІСТ» - лауреат I Міжнародного фестивалю «Нова школа» (Крим).

1992 р. Міжнародна науково-практична конференція демократичних шкіл (Підмосков'я).

1993 р. Усесвітній конгрес з проблем освіти в мультикультурному суспільстві (Єрусалим, дистанційно); організація Стартової школи за методикою М. Монтесорі, цикл семінарів за участю міжнародного консультанта Елізабет ванн Сантен (Нідерланди).

1994 р. Диплом лауреата Міжнародного фестивалю «Авторська школа» (Сочі).

1995 р. Міжнародний фестиваль «Авторська школа» (Іжевськ).

1996 р. Конференція демократичних шкіл світу IDEC (Ізраїль).

1997 р. Конференція демократичних шкіл світу IDEC (Велика Британія).

1998 р. Конференція демократичних шкіл світу IDEC (Україна, Вінниця, школа «АІСТ - організатор», учасники – делегації 11 країн); конференція малих шкіл (Фінляндія).

1999 р. Сертифікат ЮНЕСКО.

2000 р. Міжнародна наукова конференція ЮНЕСКО «Лінгвапакс - VII». «На рубежі тисячоліть: через вивчення мов і культур до культури світу, згоди і співробітництва» (Київ); Конференція демократичних шкіл світу IDEC (Японія); Міжнародна виставка «Сучасна освіта в Україні-2000». Павільйон «Асоційовані школи ЮНЕСКО». Почесний диплом.

2001 р. Міжнародна науково-практична конференція «Школі «АІСТ»- 10 років» (Вінниця, учасники – делегації 7 країн); Конференція демократичних шкіл світу IDEC (Ізраїль); презентація школи «АІСТ» у вільній школі Олбані (США); II Міжнародний фестиваль «Школа для дитини» (Москва); глобальна акція «Скажи дітям: «Так!»». Диплом представництва ЮНІСЕФ в Україні за активну участь в акції.

2002 р. Міжнародна виставка «Сучасна освіта в Україні-2002». Павільйон Академії педагогічних наук України. Почесний диплом; презентація школи «АІСТ» у школі Монтесорі «Колуна» (м. Еде, Нідерланди); Міжнародний молодіжний форум ЮНЕСКО всесвітньої культурної спадщини (Росія, Москва - Великий Новгород). Школа - делегат України.

2003 р. Міжнародний фестиваль асоційованих шкіл ЮНЕСКО «Так! Культурі миру та ненасильства» (Україна, Вінниця, школа «АІСТ» - організатор, учасники – делегації 13 країн); виставка-форум «Школа - 2003» (Росія, Москва). Почесна грамота; Конференція демократичних шкіл світу IDEC (США).

2004 р. Презентація школи в коледжі ім. А. Камю м. Ля-Рошель (Франція); зустріч з офіційними особами у штаб-квартирі ЮНЕСКО (Париж); участь у проекті ЮНЕСКО “Мондіалого”; Випуск міжнародного дитячого журналу “FAX” № 212 “Наша спадщина”.

2005 р. Випуск міжнародного дитячого журналу “FAX” № 214 “Сім’я”; участь у науково-практичній конференції “Альтернативна освіта: дилеми практики і теорії” (Польща, м. Лодзь).

2006 р. Випуск міжнародного дитячого журналу “FAX” № 218 “Річки, які нас об’єднують”;

організація та проведення Міжнародного семінару “Громадянська активність старшокласників” у рамках програми “Схід - Захід – партнерство без кордонів”. (Україна, Вінниця, школа «АІСТ» - організатор, учасники – делегації 5 країн); участь у міжнародному проекті, ініційованому посольством Польщі в Україні та Українсько-польською фундацією PAUCI, для молоді українських та польських шкіл у рамках програми „РАЗОМ” (Україна, Вінниця, школа «АІСТ” – Польща, Замостя, Загальна понадгімназійна школа № 1); школа – делегат України на Днях Європи (Франція, м. Амійі) на запрошення мерії м. Амійі; участь у зустрічі представників Європейського регіону IDEC (Конференції демократичних шкіл світу) (Польща); участь у Міжнародній конференції шкіл розвитку творчих здібностей учнів на запрошення Асоціації шкіл, дружніх дитині, Нижньої Силезії (Польща, Єлена Гура).

2007 р. Участь у проекті представництва Європейської комісії в Україні «Інформаційні дні Європи в школах України»; участь у програмі молодіжного обміну між Польщею та Україною в рамках міжнародного проекту «Діалог культур» за програмою асоційованих шкіл ЮНЕСКО «Культура миру - через світову культуру» (травень 2007 р., м. Єлена Гура, Польща); презентація української культури на святкуванні Днів Європи на запрошення мерії м. Амійі (30.06 - 02.07.2007 р., Франція); школа – делегат України на XV конференції IDEC (08 - 16 вересня 2007 р., Сан-Пауло – Можідаз Крузес, Бразилія); школа – делегат України на III Міжнародному форумі молоді світу, де було проголошено ПОСЛАННЯ МИРУ Вінницького міського голови Володимира Гройсмана (16 - 30 вересня, Тулуза – Париж, Франція); участь у IX Всеукраїнській науково-практичній конференції асоційованих шкіл ЮНЕСКО «Модель ЮНЕСКО: «Якщо хочеш миру – готуйся до нього»» (27 - 30 жовтня, м. Київ); участь у Всеукраїнському форумі «Приватна освіта як вагома складова побудови громадянського суспільства в Україні».

2008 р. Презентація української культури на святкуванні Днів Європи на запрошення мерії м. Амійі (м Амійі, Франція); участь у програмі молодіжного обміну між Польщею та Україною в рамках міжнародного проекту «Діалог культур» за програмою асоційованих шкіл ЮНЕСКО «Культура миру - через світову культуру» (18.07 – 28.07.2008, м. Сташов, Польща); школа – делегат України на Міжнародній європейській конференції демократичних шкіл EUDEC-2008 (23.07-06.08.2008, м. Лейпциг, Німеччина); участь у програмі молодіжного обміну між Польщею та Україною в рамках міжнародного проекту, ініційованого посольством Польщі в Україні та Українсько-польською фундацією PAUCI, для молоді українських та польських шкіл у рамках програми „РАЗОМ – шкільні партнерства”; спільні українсько-польські проекти за участю учнів, учителів та батьків школи «АІСТ», учнів та учителів Понадгімназійної школи № 1 та Міжшкільної бурси № 2 м. Замость (Польща); «Українське бароко» (29.09 - 04.10.2008, школа «АІСТ», м. Вінниця); «Молодь і спорт» (20.10 - 25.10.2008, м. Замость, Польща); участь у Всеукраїнському форумі «Приватна освіта як вагома складова побудови громадянського суспільства в Україні» (15 - 16.12.2008, м. Київ).

2010 р. Школа – делегат України на Міжнародній конференції демократичних шкіл світу IDEC-2010 (06.04 - 13.04.2010, м. Тель-Авів, Ізраїль); школа – делегат України на Міжнародній європейській конференції демократичних шкіл EUDEC-2010 (01.08 - 11.08.2010, м. Роскіле, Данія); участь у XII Всеукраїнській конференції учнів асоційованих шкіл ЮНЕСКО «Земля – наша спільна домівка: на шляху до збереження біорізноманітності та зближення культур. Досвід ЮНЕСКО, міжнародна практика, українські реалії». Сертифікат та диплом за творчий підхід, розробку оригінальних ідей, інноваційні погляди та креативність у розв’язанні проблем, пов’язаних зі збереженням біологічного різноманіття та зі зближенням культур (м. Севастополь - Ласпі, 24 - 28.09.2010); свідоцтво № 5 про колективне членство у Всеукраїнській асоціації Монтесорі-вчителів. Реєстрація членства – 1996 р. Міжнародний проект за участю учнів, учителів та батьків школи «АІСТ» «Українське бароко» (01.11 - 26.11.2010, школа «АІСТ», м. Вінниця); участь у I Міжнародному, IV Всеукраїнському форумі «Освіта й сучасні глобалізаційні процеси: український вимір», що проводять спільно Академія педагогічних наук України, Головне управління освіти та науки КМДА, Київський університет ім. Б. Грінченка, Агенція розвитку освітньої політики. У роботі взяли участь керівники Асоціації незалежних шкіл Європи з Росії, Молдови, Нідерландів та Данії (14.12.2010, м. Київ).

2011 р. Міжнародна науково-практична конференція за участю учнів, учителів та батьків школи «Школі «АІСТ» - 20 років» (29.03 - 30.03.2011, школа «АІСТ», м. Вінниця); школа – делегат України на Міжнародній конференції демократичних шкіл світу IDEC-2011 (м. Лондон, Великобританія); школа – делегат України в Міжнародному літньому молодіжному таборі асоційованих навчальних закладів ЮНЕСКО (м. Салоніки, Греція); участь у XIII Всеукраїнській конференції учнів асоційованих шкіл ЮНЕСКО «Хімія – наше сьогодні, наше майбутнє!». Сертифікат та диплом за творчий підхід, розробку оригінальних ідей, інноваційні погляди та креативність у розв'язанні проблем, активну участь у конференції (м. Севастополь - Ласпі, 25 - 28.09.2011); участь у II Міжнародному, V Всеукраїнському форумі «Освіта й сучасні глобалізаційні процеси: український вимір».

2012 р. Участь у роботі Міжнародної наукової школи (червень-липень, м. Бакуріані, Грузія); школа – делегат України на Міжнародній європейській конференції демократичних шкіл EUDEC-2012 (м. Фрайбург, Німеччина); школа – делегат України на фестивалі музики в Міжнародному літньому молодіжному таборі асоційованих навчальних закладів ЮНЕСКО (серпень - вересень, м. Салоніки, Греція); участь у XIV Всеукраїнській конференції асоційованих шкіл ЮНЕСКО «Стала енергетика для всіх – крок до спільного, більш безпечного майбутнього!». Диплом I ступеня (вересень, м. Севастополь - Ласпі); школа – делегат України на Міжнародному фестивалі музики і національних культур (вересень - жовтень, Туркменистан).

4. Календар ЮНЕСКО.

Асоційована школа ЮНЕСКО «АІСТ» бере участь у загальноєвропейських проектах, серед яких календар дат і подій ЮНЕСКО.

8 вересня - Міжнародний день грамотності: початкова школа представляє «парад грамотіїв», виставки абеток, ігри; базова школа - свято «У букві – мова світу, у мові - культура світу»; старша школа - «Свято поліглотів».

20 вересня - Міжнародний день миру.

27 вересня - День туризму.

1 жовтня - День Музики. День людей похилого віку.

5 жовтня - Міжнародний день учителя. «Свято для вчителів».

9 жовтня - Міжнародний день пошти – одне з найулюбленіших свят Учні, учителі, батьки обмінюються листами, бандерольками, беруть участь у конкурсах на кращу марку, намальовану власноруч і т. ін.).

19 лютого - Міжнародний день поезії: поетичні конкурси по класах; виставка «Поети, вирощені «АІСТом»; концерт співаної поезії для учнів, учителів, батьків.

21 лютого - День рідної мови: конкурс найкращий переклад рідною мовою; конкурс читців по класах.

8 березня – Міжнародний жіночий день.

22 березня - День води.

1 квітня - День птахів.

22 квітня - День Землі.

8 травня - День матері.

15 травня – Міжнародний день сім'ї: конкурс на кращий твір «Моя сім'я»; «Сімейний вогник».

5. Система проектів (інтеграція навчальних програм): вивчення великих тем через систему індивідуальних, класних та загальношкільних проектних занурень у культурно-історичні епохи. Творча команда вчителів-одномудців пропонує на різних уроках вивчення однієї з тем: «Месопотамія», «Стародавня Греція», «Трипільська культура», «Українське бароко», «Пушкінський лицей» та ін.

У рамках проекту ЮНЕСКО в рік Європи було здійснено занурення в культуру країн Європи: на святі Першого дзвоника всі класи отримували картку з назвою країни поглибленого вивчення (звичаї, кухня, традиції, історія тощо), а на святі останнього дзвоника звітували про свою роботу.

6. Театр у школі. Традиційним у школі став театральний фестиваль, на якому кожен клас презентує виставу, часто за участю батьків та вчителів. Головний режисер – Євгенія Амосова – ви-

пускниця Державного інституту театрального мистецтва ім. М. Луначарського, у її творчому доробку – понад 180 шкільних постановок (приблизно 10 на рік). В історії «АІСТино» театру були вистави чотирма мовами.

За найскромнішими підрахунками, кожен учень за час навчання в “АІСТі” з 1 по 11 клас має можливість взяти участь у більш ніж 600 святкових подіях. І немає особливого значення: чи це загальношкільні свята, чи для певного класу, чи для групи класів, адже всі вони завжди відкриті для всіх.

Висновки

Український учений І. Дзюба зауважує, що “міра ізоляції від світових процесів була і є мірою не лише економічного, але й духовного зубожіння”, а “міра і характер контактів будь-якої культури з культурами інших народів є свідченням її власного рівня розвитку і водночас залежить від нього” [1; С. 21]. Тому лише діалог культур забезпечить вільний розвиток і функціонування всіх культур і сприятиме процесу їх взаємодії, взаємовпливу і взаємозбагачення.

Діалог культур і в межах школи як цивілізована форма міжкультурної взаємодії веде до збагачення всіх культур, сприяє розвитку українського суспільства, міжетнічного миру. І цю взаємодію національних культур необхідно реалізовувати на всіх рівнях: від побутового до офіційного, від освітніх закладів до міжнародних дипломатичних відносин.

Діяльність асоційованих шкіл ЮНЕСКО спрямована на посилення гуманістичних, етичних, культурних і міжнародних аспектів освіти, свою роботу в Україні вони реалізують за чотирма напрямками дослідження, визначеними ЮНЕСКО: вивчення світових проблем і роль системи Організації Об'єднаних Націй у їхньому врегулюванні; права людини; інші країни та культури; людина і довкілля. Асоційовані школи ЮНЕСКО в Україні беруть участь у міжнародних освітніх проектах; розвивають молодіжну і дитячу дипломатію; вивчають і відзначають пам'ятні дати ООН; проводять міжнародні (або з міжнародною тематикою) семінари, конференції, фестивалі, літні табори.

До досягнень приватного закладу «Навчально-виховний комплекс «Школа АІСТ»: Центр розвитку дитини - загальноосвітня школа І - III ступенів» м. Вінниці належать участь у підготовці і випускові міжнародного журналу “FAX”, участь делегацій “АІСТівців” щорічно в Міжнародній науковій школі, у Міжнародній європейській конференції демократичних шкіл, у Міжнародному молодіжному таборі асоційованих навчальних закладів ЮНЕСКО, у Днях Європи в Україні тощо. Школа проводить роботу, спрямовану на інтеграцію освіти України в європейський простір, зміцнення міжнародних зв'язків по лінії ЮНЕСКО та IDEC (Конференції демократичних шкіл світу), дослідницьку роботу як експериментальний майданчик АПН України. Сприяє діалогові національних культур на теренах «АІСТа» збільшення питомої ваги предметів гуманітарного та естетичного циклів, їхня інтеграція за рахунок варіативної частини навчального плану для розширення спектру можливостей самореалізації учнів та їхніх батьків.

Література:

1. Дзюба Іван. Між культурою і політикою. – К.: “Сфера”, 1998. – С. 21.
2. Гусейнов А. А. Диалог культур: возможности и пределы / А. А. Гусейнов // Вопросы культурологии. – 2008. – № 9. – С. 8.
3. Перотті Антоніо. Виступ на захист полікультурності. – Львів: Кальварія, 2001. – С. 35.
4. Тодоров Ц. Цивілізований діалог [Електронний ресурс] /Цветан Тодоров ; [пер. с англ. И. Сащенко]. – Режим доступу до ресурсу: http://n-europe.eu/article/2008/06/10/tsivilizovannyi_dialog].

Abstract. The paper presents an analysis of the factors and features dialogue of national cultures on the territory of Vinnitsa region as an example of cultural projects in the private institution «SPC» School AIST» - Associated School of UNESCO, the experimental site of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

Keywords: dialogue of national cultures, UNESCO associated school, a private institution «SPC» School AIST», international projects.

*М.М. П'ятак,
в. о. директора,
Вінницького приватного православного
навчально-виховного комплексу Святого Миколая*

ПРАВОСЛАВНА ЕТИКА ЯК ОСНОВА ВЗАЄМОДІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ РІЗНИХ ЕТНОСІВ ВІННИЧЧИНИ

В статті аналізується погляд православної педагогіки на проблему формування національної свідомості та патріотизму в дітей, вплив православного виховання на створення умов для повноцінного розвитку представників різних етносів у межах єдиного суспільства.

Православна педагогіка, розглядаючи проблему виховання дітей на основі християнських цінностей, не може обминути і таке складне питання виховання, як формування патріотизму, любові до Батьківщини, свого народу, адже виховання цих якостей є одним із ключових завдань сучасної української педагогіки, одним із головних завдань, які ставить перед національною освітою українська держава. Тому і сучасна православна педагогіка повинна шукати відповіді на запитання: «Чи загалом потрібно християнину національне виховання? Яке місце воно має займати в ієрархії виховних цінностей?»

У сучасній світовій педагогічній науці та й суспільній думці до сьогодні не існує однієї позиції щодо суті національного виховання. Окремі педагоги вважають національне виховання першим та основним засобом виховання дитини, без якого взагалі неможливе становлення повноцінної особистості, а націоналізм вони, загалом, розглядають як вищий ступінь «патріотизму». Інші вважають, що виховання має базуватись на принципах інтернаціоналізму, міжнародної «толерантності», підготовки до життя в умовах глобалізованого суспільства, де, насамперед, будуть відсутні будь-які кордони та відмінності між націями та народами. Тому і національна складова виховання має або зовсім зникнути, або обмежуватись елементарними знаннями з історії своєї нації, народу. Треті вважають, що національне виховання має базуватись на засадах патріотизму, тобто любові до Батьківщини, до території, де ти народився, де жили твої предки. Таке виховання передбачає і повагу до всіх націй та народів, які проживають на цій території. В антиглобалістському виданні «GegenStandpunkt 1-13» від 16 березня 2013 р. наведено таке визначення патріотизму та націоналізму: «**Патріотизм** – любов до Батьківщини, складова громадянської моралі і, водночас, разом з тим, досить часто пристрасно-підвищене прагнення до державного цілого.... Від націоналізму патріотизм відрізняється тим, що ставиться з повагою до національної свідомості інших народів. **Націоналізм** – це перебільшений, нетерпимий прояв національного мислення і національної свідомості. Водночас, як поміркований патріотизм, що поважає інші нації, є необхідною умовою будь якої державності, націоналізм, особливо в загостреній формі шовінізму, є загрозою для миру між народами, оскільки ставить власні національні інтереси понад усе» (1).

Варто підкреслити, що і в православній педагогіці не існує єдиної позиції щодо місця понять «патріотизм», «націоналізм» у системі християнської моралі та етики. Безумовно, справжня християнська педагогіка має базуватись на Святому Писанні. Зокрема, євангельські притчі дають відповіді на безліч питань педагогіки, а одна з таких притч стосується і проблеми виховання національної свідомості. Це притча про доброго самарянина. Відповідаючи законнику на запитання: «Ісусе, а хто мій ближній?», Спаситель відповів притчею:

«Один чоловік йшов з Єрусалиму до Єрихону. На нього напали розбійники, які пограбували його, побили і завдали йому великих і тяжких ран, а самі втекли, покинувши нещасного зраненого.

Цією дорогою випадково проходив один священик. Він побачив тяжко побитого, який стікає кров'ю, але не зупинився, не допоміг йому і пішов далі, проминувши недужого.

Проходив повз пораненого й левіт. Але він теж тільки глянув на нещасного, не зупинившись, пішов своєю дорогою, залишивши страждальця мучитися.

Нещасний потерпілий продовжував страждати і мучитися. Але невдовзі цією дорогою йшов якийсь самарянин. Він побачив бідолашного, змученого від побоїв, ран і болю, змилосердився над ним. Самарянин підійшов до потерпілого, перев'язав його рани з оливою та вином. Потім усадив його на свою худобину і привіз до найближчої оселі й допомагав йому зменшити страждання, як тільки міг.

Наступного дня, від'їжджаючи з цього поселення, самарянин дав одному господареві два динари і попросив опікуватися цим потерпілим. «А як більше витратиш, ніж 2 динари, – мовив самарянин господареві, – то я доплачу тобі, як повернуся зі своєї подорожі».

Розповівши цю притчу, Ісус Христос питає законника:

– То котрий же з цих трьох – священик, левіт чи самарянин – був ближнім тому постраждалому чоловікові? (Лк. 10. 25 – 36).

Законник слушно відповідає:

– Той, хто змилосердився над нещасним і вчинив йому милість.

Тоді Ісус дав законнику напутню пораду: «Іди і роби так і ти!» (Лк. 10. 37).

У притчі про доброго самарянина присутні представники трьох верств єврейського суспільства. Священик, який був нащадком Арона, левіт – нащадок Левія і допомагав священику у храмі та самарянин. У ті часи євреї з презирством ставилися до самарян, бо самаряни, як вони вважали, були лиш частково євреями, а частково – язичниками. З цих трьох не священик і не левіт, які були справжніми євреями, а саме самарянин надав допомогу постраждалому.

На думку богословів, Ісус у цій притчі сказав нам, що кожна людина, як той самарянин, повинна допомагати іншій людині – своєму брату – у всіх її потребах. Тут Ісус прямо вказує, що ближнім для кожної людини, для кожного з нас є кожна людина, що живе на землі, незалежно від національності, раси, кольору шкіри чи мови, якою вона говорить. І кожному з них, якщо хто-небудь потрапить у біду, ми повинні допомагати. Тобто, виховання таких християнських добродійностей, як любов до ближнього та милосердя, є набагато важливішим за виховання патріотизму та національної свідомості.

Християнська Церква однастайна в тому, що в Бога немає розділення людей на нації, колір шкіри, соціальні класи, вік, стать, чи будь-які інші приналежності [Кол. 3:11

Відомий також вислів апостола Павла: «Благаю вас, браття, іменем Господа нашого Ісуса Христа, щоб всі ви говорили одне, і нехай не буде між вами розділень, але щоб ви з'єднанні були в одному дусі і в одних думках» [1 Кор 1:10]. Те, що саме така позиція панувала в період становлення християнства, підтверджує і клірик Фінляндської Православної Церкви протодиякон Георгій Харконен. Він наводить слова з послання, написаного в I ст. людиною по імені Діогнет: «Християни не відрізняються від інших людей ні країною, ні мовою, ні життєвими звичаями. Вони не населяють особливих міст, не використовують якоїсь особливої мови, і ведуть життя, яке нічим не відрізняється від інших....

Проте, живучи вони в еллінських і варварських містах, ... за звичаями тих жителів в одежі, в їжі і в усьому іншому, вони живуть дивним та насправді неймовірним способом життя».

Живуть вони в своїй вітчизні, але як прибульці... Для них будь-яка чужа країна є вітчизна, і – будь яка вітчизна – чужа країна. Вони вступають у шлюб, як і всі, народжують дітей, лише не кидають їх. Вони мають трапезу загальну, але не просту. Вони з плоті, але живуть не по плоті. Знаходяться на землі, але по суті громадяни небесні. Підкоряються встановленим законам, але своїм життям перевершують самі закони...» [2].

Як бачимо, в перші століття нашої ери для християнина не стояв вибір, ким бути насамперед – християнином, чи патріотом своєї Батьківщини. Віра в Христа та життя за його заповідями було головним і у вихованні дітей, і в повсякденному житті.

Проте в новітній історії ставлення до проблем національного виховання з боку православної церкви, православного середовища та православної педагогіки стає більш різноманітним та складним. На життя церкви та віруючих значний вплив мають події політичного, державного життя, тому й відбуваються постійні трансформації ставлення до проблем національного виховання. Це можна прослідкувати на прикладі відомого християнського філософа М. Бердяєва. В період

становлення радянської влади він нещадно критикує «комуністичний інтернаціоналізм», який закликає стерти відмінності між націями та державами. На противагу інтернаціоналізму Бердяєв пропагує «творчий націоналізм, який не може бути відірваний від національних основ та коренів, від національної онтології. Він несе світло в темні надра національного життя». Після приходу фашистів до влади в Іспанії та Німеччині Бердяєв змінює ставлення до націоналізму: «Немає нічого більш відразливого за термін «національне мислення». Ми знаємо, що значить мати «національне мислення»: на практиці це означає бути нелюдям, користолобцем, насильником, ненависником, провокатором війни, і часто війни проти власного народу. Світ гине зараз від націоналізму... Церква повинна була б засудити націоналізм, як ересь життя... Націоналізм – це язичництво всередині християнства, інстинкти крові й раси. Християни, які не зраджують Христа та Євангелія..., не мають права мати «національне мислення», вони повинні мати «універсальне мислення», діяти згідно з євангельською мораллю і, звичайно, з мораллю людською» [3].

Слова м. Булгакова, написані в різний період історії та під впливом різних політичних подій, ще раз засвідчують, наскільки непростим є розв'язання проблеми врахування національного фактору при вихованні дитини за засадах християнської етики. Особливо в наш час, коли досить широкого поширення набуває релігійний націоналізм, який, на думку самої Православної Церкви, є серйозним викликом збереженню міжконфесійного та міжнаціонального спокою як в усій Європі, так і в Україні та Росії [4].

Тому, враховуючи те, що наші діти проживають на теренах регіону, де століттями мирно співмешкали та співпрацювали представники різних етносів, педагоги Вінницького приватного православного навчально-виховного комплексу Святого Миколая намагаються формувати в дітей насамперед почуття любові до всіх людей, незалежно від національності, терпимість до представників інших конфесій.

На думку християнських богословів, душу людини терзають вісім головних пристрастей: *тілесні* (чревоугодіє, блуд), *душевні* (користолобство, лінощі, заздрощі), *духовні* (гордість, марнославство, гнів). Усі інші гріхи походять саме від цих. Усі пристрасті взаємопов'язані і взаємозалежні. Головна пристрасть – це корінь, з якого виростають усі інші гріхи і недоліки. Якщо викоринити із серця дитини цей корінний гріх, усі інші гріхи ослабнуть і відпадуть. Як Давид, перемігши Голіафа, розігнав усе військо філістимлян, – так і вихователь, викоринивши головну пристрасть у дитини – зможе подолати і решту [5]. Християнські педагоги вважали головною пристрастю дитячого віку – гордість. Націоналізм, екстремізм якраз і є яскравим проявом такої людської пристрасті, як «гординя». На противагу цій пристрасті педагог має виховувати такі якості, як милосердя, повагу до інших, бажання допомагати іншим та найголовнішу християнську добродієність – любов. Саме тому виховний процес у НВК Святого Миколая підпорядкований основним принципам християнської етики, а виховні заходи тісно пов'язані з акціями милосердя та церковним календарем. Виховання патріотизму, знання історії та культури рідної країни розглядається педагогами НВК як одна із важливих складових становлення дитячої особистості. Проте в ієрархії педагогічних цінностей установи провідним є виховання таких християнських добродієностей, як терпимість, смирення, доброта, поміркованість, цнотливість, щедрість, працелюбність.

Література:

1. <http://gegenstandpunkt.com/gs/13/1/inh131.htm>.
2. <http://www.bogoslov.ru/persons/1243107/index.html>.
3. Бердяєв Н. Собрание сочинений. Т. 4. – Париж: YMCA-Press, 1990.
4. <http://www.patriarchia.ru/db/document/2758675/>.
5. Полное собрание сочинений Св. Иоанна Златоуста в двенадцати томах. Том первый, книга первая. – Москва: Православная книга, – 1998.

*А.П. Ратинська,
заступник начальника
управління у справах національностей та релігій
Вінницької облдержадміністрації*

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ВІННИЧЧИНИ ПРОТЯГОМ РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Україна є державою поліетнічною. Як свідчать дані останнього перепису населення, на її території України в 2001 році проживало 37,5 млн. українців (77,8% від загальної кількості населення) і 10,9 млн. (22,2%) представників близько 130 національностей.

Становлення державної етнополітичної політики України припадає на початок 90-х років ХХ століття. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. проголошувала рівність усіх громадян незалежно від їхнього походження, соціального стану, расової та національної приналежності. Документ містив норму про визнання колективних, групових прав національних меншин та специфічних прав національностей, етнічних груп.

Законодавча база, яка напружувалась роками незалежності України, гарантує громадянам однакові права і свободи, рівність перед законом, незалежно від раси, етнічної належності, мови та релігії.

Рівність громадян перед законом у всіх сферах економічного, соціального, політичного і культурного життя закріплено статтею 24 Конституції України: «Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками». Норми, що передбачають урегулювання відносин в етнополітичній сфері, містяться також у статтях 10, 11, 53, 92, 119 і 138 Основного Закону України.

Конституційні норми розвинуто в законах України «Про національні меншини в Україні», «Про громадські об'єднання», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин», «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», «Про ратифікацію конвенції про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження».

Громадянські права громадян різного етнічного походження, заборона дискримінації за етнічною та расовою належністю передбачена українським законодавством у різних сферах життя. Зокрема:

- участь у виборах в органи представницької влади всіх рівнів;
- право бути обраними або призначатися на рівних засадах на будь-які посади до органів законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого і регіонального самоврядування.

Неодмінним складником правової бази державної етнополітики України також є міжнародні угоди в галузі прав людини, міждержавні й міжвідомчі угоди, що регулюють статус етнічних груп в економічній, культурній, політичній та інших сферах, резолюції та рекомендації міжнародних організацій, членом яких є Україна. Окрім того, Україною укладено низку двосторонніх угод, що передбачають також співробітництво у сфері захисту прав національних меншин.

З метою запобігання поширення ксенофобії, расистської та антисемітської інформації через комп'ютерні системи в 2005 році Україною був підписаний Додатковий протокол до Міжнародної Конвенції про злочинність у кіберпросторі, що передбачає кримінальну відповідальність за акти расистського та ксенофобського характеру, здійснювані через комп'ютерні системи.

Нині триває робота над удосконаленням правової бази державної етнополітики. Зокрема, готується законопроект «Про концепцію державної етнополітичної політики України». Потребує змін та доповнень і Закон України «Про національні меншини в Україні».

Загалом, можна зробити висновок, що в Україні створено відповідну законодавчу базу, на якій може вільно розвиватися громадське та культурне життя всіх етнічних спільнот, успішно діяти мережа громадських організацій національних меншин, засобів масової інформації, професійних та

аматорських мистецьких колективів різних народів й етносів нашої країни.

Завдяки створеній законодавчій базі на території всіх регіонів України, які мають різний етнічний склад населення, представники етносів можуть реалізовувати свої права через створення національно-культурних об'єднань, урізноманітнених за формою. Це – асоціації, спілки, земляцтва, федерації, ради, конгреси. Всього в Україні зареєстровано близько 2000 громадських організацій національних меншин, з яких понад 40 мають всеукраїнський статус.

Головним здобутком етнонаціональної політики нашої держави за роки її незалежності можна вважати збереження загальної атмосфери міжетнічного миру й толерантності. Прояви міжетнічної та міжрелігійної ворожнечі, якщо й трапляються, то мають лише спорадичний, локальний характер і не перетворюються на тривалі й насильницькі конфлікти.

Вінниччина також є краєм з багатонаціональним складом населення. За результатами останнього перепису населення (2001 р.) в області етнічну більшість (близько 89,9 % населення) складав титульний етнос – етнічні українці. В регіоні проживає 89,8 тис. чоловік, які представляють 106 етнонаціональних спільнот, що у відсотковому співвідношенні складає лише 5,1 % від загальної кількості населення. В національному складі населення області переважна більшість росіян – 67, 5 тис. осіб (3,8%). За ними йдуть поляки – 3,7 тис. осіб (0,2%), білоруси – 3,1 тис. осіб (0,2%) та євреї – 3,0 тис. осіб (0,2%).

Ця етнонаціональна строкатість має свої певні особливості. Різні райони та міста мають різний етнічний склад, переважно дисперсного характеру.

Більшість росіян проживає в містах Вінниця, Жмеринка, Ладизин, Могилів-Подільський та Козятин; у районах – Гайсинському, Бершадському, Тульчинському, Барському та Тиврівському. На території області проживають росіяни-старообрядці, зокрема: в селах Пилипонівка Бершадського р-ну; Жуківці, Людовка, Слобода-Чернятинська Жмеринського р-ну; Борсків, Круги Тиврівського р-ну; Пилипи-Боровські Томашпільського р-ну та Куренівка Чечельницького р-ну.

Найбільше поляків проживають у містах Вінниця, Козятин, Хмільник, у районах – Барському, Вінницькому, Козятинському, Тиврівському та Хмільницькому. Компактне проживання поляків спостерігається у селах Малі Крушлинці Вінницького р-ну; Браїлів Жмеринського р-ну; Комсомольське, Листопадівка, Самгородок Козятинського р-ну; Скарженці, Салинці, Торчин, Терешпіль Хмільницького р-ну.

Білоруси переважно проживають у містах Вінниця, Жмеринка, Козятин, Ладизин, Могилів-Подільський та Хмільник; у районах – Гайсинському, Калинівському та Тиврівському.

Більшість представників єврейської національності проживають у містах Вінниця, Жмеринка, Козятин, Могилів-Подільський, Хмільник та в Тульчинському районі.

Крім того, на території Козятинського району в с. Миколаївка компактно проживає чеська громада (близько 200 осіб).

Особливістю національного складу населення Вінниччини, як і загалом на Україні, є той факт, що поряд із національними меншинами, які здавна проживають на українських землях, упродовж останніх десятиліть виникли нові внаслідок імміграції на територію нашої держави жителів різних країн Азії та Африки. Зокрема, громадянами України та мешканцями Вінниччини стають біженці з країн Сомалі, Сирії, Бангладеш, Конго, Ефіопії та інших держав. Усього, за останніми статистичними даними міграційної служби області, 40 біженців одержало громадянство України з 10 країн Азії та Африки. Всі вони мають такі ж права та свободи, як інші національні спільноти.

Невід'ємним елементом етнонаціональної проблематики є мовна ситуація. Вінниччина, як більшість регіонів України, є фактично двомовним краєм, де переважна більшість громадян володіє українською та російською мовами за умови, що загальна чисельність тих, хто вважає рідною якусь іншу мову (білоруську, вірменську, єврейську, ромську тощо), не перевищує 2-3 відсотків населення області або фактично нею не володіє (грецька, асирійська). Це відбивається на мовній структурі освітніх закладів, друкованих видань, мовних практик в електронних ЗМІ та культурних заходах.

Процес етнонаціонального відродження на Вінниччині розпочався в перші роки незалежної України через створення та функціонування національно-культурних товариств. Особливо актив-

ним процес реєстрації відбувався в перше десятиліття молоді держави, хоча перші громадські організації національних меншин з'явилися ще до проголошення Незалежності. Протягом 1991-2001 років було зареєстровано біля 50 національно-культурних об'єднань. З них переважна більшість єврейських товариств – 23 та польських – 12. У другому десятилітті процес реєстрації уповільнився. За цей період усього було зареєстровано близько 30 товариств, серед яких найбільше товариств (14) зареєструвала польська громада, натомість не було зареєстровано жодного єврейського товариства.

Сьогодні в області зареєстровано 73 національно-культурних товариства. З них 28 товариств має обласний статус, 27 – міський, 17-районних та 1 селищне товариство. Переважну більшість складають польські товариства – 22 та єврейські – 17. Російських товариств зареєстровано 6, ромських – 6, німецьких – 3, білоруських, асирійських, вірменських – по 2, по одному – гагаузьке, грецьке, грузинське, лемківське, литовське, молдовське, чеське, козацьке. Також зареєстровано три ради представників національно-культурних товариств. Усього охоплено такими об'єднаннями сімнадцять національностей. На жаль, не всі зареєстровані товариства виконують свої статутні завдання, а двадцять одне товариство взагалі існує тільки на паперах.

Однак більшість громадських організацій області беруть активну участь у процесах державотворення, сприяють активній міжетнічній консолідації. Ними накопичується позитивний досвід у відродженні етнічної самобутності, зростає внутрішня солідарність, згуртованість представників національно-культурних товариств, удосконалюється співпраця з органами виконавчої влади різних рівнів. Ці організації репродукують свою етнічну самобутність, тобто володіють внутрішніми резервами для формування досить стійкої етнічної самосвідомості та збереження етнокультурних цінностей. Така активність товариств, насамперед, зосереджена на проведенні ними культурно-мистецьких, освітньо-мовних, науково-дослідницьких заходів. Фестивалі білоруської, польської, російської, чеської, ромської культур стали вагомим здобутком кожної етнічної меншини та водночас збагаченням культури України, закладанням дієвої основи для міжнаціональної єдності та співпраці.

Позитивним чинником розвитку етнонаціональної сфери є створення умов та надання можливості представникам різних національностей відроджувати та зберігати свою етнічну самобутність, мову, культуру, традиції, звичаї та обряди через участь в обласних міжнаціональних заходах, таких як: свято до Дня рідної мови, Всеукраїнський фестиваль «Усі ми діти твої, Україно!», обласні фестивалі національних культур «Подільські барви», національної кухні «Чим хата – багата тим рада», участь національних мистецьких колективів у загальнообласних, районних та міських заходах.

З метою підвищення ролі громадських організацій національних меншин у 2008 році при Вінницькій облдержадміністрації було створено обласну раду представників національно-культурних товариств, на засіданнях якої вирішувались нагальні питання з етнонаціонального розвитку. Таку раду створено й при Вінницькій міській раді.

Національно-культурні товариства за підтримки органів виконавчої влади та місцевого самоврядування сприяють створенню належних умов для вивчення рідної мови, відродженню й розвитку історико-культурних традицій в освітніх закладах області. Сьогодні по області російською мовою навчаються учні в 6 школах. Російську мову вивчають як предмет у 437 школах та факультативно в 126 школах області. Польська мова вивчається в 6 школах області та у 8 школах факультативно. Крім того, в Миколаївській сільській школі Козятинського району 32 учні навчаються факультативно чеській мові та в навчально-виховному комплексі «Ор Менахем Вінниця» 28 учнів вивчають іврит.

Незважаючи на те, що чинне законодавство України достатньою мірою забезпечує збереження національними меншинами своєї ідентичності та культурної самобутності, стрімкий розвиток міжнаціональних процесів, зростаюча активність національно-культурних товариств вимагають удосконалення механізмів реалізації та формування правового поля державної етнополітики.

Водночас значне кількісне зростання громадських організацій з подібними статусами та завданнями, які об'єднують представників однієї національної меншини здебільшого призводить до низької ефективності їхньої роботи, відсутності координації матеріальних та фінансових ресурсів,

необхідних для збереження і відродження етнічної самобутності.

На стан справ у міжнаціональній сфері негативно впливає й той факт, що з 2010 року відсутній центральний орган виконавчої влади України з питань національних меншин. Сьогодні питаннями національно-культурних товариств в Україні займається відділ національних меншин України та української діаспори (5 осіб), сектор мовної політики (3 особи) Департаменту в справах релігії та національностей Міністерства культури України. Положення про фінансування мистецьких проектів, зокрема, національно-культурних товариств, передбачає участь у конкурсі тільки громадських товариств із всеукраїнським статусом. Натомість, як приклад, Державний комітет у справах національностей та релігій України в останні роки свого існування надав фінансову підтримку національно-культурним товариствам будь-якого статусу. Наприклад, наші грецька, ромська, чеська спільноти скористалися з бюджетної програми: «Заходи з відтворення культури національних меншин та фінансова підтримка газет мовами національних меншин» та єврейська громада з бюджетної програми «Заходи з реалізації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин».

Крім того, недостатній обсяг коштів з місцевих бюджетів органів місцевого самоврядування та відсутність самостійної обласної програми щодо підтримки діяльності національно-культурних товариств не задовольняють повною мірою їхні етнонаціональні потреби.

Позитивним моментом подальшої координації та підтримки етнонаціонального розвитку в області є той факт, що в процесі реорганізації структур обласної державної адміністрації не було ліквідовано самостійну структуру виконавчої влади, яка займається питаннями національних та релігійних громад. Із створенням управління в справах національностей та релігій облдержадміністрації є перспектива подальшої активізації роботи над вирішенням нагальних проблем у сфері забезпечення прав національних меншин та пошуку механізмів практичної реалізації правових, соціальних та організаційно-фінансових засад, вироблення ефективної моделі взаємодії місцевих органів державної влади з питань реалізації державної етнополітики та задоволення етнокультурних потреб етнічних спільнот Вінниччини.

*Л.М. Романець,
кандидат історичних наук, викладач
Вінницького коледжу НУХТ*

РОЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В ЕТНО-НАЦІОНАЛЬНОМУ ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Таке явище, як політична культура, тією чи іншою мірою вчені досліджували з давніх часів (Платон, Аристотель, Ш. Монтеск'є, Н. Маккіавелі та інші). Термін «політична культура» вперше вжив Й.Г. Гердер (XVIII ст.), проте до широкого наукового обігу в якості політичної категорії цей термін увійшов лише в середині XX століття завдяки працям Г.А. Алмонда, С.Верби, Д.Пауелла, Т.Парсонса, Д.Истона та інших.

Сьогодні в політологічній науці існує чимало різних підходів до визначення сутності політичної культури, проте найбільш поширеним та універсальним залишається визначення, запропоноване Г.А. Алмондом і С. Вербою, які розглядали політичну культуру як «конкретну модель орієнтацій на політичні дії, пов'язану з особливостями політичної системи». У праці «Громадянська культура: політичні позиції і демократія в п'яти державах» (1963) ці дослідники виокремили три типи таких орієнтацій учасників політичної системи: пізнавальні (знання про політичну систему і процеси); емоційні (відчуття щодо політичної системи і процесів); оціночні (судження й оцінки щодо політичної системи і процесів) [5, с. 262]. Сукупність цих орієнтацій лежить в основі політичних дій учасників політичної системи.

Взяте за основу «класичне» визначення Г.А. Алмонда й С. Верби було доповнене і розширене в процесі подальших досліджень науковцями різних країн, зокрема й вітчизняними. Так,

«Політологічний енциклопедичний словник» (2004), підготовлений українськими вченими за участю Національної академії наук України й Української асоціації політологів, визначає політичну культуру як «частину загальної культури, яка формується і виявляється в процесі політичного життя; історично і соціально зумовлений продукт політичної життєдіяльності людей, їхньої політичної творчості, який відбиває процес опанування суспільством, націями, класами, іншими соціальними спільнотами та індивідами політичних відносин, а також розвиток їхньої власної сутності і діяльнісних здатностей як суб'єктів політичного життя» [4, с. 507].

Роль політичної культури в житті суспільства важко переоцінити, адже вона виконує такі важливі функції, як пізнавальну, функцію політичної соціалізації, забезпечення реалізації інтересів соціальних спільнот, політичної стабілізації, нормативно-регулюючу, комунікативну, прогностичну.

Особливості політичної культури зумовлюються історичними, економічними, соціальними, національними, релігійними, ментальними, психологічними чинниками, а її стан істотно впливає на формування і функціонування всієї політичної системи, насамперед визначає перспективи суспільного розвитку.

Висока політична культура є необхідною передумовою справжньої демократизації держави, реальної широкої участі населення в процесах організації суспільства і системи влади в ньому, побудови громадянського суспільства, формування політичної нації. З цього погляду надзвичайно важливим є дослідження стану, рівня розвитку політичної культури населення України. Таке дослідження може виявити, як далеко просунулася наша держава на шляху демократичних реформ і побудови громадянського суспільства.

У праці «Громадянська культура: політичні позиції і демократія в п'яти державах» Г.А. Алмонд і С. Верба здійснили порівняльний аналіз політичних культур США, Великобританії, Німеччини, Італії і Мексики за ступенем розвитку громадянських якостей членів цих суспільств, визначивши три «чисті» типи політичної культури:

- патріархальну, для якої характерні низький рівень інтересу широких мас населення до функціонування політичної системи і небажання брати участь у політичному житті;
- підданську, якій властива зацікавленість населення у функціонуванні політичної системи, але винятково в якості підданих; участь населення у політичному житті низька;
- активістську, яка відзначається і високим інтересом населення у функціонуванні політичної системи, і його активною участю в політичному житті.

Політологи відзначили, що в реальному житті перелічені типи політичних культур змішуються в різних пропорціях згідно з різним рівнем інтересу громадян до політики, їхньої обізнаності й компетентності в політичній сфері, впевненості у власній можливості впливати на політичні процеси, активної участі в політичному житті. Потрібно зазначити, що в політологічній науці використовуються й інші методи типологізації політичної культури, зокрема за суб'єктом, за режимом, за ступенем консенсусу між членами суспільства щодо основних цінностей, принципів і правил, за орієнтацією на засоби, за комунікативним критерієм [3, с. 116,117].

Оскільки здійснити дослідження політичної культури за всіма існуючими методами типологізації в межах однієї публікації неможливо, то автор вважає за доцільне проаналізувати політичну культуру населення України передовсім за «класичним» зразком, запропонованим Г.А. Алмондом і С. Вербою. Окрім таких переваг, як універсальність та показовість, доцільність використання методик цих дослідників визначається також тим, що за схожими параметрами політичну культуру населення України на початку 1990-х років оцінювали вітчизняні дослідники Є. Головаха, Н. Паніна, Ю. Пахомов, М. Чурилов, І. Буров у своїй праці «Політична культура населення України (результати соціологічних досліджень)» (1993). Отже, є можливість порівняти рівень політичної культури населення нашої країни одразу після проголошення незалежності з рівнем його політичної культури через майже два десятиліття, дати оцінку впливу політичних і соціально-економічних реформ, ефективності дій влади стосовно становлення України як сучасної демократичної держави.

Насамперед порівняємо, як протягом останніх двох десятиліть змінювався рівень інтересу громадян України до політики, а також рівень їхньої обізнаності й компетентності в політичній сфері.

Ще соціологічні дослідження 1991 року засвідчили, що уявлення про високий рівень інтересу наших співвітчизників до політики та їхньої компетентності в цій сфері не більше, ніж стереотип. 1991 року, коли вирішувалась доля СРСР і незалежність України, значну увагу політиці в пресі й телепередачах приділяли лише 31 – 32 % опитаних; 58 – 59% заявили, що поки в країні все добре, їх не цікавить, у чийх руках влада; близько половини опитаних не вважали себе достатньо компетентними, щоб оцінити власну політичну позицію на шкалі «ліві – праві». Показово те, що хоча проект союзного договору уважно прочитали лише 9% опитаних, проте своє ставлення до необхідності підписання цього документа не змогли висловити лише 41%. Тобто, решта опитаних (більшість), хоча проекту уважно не читали, але висловлювали судження щодо необхідності його підтримки чи не підтримки, внесення поправок тощо [1, с. 20-22,29,55]. Ці дані свідчать про невисокий рівень політичної компетентності громадян України на світанку її незалежності, а також про їхню схильність брати участь у вирішенні питань, незалежно від обізнаності в справі.

Протягом наступних років кількість наших співгромадян, які заявляли про свій інтерес до політики, зростала: якщо 1994 року дуже і певною мірою цікавилися політикою 72,3% опитаних (не цікавилися – 27,2%), то 2004 року політикою цікавилися вже 79% опитаних (не цікавилися – 20,8%). Проте при опитуванні про рівень політичної компетенції в 2004 році лише 15,4% громадян ствердно відповіли, що їм вистачає сучасних політичних знань, а 34,6% визнали, що таких знань їм бракує (решта опитаних не змогла відповісти або визнала, що їх це питання не цікавить). До речі, 1994 року громадян, які вважали, що їм вистачало сучасних політичних знань, було 11%, не вистачало знань 31,9% опитаних [6, с.12, 28]. Отже, можна констатувати, що, незважаючи на задеклароване зростання інтересу до політики, невисокий рівень обізнаності й компетентності наших співгромадян у політичній сфері не надто змінився з часу проголошення незалежності.

За рівнем інтересу до політики і компетентності в цій сфері тісно пов'язаний рівень довіри населення до політичних інститутів – органів влади, політичних партій, лідерів. Соціологічні опитування показали, що 1991 року довіра населення України до органів влади була вкрай низькою: уряду повністю і значною мірою довіряли лише 20% опитаних, парламенту – 19% [1, с. 31]. Зменшувався і рівень довіри до політичних партій: 1995 року партіям повністю і значною мірою довіряли лише 2,8% опитаних, зовсім і значною мірою не довіряли 67, 1%. Але до 2004 року рівень довіри дещо зріс і приблизно відповідав рівню року проголошення незалежності. Щоправда, це тривало недовго, ситуація швидко змінювалася не в кращий бік, і вже опитування, проведене фондом «Демократичні ініціативи» та Київським міжнародним інститутом соціології у вересні 2005 року, зафіксувало традиційне для громадян України переважання недовіри до органів влади над довірою до них. Рівень довіри до Президента знизився до 33,4% (у 2004 році повністю і переважно довіряли 60,4% опитаних), рівень недовіри зріс з 17,1% до 41% (зовсім і переважно не довіряли); уряду довіряли 26,6% порівняно з 52,2% в тому ж 2004 році; парламенту довіряли 18,7% , не довіряли 47,1% ; місцевим радам і держадміністраціям довіряли по 25,4% і 24,9%, не довіряли 41% і 40,4% опитаних відповідно [2, с. 4]. Надалі показники довіри залишилися приблизно на тому ж рівні. Отже, практично весь період незалежності України наші громадяни демонстрували низький рівень довіри до політичних інститутів.

Ще один важливий фактор, без якого неможливий розвиток демократичного громадянського суспільства, – впевненість населення у власній можливості впливати на політичні процеси. Адже інтерес до політики і знання про неї не матимуть сенсу, якщо громадянин не впевнений, що його участь у політичних процесах матиме якийсь ефект. Те, що 1991 року 74% опитаних висловлювали впевненість у відстороненості простих людей від реальної влади, особливо не дивує, адже протягом століть панування спочатку російської імперської, а потім радянської влади населення не мало реальних політичних прав. Того ж 1991 року лише 7% опитаних висловили думку, що вони могли би вжити якихось заходів у випадку, якби уряд ухвалив рішення не в інтересах народу. Серед різних форм соціального протесту найбільшу кількість прихильників одержав би збір підписів – 86%, законні мітинги і демонстрації – 82%. Незаконні дії, такі як незаконний страйк і захоплення будівель, підтримали б відповідно 21% і 13% [1, с. 29, 40, 44]. Тобто, незважаючи на слабку віру в

ефективність своїх дій, більшість населення була готова до законних неагресивних акцій протесту. Упродовж наступних років упевненість населення у власній можливості впливати на політичні процеси фактично не змінилася.

І, нарешті, проаналізуємо такий фактор, як активність участі громадян у політичному житті. Адже громадянин може цікавитися політикою, бути компетентним у цій сфері, мати впевненість у власних можливостях щось змінити, але водночас залишатися стороннім спостерігачем. І, навпаки, у будь-якому суспільстві є люди, що не цікавляться політикою, але вважають своїм обов'язком раз на чотири чи на п'ять років прийти і за когось проголосувати. Поєднання першого й другого варіантів й у високорозвинених демократичних суспільствах часом призводить до того, що вибори виграють сили, які не мали б жодних шансів за умови збереження високого рівня всіх складових політичної культури суспільства.

Отже, як свідчать результати соціологічних опитувань, наприкінці 1991 року лише 5% населення України були членами політичних партій і громадсько-політичних рухів, 3% брали участь у мітингах, 2% відвідували партійні збори. Найбільшою популярністю користувалися спортивні товариства, в яких брали участь 11% опитаних. При цьому 70% опитаних повідомили, що вони не входять до жодних громадських організацій [1, с. 23, 25]. Упродовж наступних років рівень залученості населення до громадського життя ще зменшився, і 2004 року членами політичних партій і суспільно-політичних рухів були лише 2,5% опитаних, навіть членів спортивних товариств залишилося лише 2,1%, а 83,3% опитаних не входили до жодної громадсько-політичної організації [6, с. 13]. Водночас, незважаючи на пасивне ставлення до участі в партіях і громадських об'єднаннях, наші громадяни досить активно беруть участь у голосуванні під час виборів (наприклад, у парламентських виборах 2002 року взяли участь 69,3% виборців, у президентських виборах 2004 року – 77,3% виборців).

Контраст між низькою залученістю населення України до політичних і громадських об'єднань та його активною участю в голосуваннях під час виборів може свідчити про наявність у наших громадян бажання брати участь у прийнятті політичних рішень у країні, проте недовіру до політичних партій як до інструменту впливу на такі рішення; слабку віру в можливість власного впливу на партійні рішення навіть за умови членства в партіях; недостатню обізнаність щодо методів впливу громадян на політичні процеси в демократичних суспільствах.

Отже, здійснивши за допомогою порівняльного аналізу результатів соціологічних досліджень, проведених з часу проголошення незалежності і до сьогодні, можемо констатувати, що політичні й соціально-економічні реформи, які проводилися в нашій країні з часу проголошення незалежності, не мали значного позитивного впливу на підвищення рівня політичної культури населення, без чого натовість неможливе становлення України як сучасної демократичної держави, побудови ефективного громадянського суспільства, формування політичної нації. І хоча притаманний Україні тип політичної культури загалом характерний для суспільств, які перебувають на шляху трансформації, не може не викликати занепокоєння повільний темп демократичних перетворень, неприпустимо низький рівень залученості населення до реальних процесів прийняття політичних рішень.

Література:

1. Головаха Е., Панина Н., Пахомов Ю., Чурилов Н. Политическая культура населения Украины. Результаты социологических исследований. – К.: Наукова думка, 1993. – 136 с.
2. Матеріали до прес-конференції «Думки і погляди населення України – вересень 2005 р.». – К.: Фонд «Демократичні ініціативи». – 28 вересня 2005 р. – 7 с.
3. Хилько. М. Політична культура населення України: аналіз розвитку громадянських якостей // Політичний менеджмент. – № 1. – 2007. – С. 115-126
4. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
6. Політологія / Ф.М. Кирилюк, М.І. Обушний, М.І. Хилько та ін.; За ред. Ф.М. Кирилюка. – К.: Здоров'я, 2004. – 776 с.
7. Українське суспільство 1994 – 2004: соціологічний моніторинг / За ред. Н. Паніної. – К.: Заповіт, 2004. – 64 с.

*О.М. Романюк,
викладач Вінницького технічного коледжу,
Н.М. Марценюк,
викладач Вінницького технічного коледжу*

ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ, РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ

Предметом дослідження статті є питання збереження самобутності та розвитку української національної культури на тлі глобально цивілізаційних процесів, що набувають особливої ваги в умовах реформування культури незалежної України.

Ключові слова: глобалізація, вестернізація, національна самобутність, національна культура, етнічна ідентифікація.

Глобалізація – це процес всесвітньої економічної та культурної інтеграції, уніфікації. Основними наслідками цього процесу є міжнародний поділ праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських і виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів, а також зближення культур різних народів. Глобалізація сприяє поширенню по всій планеті єдиних, спільних для всього людства технологій, ідей, ціннісних орієнтацій, способу життя, поведінки тощо. Політична глобалізація забезпечує поширення в усьому світі таких політичних цінностей, як поділ влади, парламентаризм, політичний плюралізм, багатопартійність, пріоритет прав людини та інше.

Багато країн сучасного світу відчувають посилений вплив на свою культуру західного способу життя та масової культури, що спричиняє невдоволення і критику широких верств населення на адресу урядів своїх держав, які належним чином не здійснюють супротив вестернізації.

Під вестернізацією розуміють процес зростання впливу культури і політики західних країн на життя сучасного людства. Враховуючи домінуючу позицію США в житті західної цивілізації та її політику щодо просування та захисту своїх інтересів в будь-якому куточку світу, вестернізацію, зазвичай, ототожнюють з «американізацією», яка руйнує усталені, традиційні форми організації життя, активно впливає на зміну ціннісної орієнтації молоді.

Місце України в діалозі між країнами визначається не лише її місцем у світовій економіці й політиці, але й станом наукового та культурного потенціалу, матеріальним добробутом населення й особливостями національних рис українського народу. Залучення України до глобальних та регіональних інтеграційних процесів відбивається на соціокультурних процесах. Євроінтеграційна стратегія держави має ґрунтуватися на діалектичному поєднанні тенденцій до уніфікації культур на засадах європейських цінностей з не менш потужною культурною політикою щодо збереження та розвитку національної культурної самобутності.

Україна – багатонаціональна країна, в якій мирно співіснують, розвиваються і доповнюють одна одну культури різних етносів; представники різних регіональних конфесій, об'єднаних навколо ідеї соборності України, сприяють її зміцненню.

Термін «соборність» у загальному розумінні означає єднання людей на основі толерантності, свободи, демократії, віротерпимості й культури в широкому розумінні цього слова. Соборність України має кілька вимірів: соборність її земель, державності, право, політичної і громадянської культури, духовності та інше. Про соборність України писали й мріяли Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко, Іван Франко, Михайло Грушевський та інші відомі політичні й культурні діячі України, пам'ять про заповіді яких спонукає сьогодні українців до єднання навколо загальноукраїнських цінностей, ідеї піднесення нашої державності та зростання добробуту людей.

У творах Тараса Шевченка, Михайла Драгоманова, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Грушевського, Михайла Коцюбинського відображено глибоке проникнення в українську душу та сформульовані основні риси ментальності українців, зокрема – прагнення до волі, демократичність, поетичність, віротерпимість, відкритість у спілкуванні, оптимізм, життєлюбство. Саме ці риси залишаються основними для українців сьогодні, незважаючи на зміну історичного виміру, формації

і світобачення.

Найважливіша роль у формуванні нації та культури належить національній мові, яка постає осередком її ментальності й способом збереження культурно-історичного досвіду. Саме мова відіграє важливу етнокультурну роль: вона є засобом інтеграції людей до певної етнічної спільноти та виконує ідентифікаційну функцію, тобто сприяє ототожненню індивідом себе з іншими людьми та спільнотами, з цінностями певної етнічної культури. Як відомо, суверенітет держави втілюється не лише в системі її суверенних прав, але також суверенних атрибутів, наприклад, в мові.

Великий гуманіст минулого Й.Г. Гердер, здійснивши у XVIII ст. подорож по Україні, в подорожньому щоденнику занотував: «Україна буде новою Грецією: красиве небо цього народу, веселий норов, музична натура, плодюча земля і т.д. колись прокинуться і з такої кількості диких народів, якими давним-давно були греки, постане культурна нація, кордони якої будуть простягатися аж до Чорного моря, а звідти по світу... Що за коріння закладено у свідомості тих народів?...» [5, с. 27]

Український народ зберіг свою мову – в казках і піснях, у прислів'ях і приказках, у думках та оповідках, які свідомі представники народу – письменники і поети, мислителі й історики, незважаючи на своє етнічне коріння, змогли донести до сучасного українця. І, можливо, це буде сказано дуже помпезно, однак лише завдяки збереженій народом мові на світовій карті ми нині є державою під йменням – Україна.

Мова та історія народу крокують пліч-о-пліч, і наш народ не повинен забувати помилки, зроблені у своєму історичному минулому, і не повинен повторювати їх. Тому що, як зазначав О. Потебня [6, с. 70], «як народ ставиться до свого минулого, таким народом він є». Тому нашим сучасникам варто пам'ятати відому сентенцію, що без історії не буває майбутнього, без історії не буває й мови, як і навпаки. Також не забуваймо такі слова Ліни Костенко: «Нації вмирають не від інфаркту – спочатку їм відбирає мову».

Ми, українці, нація дуже стара, і свою духовну культуру наші пращури почали творити далеко до християнського періоду на Україні. Разом із християнством Візантія принесла нам свою культуру, але саме свою культуру, а не культуру загалом. У нас на Україні вже була національна культура, і Володимир Великий лише додав християнську культуру до своєї рідної, батьківської культури.

Зустріч Візантії з Київською Руссю не була зустріччю «бідного з багатим», це була зустріч якщо не рівних, то близьких потугою, але різних характером культур. Ще й тепер ми маємо у своїх звичаях, усній народній творчості ознаки тієї зустрічі, поєднання староукраїнської, дохристиянської і християнської культур. Але ми до того вже так звикли, що іноді не можемо розпізнати, де завершується староукраїнське в народних звичаях і де починається християнське. Бо староукраїнські традиції ввійшли в плоть і кров наших звичаїв, і тепер ми собі не уявляємо Різдва без куті, Великодня без писанки, Святої Трійці без клечання, навіть називаємо останнє свято «Зеленими Святами». Всі ми відзначаємо свято Купала, на «Введення» закликаємо щастя на майбутній рік, на «Катерини» кличемо долю, а на «Андрія» хто з нас не кусав Калиту і яка дівчина не ворожила, чи вийде заміж цього року? Нарешті, діти, бавлячись весною, співають: «А ми просо сіяли, сіяли, ой, дід-Ладо, сіяли, сіяли...»

Все це – наша дохристиянська культура, наша найстаріша традиція. Кутя – це символ урожаю, писанка – символ народження весняного сонця. Зеленим гіллям наші предки охороняли своє житло від злих духів, що прокидаються (так вони вірили) разом із воскресінням природи, – від русалок, мавок, перелесників... Купала – це типове дохристиянське свято з усіма староукраїнськими атрибутами. Ладо – це поганський бог кохання і розмноження.

На час, у який ми тепер святкуємо Різдво Христове, колись, ще до християнства, на теренах сучасної України припадало свято зимового повороту сонця. Це був час ворожіння на майбутній рік, а тому ми в сьогодні маємо цілу низку дохристиянських елементів, що мали своїм призначенням накликати добрий урожай у наступному році, багатство і добробут у дім господаря, щасливі лови для мисливця, весілля для дівчини та щасливу мандрівку для парубка – дружинника князя або й самого княжича. Всі стихійні лиха умиряються та закликаються, щоб не діяли на шкоду людям і худобі.

Про все це співається в колядках, що були відомі далеко до початку християнських часів. Це виявляється в звичаєвих обрядах, наприклад: дванадцять полін, дванадцять свят вечірніх страв, закликання на вечерю мороза, вовка, чорної бурі та злих вітрів, дідух на покутті сіно на столі.

Всі ці рухи, дії і слова, що на перший погляд не мають ніякого значення в житті людини, віють на серце кожного з нас чаром рідної стихії і є для душі цілющим бальзамом, який сповнює її могутньою силою...

Кожна нація, кожна національна держава мають визначити для себе символи, якими вони хотіли б проявити своє уявлення про себе та свою національну самобутність на індивідуальному чи колективному рівнях. Усі нації мають набір стрижневих символічних елементів, які є джерелом сакралізації суспільної свідомості. Навіть сталість етноніма – українець, поляк, німець, француз – закріплює за їхніми носіями певні сакральні образи. Сама назва етносу є найпотужнішим знаком його самобутності, постає способом маніфестування людьми своєї етнічної та національної належності.

Глобалізаційні процеси вносять істотні корективи в трактування поняття нації й національної самобутності. Це пов'язано із невизначеністю, нестійкістю сучасного соціального ландшафту, суперечністю і різноспрямованістю розвитку сучасної цивілізації. З'ясовано, що глобалізація, як історична форма єдності світової спільноти, послаблює національні структури на різних рівнях їх буття, перетворює традиційні структури на принципи самоідентифікації. Відповіддю на виклики глобалізації має бути поєднання модернізації зі збереженням власної культурної спадщини, самобутності «національного духу», «національного менталітету», адаптація традиційних інститутів і цінностей до мінливого глобалізаційного світу.

Література:

1. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек; Пер. с нем. А. Григорьева, В. Седелника. – М., 2001.
2. Бичко І.В., Бичко А.К., Бузький М.П. Філософія. – К.:Либідь, 1993.
3. Василенко І.А. Діалог цивілізацій. – М., 1999.
4. Енциклопедія «Українська мова». – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000.
5. Йганс Гердер. Принцип відповідальності (У пошуках етики для технологічної цивілізації). – К.: Лібра, 2001.
6. Потєбня О. Мова. Національність. Денаціоналізація. – Нью-Йорк, 1992.
7. Семененко І.С. Глобализация и социокультурная динамика: личность, общество, культура // Поліс. – 2003. – №1.
8. Стус В. То пропікає душу Україна // Сільські вісті. – № 102.
9. Чредниченко О. Про мову і переклад. – К.: Либідь. – 2007.
10. Шейко В.М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кін. ХІХ – поч. ХХІст.): В 2 т. – Х., 2001.

О.К. Струкевич,

*доктор історичних наук,
професор, завідувач кафедри методики викладання
суспільно гуманітарних дисциплін ВОПОПП*

ПИТАННЯ МІЖЕТНІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ІСТОРИЧНІЙ ДИДАКТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Питання полікультурності у західноєвропейському та східноєвропейському розумінні нації сприймається по-різному. Основними національними ідентитетами в Західній Європі є політико-юридичні характеристики: історична територія, політико-юридична спільність, політико-юридична рівність членів спільноти, спільна громадянська культура, ідеологія [2; 17-20].

Визначальними ідентитетами в Східній Європі є етнічні чинники: спільність походження, спільність рідної культури. Звідси західноєвропейське розуміння нації допускає, що індивід, на-

лежачи до певної нації політичної, може вільно приєднуватися (протягом життя й кілька разів) до нації культурної, яку він обрав собі за взірць.

Східноєвропейське розуміння нації не дозволяє такої свободи. Куди б не закидала доля індивіда, він завжди нестиме на собі печать народження і завжди належатиме до спільноти, у якій народився [2; 20-21]. І якщо на заході полікультурність – яскравий атрибут суспільного життя, який його уквітчує, урізноманітнює, то на Сході полікультурність – це те, що є реальністю внаслідок історичного минулого. Водночас воно сприймається небажаним у щасливому майбутньому, таким, що має зникнути у мирному змаганні етнічних культур.

Щоб уникнути ускладнень у міжетнічній взаємодії, держава та соціально-етнічні утворення зацікавлені у пропаганді та втіленні у життя ряду демократичних принципів міжетнічної взаємодії:

1. Принцип національного самовизначення. Для корінного народу він передбачає право на політичне самовизначення аж до створення власної держави. Для некорінних етнічних об'єднань цей принцип втілюється у різних формах національно-культурної автономії.

2. Відсутність переваг для будь-яких етносів, повага до національної гідності.

3. Увага держави до питань міжетнічної взаємодії, вчасне їх вирішення. Формування «вчасне вирішення» звучить навіть дещо банально. Проте затягування з вирішенням проблем веде до виникнення соціально-політичної напруженості. Вона може перерости у конфронтацію, а та вилитись у конфлікт. Міжетнічний чи міжнаціональний конфлікт страшний тим, що він зачіпає такі глибинні струни національної душі, які раз ущипнувши, уже дуже важко заспокоїти. Недарма стосовно таких конфліктів утвердився песимістичний афоризм «Національні конфлікти не вирішуються, а знекровлюються». Тому завдання політиків – вчасно вирішити питання міжетнічної взаємодії. Не дозволити питанням, що можуть бути доволі легко розв'язаними, стати причиною конфлікту.

4. Вирішення проблем міжетнічної взаємодії на загальнодемократичних засадах консенсусу, толерантності, компромісу і, найголовніше, неприпустимості стереотипного підходу до вирішення питань і проблем міжетнічної взаємодії.

5. Виваженість, відсутність тиску, адміністрування при виправленні деформацій у міжетнічній взаємодії.

6. Розгляд життя народів як самодостатньої цінності без спроб ці народи «ощасливити». Це, звичай, призводить лише до «ланцюгової реакції взаємної ненависті».

7. Недопущення критичної межі етнополітичної стабільності. Європейські вчені вважають, що вона становить мінімум 75% корінного етносу у складі політичної нації. Зважаючи на цей показник, європейські держави намагаються навіть і не наближатися до нього. Французи, наприклад, вважають для себе загрозливим становище, коли корінний етнос становить 82% від загальної чисельності громадян Франції.

8. Забезпечення провідної ролі титульного етносу у політичному житті держави при гарантуванні усіх громадсько-політичних прав для представників та організацій некорінних етносів. Інакше формулюючи, реалізація усіх громадсько-політичних прав некорінних етносів у рамках єдиної нації політичної, серцевиною якої виступає титульний етнос.

Як демонструє життя і стверджують відомі етнополітологи, схема міжетнічної взаємодії є доволі простою. Представник етносу, що потрапляє в іноетнічне середовище, починає поступово асимілюватися – уподібнюватися новому етнічному оточенню. Так, німець, що потрапив у середовище французів, поступово офранцузується, а француз, проживаючи у Німеччині, природно онімечується. Такий процес взаємодії є природним і корисним для обох народів. Цей процес дозволяє зберегти національну, етнокультурну самобутність сусідніх народів. Водночас, він дозволяє народам ближче пізнавати один одного, культурно збагачуватися у ході цього обміну.

На процес міжетнічної взаємодії, звичайно, будуть впливати національні держави. Поки вони виступатимуть головною формою організації людських спільнот, вони виступатимуть вирішальним чинником суспільного життя, що підтримуватиме національну ідентичність титульного етносу – основної опори національної держави.

З одного боку держава потрібна етносу та нації, щоб захистити свої національні інтереси, збе-

регти національну самобутність. З іншого боку, державі потрібна підтримка народу. Адже держава може ефективно здійснювати управління демократичним суспільством лише на засадах громадянського консенсусу. Цей консенсус має різноманітні виміри і неодмінно включає у себе згоду між урядом і етнічними громадами щодо встановленого балансу між інтересами нації політичної та правом усіх етносів на вільну реалізацію своєї етнокультурної самобутності.

В умовах ринкових механізмів господарювання державі, щоб виконувати свої функції, потрібні доходи з національної економіки. В умовах глобалізації функціонування Світової організації торгівлі вирішальним засобом спонукання народу до підтримання національного товаровиробника виступає саме національна ідентичність. Все більшого значення набуває економічний націоналізм, влучне гасло якого проголосили західноукраїнці ще між світовими війнами: свій до свого по своє. Тому, роблячи проміжний висновок, ми можемо з впевненістю стверджувати: національне продовжуватиме своє існування, поки існуватиме національна держава, поки діятимуть ринкові механізми господарювання, які спонукатимуть економіко-політичні об'єднання до захисту своїх інтересів у єдиному, але конкурентному світі.

Поки існуватиме етнонаціональна ідентичність, яка потребує чіткого вибору між соціально-етнічними та національними організаціями, відповіді на питання міжетнічної взаємодії слід шукати не у спробах зміни етнонаціональної ідентичності чи її структури. Такий підхід неминуче викличе спротив, спровокує прояви радикального націоналізму. На наш погляд, гармонізувати питання міжетнічної взаємодії можна лише на шляху пошуку раціонального пояснення колишніх проблем і протистоянь, знаходження балансу у подачі інформації про проблеми та успіхи взаємодії, включаючи й історичний аспект.

Саме щодо історії міжетнічної взаємодії, у багатьох політиків виникає спокуса проігнорувати історичні стосунки з проявами ворожнечі, насилля і гноблення. З іншого боку, приховування важких сторінок міжетнічної взаємодії у минулому призведе лише до ускладнення міжетнічної взаємодії, а то й до втрати контролю над процесом взаємодії у її ксенофобських проявах.

Тому інформація дидактичного змісту, що торкається історичного минулого, ні в якому разі не повинна бути «прилизаною». Життя окремих організацій, видів та цивілізованих суспільств побудоване так, що вони постійно змагаються за ресурси. У цьому контексті національна ідентичність – це один із засобів згуртування суспільства у змаганні за ресурси. На попередніх історичних етапах агресія, імперськість, зневага, які проявляли одні народи щодо інших, були засобом звільнення від зайвих сентиментів у боротьбі за життєві ресурси, щоб прогнати, знищити представників іншого етносу і не відчувати при цьому докорів сумління.

Про цей історичний етап у розвитку людства не варто забувати. Вважаємо нерозумним приховувати агресивні прояви міжетнічної чи міжнаціональної взаємодії. Якщо це будуть робити, наприклад, автори шкільних підручників, то діти завжди зможуть прочитати відповідну інформацію в іншій літературі. І не виключена ситуація, коли, з одного боку, у них сформується неповага до необ'єктивного висвітлення історичного минулого і пропагованих підручниками високих ідеалів взаємодії. З іншого боку, замовчування складних епізодів призведе до браку роздумів, морально-етичних зусиль над засвоєнням позицій, сформованих людством, його видатними представниками з приводу взаємин між народами. Такий підхід ситуації не покращить. Природа, як відомо, не терпить пустоти. Це стосується і природи духовної сфери. Молода душа, шукаючи відповіді на ці складні питання, у ході несистематизованого читання, може прийти і до вкрай помилкових, шкідливих для суспільної взаємодії висновків. Позбавлена чітких орієнтирів, молода людина може стати об'єктом маніпуляцій безвідповідальних політичних сил та демагогів від політики, які тема-

Вважаємо, що етнос і нація титульного народу існують поряд. Етносом слід вважати, і в XXI ст., тих, хто ігнорує політичні інституції і не ходить, наприклад, на вибори, ідентифікує себе лише на рівні етнокультурних ідентитетів: традиції, звичаї, особливості побуту, мова і т. д. Нацією, слід вважати ту частину народу, яка ідентифікує себе, звичайно, й на рівні названих ідентитетів, але не обмежується ними і насамперед ототожнює себе і пов'язує свої інтереси з політичними інституціями, впливає на них за допомогою демократичних механізмів.

тику етнопонаціональних суперечностей використовують з корисливою політичною метою.

Тому пропонуємо пояснювати сумні сторінки історії з раціональних, збалансованих позицій, використовуючи у якості критеріїв, при аналізі конкретних ситуацій, такі загальнолюдські підходи як гуманізм, свобода, справедливість, рівність та ін. Так, наприклад, у підручнику з історії України для 8 класу недоцільно приховувати приклади ворожого ставлення українців і поляків один до одного. Водночас, недопустимо ретранслювати колишні ворожі почуття за допомогою підручника у сьогоднішній день. Тому, з нашого погляду, доцільно максимально використовувати приклади з історії, у яких історичні постаті піднімалися над ситуацією братовбивства, дивилися на неї з позиції саме загальнолюдських цінностей та норм.

У цьому контексті нами у підручнику використано думки познанського воєводи кінця 50-х рр. XVII ст. Яна Лещинського. Як відомо, більшість польської політичної еліти ніяк не бажали визнавати Україну та український народ рівноправними учасниками триєдиної Речі Посполитої, що передбачав проект Гадяцького договору 1658 р. Тому ми навмисне помістили до відповідного параграфу думки згаданого воєводи як представника політичної меншості, яка мала інший погляд на договір. Отже, Ян Лещинський писав: «Що досі з ними (козаками-українцями – О.С.) не прийшли до згоди, не козаки, а ми винні, бо дивилися на них згорда, не те що не як на людей нерівних нам, але не вважаючи їх за людей! Та Бог показав, що це такі ж люди, як і інші, покарав нашу пиху, і тепер вони варті великої пошани – що так завзято стояли за свої вольності, що годилися радше погинути, ніж жити без свободи. Ми стали нижчими від них, бо вони билися за свободу, а ми за своє безсиле панування... нехай буде з ними така унія, як литовська; нехай один нарід над другим не має ніяких окремих прав, бо тільки законно унормованими відносинами тримаються держави, а винищення одного народу над другим приносить безлад». [3; 157].

Програма з історії України для 9 класу вимагає розгляду питання «Участь представників різних етносів в українському визвольному русі». Розкриття нами цього питання вимагало наголошення на тій думці, що учасниками українського визвольного руху були не лише українці за етнічним походженням. Такими були і представники інших народів. Це, зокрема, лідер хлопоманів, а потім громадівців, центральної течії українського визвольного руху другої половини XIX ст. Володимир Антонович – син польки та угорського революціонера-демократа, вихований у сім'ї польського інтелігента. Далі у тексті підручника розповідається, що за Антоновичем пішли молоді поляки, які відіграли помітну роль в українському визвольному русі. Це, насамперед, філолог К. Михальчук, етнограф Б. Познанський, економіст Т. Рильський. Ще у тексті згадується про змішане етнічне походження М. Костомарова, О. Русова, В. Липинського.

Влучним поясненням сутності міжетнічної взаємодії представників різних етносів на користь України є слова лідера національного українського руху В. Антоновича. У підручнику з історії України для 9 класу нами наводиться показовий історичний факт. У 1887 р. 22-річний польський аристократ з Галичини відвідав Київ. Це був Роман Шептицький. Він мав зустріч із відомим професором-істориком Володимиром Антоновичем, який запропонував молодому чоловікові обов'язково зустрітися з професором Миколою Петровим, адже той – видатний літературознавець, етнограф і експерт іконопису. «І знаєте що? – сказав Антонович. – Петров – москаль, «настояній» москаль, уродженець Костромської губернії. Чи не цікаво? Ви – поляк, я – поляк, Петров – москаль, а всі ми разом – українці. І чи не чудово було, коли українці вимислили прислів'я: «Хто ступить на цю землю, хоч турок, хоч лях, хоч москаль, усі українцями стають»?

Розкриття даного питання завершується висновком: «Ці численні факти, характерні не лише для української нації, доводять, що питання національної належності визначається не лише тією етнічною культурою, у якій зростає людина, а й її особистим вибором. З якою нацією вона пов'язує свою долю, за чиї проблеми вболіває, чия мова стає їй рідною, до творення чієї культури вона долучається, чийми успіхами, національними героями пишається, представником тієї нації вона і є, незалежно від свого етнічного походження». (4; 210 – 211)

Яскравим висловленням сутності міжетнічних взаємин є стаття М. Грушевського «Народностям України». Випрацьовуючи програму Центральної Ради, її голова відверто ставить питання взаємин

між націями в майбутній Україні: «Чи Україна тільки для українців?», і відповідає, що, звичайно, ні. Україна має бути для всіх, хто живе в ній, «а живучи, любить її, а люблячи, хоче працювати для добра краю і його людности...» Кожний, хто дотримується таких поглядів, на думку голови Центральної ради, має стати для українців дорогим співгромадянином «незалежно від того, хто б він був — великорос, єврей, поляк, чех». І навпаки, «хто хоче тільки жити з праці народної, бути паразитом... той нам не потрібен, без різниці, чи він неукраїнець чи українець». [1; 129]

Замість висновків ми пропонуємо учасникам етно-національної взаємодії звернути увагу на сучасні уявлення про прояви етнонаціонального. Саме вони лежать в основі так званого етнополітичного мислення, саме вони є визначальними чинниками сутності та спрямування національної політики. У сучасному українському суспільстві склалися такі уявлення чи підходи до розуміння сутності етнонаціонального життя: негативістський, позитивістський, дуалістичний та критичний.

Перших два є відверто некоректними, обмеженими та одновимірними. Якщо висловлюватися образно, то вони розглядають національне або як «скриньку Пандори», або як «нитку Аріанди».

Дуалістичний підхід є, поза будь-яким сумнівом, важливим кроком на шляху до більш глибокого розуміння сутності й характеру національного. Він є набагато кориснішим та об'єктивнішим у порівнянні з одновимірними підходами. Але й дуалістичний підхід має власні вади й недоліки. Йому, зокрема, не вдалось вирватися за межі дещо спрощеного уявлення про національне як двоколірне («біле» чи «чорне»), двовимірне («добро» чи «зло») явище. Цей підхід як «дволикий Янус» бачить лише дві сторони горизонту. А головне, дуалістичний підхід теж не позбавлений морально-оціночного підходу, критерії якого часто мають суб'єктивний, кон'юнктурно-спекулятивний характер.

Саме тому, мабуть, дедалі більше вчених, політиків, громадських діячів, включаючи й лідерів етнонаціональних спільнот, стають прихильниками так званого критичного підходу. Однією з його головних рис і відмінностей є заперечення ціннісних критеріїв та орієнтацій, які притаманні позитивістському, негативістському та дуалістичному підходам. Коротше кажучи, критичний підхід є підходом, вільним від оціночних суджень. Він заперечує будь-який упереджений підхід до проявів етнонаціонального життя. Критичний підхід спонукає дослідників вдаватися до прискіпливого аналізу кожної конкретної ситуації, що виникає у міжетнічних чи міжнаціональних стосунках. А критерієм оцінки мають стати загальнолюдські цінності та норми.

Література:

1. Грушевський М. Народностям України // Грушевський Михайло. Вибрані праці. – Нью-Йорк, 1960. – С.126 – 129.
2. Сміт, Ентоні. Національна ідентичність. – К.: Основи, 1994. – 234 с.
3. Струкевич О.К., Романюк І.М., Пірус Т.П. Історія України: Підручник для 8 кл. загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Грамота, 2008. – 272 с.
4. Струкевич О.К. Історія України: Підручник для 9 кл. загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Грамота, 2009. – 288 с.

М.М. Тышкевич,

почетный председатель Винницкого областного землячества белорусов

СЯБРЫ НА ВИННИЧИНЕ

Винницкое областное землячество белорусов было зарегистрировано в Управлении юстиции областной государственной администрации с 24 апреля 1998 года. Первым председателем был Демешко Владимир Борисович. Узаконив образование областного землячества белорусов, мы стали пропагандистами родных традиций, культуры и обычаев.

Среди земляков оказалось немало заслуженных людей, внесших вклад в развитие народнохозяйственного комплекса области и Украины. Так, в своё время председателем горисполкома был

Огородник А.С. из Гомельщины, заведующая отделом горисполкома – Лысенко Г.П. из Минщины, среди депутатов горсовета – Романовский Э.Ф. из Орши, директором известной гимназии №17 – Соловьёв А.П. из Витебщины, директор школы № 33 – Войтович Ю.В. из Брестчины.

Немало наших земляков достойно представили науку, являясь сотрудниками университетов города. Среди них доктор наук профессор Ратников В.С. из Брестчины, доценты, кандидаты наук Паламарчук Е.А. из Гомельщины, Волуевич Е.И. из Могилёвщины, Бакунин Г.Н. из Минщины, Демешко В.Б. из Витебщины.

Своей профессиональностью и добросовестным отношением к делу наши земляки заслужили признание на административной и руководящей работе. Так Новик Ф.П. из Гомельщины возглавлял областной комитет по делам физкультуры и спорта (сейчас он возглавляет школу хоккея на траве). До начальника отделения железной дороги дослужился Завадский Э.И., заместителем начальника областного аптекоуправления была Шменько С.И., директором районного отделения «Сельхозхимия» был Слышав А.И., начальником районного архива – Романович А.В. Все они выходцы из Минщины. Директором авиаремонтного завода был Нарчилевич Иван Владимирович из Брестчины.

Многие из белорусов отдали все свое умение самой гуманной профессии – служить людям, оберегать их здоровье. Среди них Клокацкий А.И. – главврач жмеринской городской больницы из Гродненщины, Ходаковский Владимир Григорьевич – главврач районной больницы из Гомельщины.

Работали наши земляки на ответственных должностях в партийных, профсоюзных и комсомольских организациях. Так, Кулаковский Александр Семенович из Минщины был заведующим сектором обкома партии, а Бенделиков П.Е. – секретарем Замостянского райкома партии.

Приоритетным направлением в работе землячества является пропаганда национальной культуры, традиций белорусского народа. Землячество проводит работу по укреплению связей, дружбы славянских народов.

В состав землячества входит 200 членов. В основном это люди пожилого возраста, которые приходят посоветоваться, узнать новости с Родины и быть в курсе дел, происходящих в Белоруссии.

Землячество имеет библиотеку около 500 экземпляров книг белорусских авторов. Создать такую библиотеку нам помог Государственный комитет по национальным меньшинам Беларуси и Министерство культуры. Не остались равнодушными и проживающие здесь земляки, пополнившие библиотеку из имеющихся у себя книг.

С целью сближения организовываем семейные встречи, обязательно в дни празднования освобождения Белоруссии 4 июля, Дня Победы 9 мая, 8 марта.

Своими впечатлениями от пребывания в родных краях делятся на встречах те, кому удалось там побывать, рассказывают о жизни и поддержке народом Лукашенко Александра Григорьевича.

В своей работе поддерживаем связь с посольством Белоруссии в Украине всеукраинским союзом белорусов, с представителями облисполкомов Белоруссии: Минской, Гродненской, Витебской и Гродненской областей, руководством города и области Винницы, департаментами культуры города и области, областным домом народного творчества, отделом нацменьшин ОДА и другими общественными организациями и национальными меньшинами.

Трижды проводили празднование 120, 125, 130 летия со дня рождения белорусских писателей и поэтов-песняров Янки Купала и Якуба Коласа. В празднованиях принимали участие представители из Белоруссии. В 2002 году на праздновании присутствовали: Гомельская область, посольство Беларуси, Всеукраинский совет белорусов, ансамбль из Рогачева «Добры вечар», областное и городское управление культуры Винницы. В 2007 году присутствовали: представители из Минской области, посольство Беларуси, Всеукраинский совет белорусов, ансамбль из Дзержинска, областное и городское управление культуры Винницы и дом народного творчества, а также представители других национальных меньшин. На десятилетия землячества присутствовали: секретарь посольства, председатель всеукраинского совета белорусов Оржеховская И.А., управление культуры Винницы и области, дом народного творчества, отдел национальных меньшин ОДА и другие, из Белоруссии – представители Витебской области и ансамбль из Полоцка «Заманиха».

На праздновании 130-летия Янки Купала и Якуба Коласа (8 июля 2012 г.) присутствовали пред-

ставители Минской области и ансамбль «Чэрвеньскія балагуры». Надо отметить, что ансамбль «Чэрвеньскія балагуры» 26 августа 2012 года был приглашен в Шаргород домом народного творчества и областным управлением культуры для участия в первом международном фестивале творческих коллективов.

Гродненское телевидение республики Беларусь ведет передачу «Карані», то есть «Корни», о соотечественниках. Нам выпала честь и в 2011 году они были у нас в Виннице. У нас имеется диск их работы. Винницкая компания Винтера (ВДТ) также ведет передачи о национальных меньшинствах. У нас имеется диск этой передачи. При землячестве с 2001 года действует художественно-самодельный коллектив «Купалинка», который принимает участие во всех городских и областных мероприятиях. Ансамбль в 2004 году выезжал с концертами в Гомельскую область, в 2005 году – в Минскую и Витебскую области. В 2006 году в Гродненскую область, в 2010 – 2011 гг. – в центр юмора Белоруссии – Аусюкі.

Коллектив «Купалинка» постоянно участвует в проводимых мероприятиях, таких как: «День родной мовы», «День города», «Все мы дети твои Украина», выставке национальных блюд. Поездки ансамбля в Беларусь проводились при поддержке городской и областной администрации.

Учитывая то, что наша организация не коммерческая структура и не имеет средств к существованию, в 2005 году мы решили привлечь к сотрудничеству с Винницкой областью Гродненскую, Витебскую и Минскую области. Были рождены мероприятия по реализации положений соглашения между Винницкой областной государственной администрацией и Витебским, Гродненским, Минским областными исполнительными комитетами в торгово-экономическом, научно-техническом и культурном сотрудничестве. Мероприятия были утверждены представителем ОДА Домбровским О.Г.

К сожалению, многие планы не выполнены, за исключением мероприятий в культурной жизни.

Винницкая областная администрация приглашает Витебскую, Гродненскую и Минскую области на празднование «Дня незалежності». Беларусь также приглашает винничан на день освобождения Республики от немецко-фашистских захватчиков и День независимости.

Результатом таких встреч стало то, что Винницкие аграрии и представители областной администрации, во главе с первым заместителем ОДА Иваном Мовчаном, своими глазами увидели результаты модернизации сельского хозяйства Белоруссии, посетив Гродненскую область. Руководители агробизнеса поняли, сколько еще нужно сделать для того, чтобы Украина могла конкурировать на мировом продовольственном рынке. «Очень важно, что руководители всех районов увидели, как в Белоруссии реализуется программа модернизации экономики, и какие конкретные результаты это дает», – сказал Иван Мовчан.

Мы планируем реализовать концептуальную программу строительства ферм, о которой говорили неоднократно. Находясь в Белоруссии, мы увидели, как за счет своих ресурсов за 5-7 лет только одна Гродненская область построила 120 молочных ферм и планирует еще 40 за 2 следующих года.

По его мнению, модернизация белорусского сельского хозяйства дает реальные рабочие места в сельской местности, качественную сельхозпродукцию, которая изготавливается по стандартам более жестким, чем принято в Европе и формирует дополнительную стоимость, за счет которой можно более активно и стабильно развивать социальную инфраструктуру государства. С 2011 года землячество сотрудничает с обществом Украина – Беларусь, которое возглавляет Иван Николаевич Бондарчук. Совместно мы отмечали 130 летие со дня рождения поэтов и писателей Белоруссии Янки Купалы и Якуба Коласа, встречали делегацию с Белоруссии с ансамблем «Чэрвеньскія балагуры» и представителями дома народного творчества, которые привезли с собой выставку изделий из соломы, вышивки рушников, скатертей, картин.

Землячество участвует в круглых столах, проводимых обществом Украина – Беларусь. На последнем заседании круглого стола, посвященном теме вступления Украины в ЕС или Таможенный Союз, все высказались за Таможенный Союз, так как с Россией и Беларусью Украину связывает многовековая история, общая судьба наших народов и тысячи нитей во всех сферах жизни.

С.І. Федун,
завідувач кабінету методики
викладання предметів художньо-
естетичного циклу

УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЧЕРЕЗ МИСТЕЦТВО

У польському місті Єленья Гура відбулися спільні україно-польські пленери та майстер-класи для юних вінницьких художників. Поїздку групи української молоді було організовано в рамках співпраці між Вінницьким обласним інститутом післядипломної освіти педагогічних працівників та художнім ліцеєм з польського міста Єленья Гура.

Відомо, що Україну і Польщу поєднує багато спільного в історичному і культурному аспектах. Саме художня творчість стала основою міжкультурного спілкування, яке, сподіваємось, переросте у справжню дружбу. З 25 листопада по 1 грудня 2012 року група художньо обдарованої молоді з м. Вінниці перебувала в Республіці Польща. Юні художники представляли різні навчальні заклади нашого міста: СЗШ I-III ступенів №3 ім. М.Коцюбинського м. Вінниці, Вище художньо-професійно-технічне училище №5 м. Вінниці, Вінницький будівельний технікум.

Поїздку було організовано адміністрацією Вінницького обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників, який налагодив партнерські відносини із Дольношльонським осередком вдосконалення вчителів з м. Вроцлава та художнім ліцеєм ім. Станіслава Виспянського з м. Єленья Гура. Саме в Єленій Гурі відбулися спільні польсько-українські пленери. В процесі художніх занять, ознайомлення з пам'ятками культури дольношльонського регіону, юні вінничани змогли не лише опанувати малознайомі види художньої діяльності, а й зуміли знайти нових друзів. Надзвичайно цінним стало те, що заняття проводились спільно з польськими однолітками – юними художниками з художнього ліцею міста Єленья Гура. Варто зазначити, що спілкування української та польської молоді продовжувалось і в позаурочний час. Неформальні контакти створювали відчуття взаємної приязні та симпатії, а відтак, і справжнього міжнаціонального порозуміння.

На 2013 р. заплановано поїздку учнів художнього ліцею з Єленьої Гури на Вінниччину для проведення спільних пленерів і майстер-класів під керівництвом українських художників, ознайомлення юних поляків із пам'ятними місцями нашого краю.

Хочеться зазначити, що поїздка юних вінничан до Польщі була б неможливою без волонтерської допомоги пані Ельжбети Більської, яку єднає з Україною щира приязнь та багаторічна просвітницька діяльність на теренах Вінниччини. Важливими етапами україно-польських контактів стала зустріч юних художників з Міста Над Бугом із начальником відділу суспільних діалогів мерії Єленья Гура паном Зигмун-

том Корженевським, зустріч керівника групи, завідувача кабінету методики викладання предметів художньо-естетичного циклу Вінницького обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Сергія Федун з директором Дольношльонського осередку вдосконалення вчителів з м. Вроцлава пані Малгожатою Бачою та директором відділу освіти і науки департаменту громадських

справ Дольношльонського Воеводства паном Єжи Венцлавським.

Керівництво Вінницького обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників висловлює щирю вдячність за чудовий прийом та змістовну програму перебування директора художнього ліцею з м. Єленя Гура пану Богдану Хеліку, директору художнього відділу ліцею пану Мартіну Знаменкевичу, директору гімназійного відділу пану Лешеку Канецькому, всім, хто проводив майстер-класи із українською молоддю та опікувався розробкою та впровадженням у життя даного проекту.

Глибоко переконані, що подібні контакти стануть звичайним явищем у процесі співпраці між освітянами, обдарованою молоддю Вінницької області та Дольношльонського воєводства. Така співпраця є запорукою справжньої дружби і порозуміння між новими поколіннями, а, отже, і взаємовигідною співпрацею між Україною і Польщею в недалекому майбутньому.

*Л.М. Юрчук,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри методології та управління освітою ВОПОПП*

ВІДКРИВАЄМО ПАДЕРЕВСЬКОГО: ВИСВІТЛЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ОСВІТЯНАМИ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

У травні 2004 року на базі Вінницького обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників був створений **Центр польської мови і культури імені Яна Ігнація Падеревського**. За час своєї діяльності центром було проведено різноманітні заходи в галузі науки, освіти, культури, започатковано багатостороннє співробітництво та розширено вже налагоджені взаємозв'язки з державними, громадськими установами Польщі. *Культурною діяльністю Центру польської мови та культури* є участь у фестивалі польської культури у Вінницькій області; участь у науковій конференції «Польські палаци і резиденції в Україні»; лекції про історію Польщі; лекції про європейську інтеграцію; перегляд польських фільмів; «Польща сьогодні» – зустрічі з письменниками, політичними та громадськими діячами; відзначення польських національних свят; проведення конкурсів: літературного – «Це я – твій польський пращур», художнього – «Польська архітектура в пейзажах Поділля»; створення відеотеки і фонотеки польських творів; поповнення бібліотеки ВОПОПП книгами і журналами польською мовою тощо.

За сприяння Центру польської мови і культури було проведено ряд концертів з репертуару польських авторів. З освітянами області було організовано ряд «круглих столів» на тему реформування освіти у Польщі, конференції про зміни в освіті відповідно вимог Болонської угоди. Відзначаються свята Республіки Польща – Дня незалежності, Дня польських вчителів, днів Європи. Ведеться робота щодо обміну групами освітян.

У бібліотеці інституту зібрані польські газети, підручники, художня література, словники тощо для охочих практикувати польську мову і ближче познайомитись з польською культурою і системою освіти. Особливо актуальною і корисною є інформація про Європейський Союз і досвід вступу Польщі до нього («Польський шлях до Європейського Союзу»).

Розпочата просвітницька робота із вшанування пам'яті видатного польського діяча Ігнатія Яна Падеревського, який народився на Вінниччині, але залишився маловідомим. Для цього був створений Вінницький обласний Благодійний Фонд імені І.Я. Падеревського, що об'єднує викладачів, студентів, науковців та учнів загальноосвітніх шкіл та вищих учбових закладів з метою захисту прав та законних інтересів своїх членів; вивчення наукової спадщини та біографії видатного піаніста, компози-

тора, політика, громадського діяча Ігнатія Яна Падеревського (1860-1941), уродженця с. Курилівки Хмельницького району Вінницької області. Фонд ставить перед собою завдання:

- сприяти вивченню його наукової спадщини;
- сприяти створенню музею Ігнатія Яна Падеревського, організувати видання книги про його життя та творчість;
- налагодити зв'язки з навчальними закладами Республіки Польщі та іншими установами, які носять ім'я І.Я. Падеревського;
- організовувати конференції, семінари, симпозиуми та перегляди фільмів, присвячених актуальним проблемам культури та освіти;
- організовувати читання, присвячені видатним діячам України та Республіки Польщі;
- сприяти дослідженням історії розвитку громадянського суспільства та вшанувати пам'ять видатних людей нашого краю;
- розробляти та брати участь в обговоренні проектів рішень з питань культури та освіти;
- налагоджувати зв'язки з викладачами та науковцями за кордоном та в Україні для впровадження новітніх методів та технологій в освіті та культурі;
- співпрацювати з українськими та міжнародними Асоціаціями вузів та інших навчальних і наукових закладів, з громадськими організаціями;
- встановлювати і розвивати контакти з викладачами, науковцями та організаціями інших країн, сприяти організації стажування у вітчизняних, закордонних наукових центрах та навчальних закладах;
- встановлювати ділові контакти з підприємствами, комерційними і банківськими структурами, науковими та навчальними установами, профспілковими організаціями для здійснення завдань, передбачених цим Статутом;
- визначати об'єкти і суб'єкти підтримки в сфері освіти та культури;
- виступати учасником цивільно-правових відносин, набувати майнових і немайнових прав;
- розповсюджувати інформацію та пропагувати ідеї та мету Фонду.

Пані Е.Більська розробила урок про нашого земляка Ігнація Падеревського

Temat: „Ignacy Paderewski – mistrz tonów i mąż stanu”. Poznajemy życie pianisty, który został premierem.

Cele:

- przybliżenie sylwetki Ignacego Paderewskiego,
- poznanie życia, twórczości i działalności Ignacego Paderewskiego,
- zwrócenie uwagi na ponadczasowe i ponadnarodowe cechy charakteru Ignacego Paderewskiego (ambicja, wytrwałość, empatia, mobilność, upór w dążeniu do celu).

Metody: pogadanka, pokaz filmu, praca w grupach, praca indywidualna, mapa myśli.

Środki dydaktyczne: Film „Ignacy Paderewski – mistrz tonów i mąż stanu”, karta pracy, zakładki.

Uwaga – w trakcie zajęć można skorzystać z Internetu.

Czas trwania: dwie jednostki lekcyjne (jedna – oglądanie filmu, druga – praca z filmem).

Tok zajęć:

1. Wprowadzenie do zajęć – wyjaśnienie, dlaczego warto poznać najważniejsze wydarzenia z życia Ignacego Paderewskiego.
2. Wspólne oglądanie filmu „Ignacy Paderewski – mistrz tonów i mąż stanu”.
3. Sporządzanie notatek o Ignacym Paderewskim (na podstawie filmu lub filmu i stron www) w formie mapy myśli – praca w parach.
4. Prezentacja map myśli.
5. Wspólne wyjaśnianie związków frazeologicznych (umieszczonych na zakładkach):
 - sensacja sezonu, król pianistów, mistrz tonów, wirtuoz fortepianu, lew Paryża, mąż stanu.
6. Praca samodzielna – dokończenie zdania: „Dla mnie Ignacy Paderewski to...”
7. Zadanie domowe: Napisz odpowiedź na pytanie: Czy Ignacy Paderewski może być wzorem dla współczesnych? Swoją wypowiedź uzasadnij.

Вінницький обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників, прагнучи забезпечити найкращі умови реформування сфери освіти у Вінницькій області, уклав угоду про співпрацю з освітянами Дольношльонського воєводства республіки Польща.

У польському місті Єленя Гура у 2012 році відбулися спільні україно-польські пленери та майстер-класи для юних вінницьких художників. Поїздку групи української молоді було організовано в рамках співпраці між Вінницьким обласним інститутом післядипломної освіти педагогічних працівників та художнім лицеем з польського міста Єленя Гура.

Подібні контакти стануть звичайним явищем у процесі співпраці між освітянами, обдарованою молоддю Вінницької області та Дольношльонського воєводства. Така співпраця є запорукою справжньої дружби і порозуміння між новими поколіннями, а, отже і взаємовигідних відносин між Україною і Польщею в недалекому майбутньому.

Кафедра методології та управління освітою разом із Центром польської мови та культури імені Яна Ігнасія Падеревського пропонують освітянам області свої послуги щодо налагодження зв'язків із польськими колегами, освітніми установами та громадськими інституціями Республіки Польща.

*Г.А. Іваниця,
проректор з науково-педагогічної
та навчально-методичної роботи ВОІПОПП*

ПРОБЛЕМА ДОБРОДІЯННЯ В ГУМАНІСТИЧНІЙ ПЕДАГОГІЦІ: ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ

Динамізм сьогодення спонукає освіту гнучко реагувати на соціально-економічні зміни, що можливі лише на засадах загальнолюдської гуманістичної моралі. Нехтування моральністю, її відставання від політичних, економічних, суспільних та інших змін може призвести до їхньої ілюзорності. Натомість соціально доцільні політичні трансформації, прагнення України стати повноправним членом світової спільноти можливі за умов трансляції освітою моральних цінностей високого класу, на основі яких формується нова генерація молодих громадян, здатних підтримати позитивні соціальні зрушення. Важливість цього аспекту виховання молодих поколінь окреслена в провідних освітянських документах – Державній національній програмі „Освіта” („Україна XXI століття”), Законах України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”, Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності, в Указі президента України „Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян”, Національній доктрині розвитку освіти та ін. Не втрачають своєї актуальності завдання виховання моральної особистості, здатної усвідомлювати найвищі людські чесноти і діяти на засадах альтруїзму, шляхетності, добродіяння.

Прояви гуманізму, добродійності були притаманні всім історичним епохам, виявлялися в різних сферах: соціальній, ідеологічній, науково-філософській, як початок зародження гуманістичного світогляду про єдність, цілісність й уразливість людського суспільства, що потребує взаємної підтримки. „Гуманізм виступає як головна спрямовуюча цінність у такі моменти історії людства, – зауважує Т.Поніманська, – коли потрібна злагода на всіх рівнях: загальноцивілізаційному, державному, локальному, особистісному... В умовах глобальної екологічної і духовної кризи гуманізм набуває значення категоричного імперативу збереження життя на Землі й людини як духовної особистості” [15].

Проблема добродіяння як педагогічна означилась із становленням гуманістичної педагогіки. Д.Пащенко, аналізуючи історію розвитку гуманістичних тенденцій у вітчизняній і світовій педагогіці від античних часів до наших днів, з'ясував, що ідеї гуманістичного виховання пронизують усю історію розвитку філософії, педагогічної теорії та практики виховання. У педагогічній спадщині класиків вітчизняної і зарубіжної педагогіки міститься потужний гуманістичний потенціал, проте він не використовується належним чином як у початковій школі, так і в підготовці учительських кадрів. Проведений вченим аналіз досвіду вчителів-практиків минулого і, зокрема, плеяди творців

педагогіки співробітництва, показав, що їхні напрацювання (ідеї, методичні прийоми і навіть окремі методики) не є анахронізмом 80-х років ХХ ст., а можуть успішно використовуватися і в наші дні [13].

Зародження гуманістичної педагогічної теорії пов'язане з працями П.Верджеріо, Е.Роттердамського, М.Монтеня, Ф.Рабле, Т.Мора, Т.Кампанелли, В.Фельтре та ін. Зокрема, важливими є практика організації гуманістичного виховання В.Фельтре в школі-інтернаті „Будинок радості”, де основними засобами виховання гарних манер і моральної чистоти виступали ласка, переконання, особистий приклад вихователів, відсутність покарань (зла). Ф.Рабле пропагував гуманістичне виховання людини, засноване на гармонійному поєднанні фізичного і духовного розвитку. Е.Роттердамський розробив важливі правила із зміцнення духа, моральності та благочестя в дітей раннього віку. М.Монтень наполягав на вихованні моральних якостей методами прикладу, вправляння, з врахуванням індивідуальних особливостей і закликав: „Нехай совість і добродійність учня знаходять відображення в його мовленні і не знають іншого керівника, окрім розуму” [23, с. 71].

У XVII ст. Я.Коменський високо підніс традиції гуманізму і великої любові до людини, яку вважав найдосконалішим творінням Бога, що характеризується гармонією „як щодо тіла, так і щодо душі”. При цьому педагог справедливо наголошував, що „людина робиться людиною лише завдяки вихованню”, загальну мету якого він убачав в оволодінні мудрістю, що досягається через розумове виховання, освіту; оволодіння добродієм – через моральне виховання; оволодіння благочестям – шляхом релігійного виховання [9].

Домінуючу роль виховання над спадковістю і середовищем у процесі розвитку дитини підкреслював Дж.Локк. Особливої ваги він надавав програмі морального виховання, що спрямована на формування добродієвості: розумності, честі, скромності, поміркованості, стриманості, передбачливості, щедрості, хоробрості, мудрості, відповідальності, сорому за неправильні вчинки й благовихованості (внутрішньої делікатності, чемності душі) методами вправ, позитивного прикладу, нагород і гуманних покарань [11].

З XVIII ст. гуманістичний напрям у педагогіці набув самостійного статусу, що засвідчують праці А.Дістервега, Й.Песталоцці, Ж.-Ж.Руссо. Наприклад, А.Дістервег наголошував: „Неможливо дати іншому те, чого не маєш сам; неможливо розвивати, виховувати і навчати інших, не будучи самому розвиненим, вихованим, освіченим” [6, с. 330]. Головним методологічним положенням педагогіки Й.Песталоцці виступає твердження про провідну роль виховання гуманних почуттів до людей, дієвої любові до них у процесі формування здатності особистості до саморозвитку моральних, розумових та фізичних сил людської природи. Ж.-Ж.Руссо демонстрував принципову позицію щодо виховання дитини: любов до неї, індивідуальний підхід, природовідповідність, неприпустимість авторитаризму, відмову від покарань, забезпечення моральної та фізичної свободи в діях і вчинках, повага до її природи. „У дитинства свої власні погляди, свій власний хід думок і почуттів, і немає нічого безрозсуднішого за бажання замінити його нашим” [18, с. 362].

У контексті проблеми цінними є педагогічні ідеї К.Роджерса та його кредо – завжди перемагає добро. У своїх працях, гуртку гуманістичної орієнтації він закликав колег стати на позиції добра й доводив, що основою зміни поведінки людини є щире її прийняття і здатність розвиватися, опираючись на власний досвід, який не можна передати в готовому вигляді, а лише створивши „необхідні й достатні” умови, гуманізацію стосунків, уміння педагога підходити до людей без абстракції, незалежно від своїх теорій, упереджень [17, с. 148].

Продуктивним для осмислення функцій гуманістичних цінностей у процесі орієнтації людини є звернення до педагогічної спадщини Л.Толстого, П.Лесгафта, С.Шацького, М.Бердяєва, К.Ушинського. Зокрема, Л.Толстой виступав з філантропічних позицій благодіяння, згодом став прихильником ідеї вільного виховання, взявши за основний педагогічний критерій свободу дитини, а в останні роки життя педагог прийшов до релігійного виховання, непротивлення злу насильством. С.Шацький наполягав на вихованні дітей фізичною працею, діловим самоврядуванням, мистецтвом, грою, розумовою діяльністю, охороною здоров'я . І лише поєднання усіх цих видів діяльності в позитивному навколишньому середовищі (оскільки формування особистості відбувається й під

впливом середовища, в якому перебуває дитина) визначає повноту дитячого життя, забезпечує всебічний їхній розвиток.

Справжнім відкриттям у розвитку гуманістичної педагогіки стало вчення К.Ушинського, побудоване на основі антропологічного принципу, ідеї гуманізму, людяності, доброти, безкорисливості, відповідальності за моральність дітей. Воно окреслило демократичні основи школи, в якій моральним повинно бути все: зміст навчального матеріалу; особистий приклад учителя; розумно влаштована навчальна діяльність дітей, „ласкавість без прикидання”, порядок без педантизму, „систематична розумова діяльність”, вправління для вироблення моральних звичок, переконання (але не моралізаторство), заохочення. Головна мета – „виховати людину в людині”, оскільки без гуманістичного ставлення до людини не можна виховати в неї інших важливих для особистості якостей, а моральне виховання є більш важливим, ніж розвиток розуму і наповнення голови знаннями. „Виховання повинно просвітити свідомість людини, щоб перед її очима ясно лежала дорога добра” – стверджував педагог [22, с. 43].

Однією з найбільш загальних концепцій реформаторської педагогіки вважають педагогіку вільного виховання, оскільки її елементи проникли майже до усіх інших педагогічних напрямів. Засновником її вважають Е.Кей, а найбільш яскравими представниками – Г.Шаррельман, М.Монтессорі. Загалом представники вільного виховання виступали за відмову від педагогічних традицій, які обмежували свободу та ініціативу дитини й натомість пропагували створення для дітей умов, які б давали їм поживу для самовиховання. Недоліком цього напрямку вважаємо надмірний педоцентризм.

Концепція гуманістичного виховання Я.Корчака спрямована на цілісний і гармонійний розвиток природних задатків і здібностей дитини, обіймає всі сторони життя і дитини, і вихователя, і батьків, а, найголовніше, пронизана переконаністю в силі добра, якого в тисячу разів більше, ніж зла, а добро сильне і непохитне. У книзі „Правила життя” педагог розмірковує над тим, що означає „бути добрим” і переконує, що добра людина – це така людина, яка володіє уявою і розуміє, як іншому, уміє відчувати, що відчуває інший. „Бути добрим, не добреньким, а дійсно добрим – це, можливо, найважче на світі. Для цього потрібний особливий талант, безконечне терпіння, готовність, якщо доведеться, пожертвувати життям” [10]. Педагогічна творчість, життєвий шлях педагога-гуманіста, „його подвиг дивовижної моральної сили й чистоти” – символ самовідданого служіння дітям, приклад шляхетної добродійності.

Зрештою, гуманістичні ідеї, пов’язані з розумінням людини як частини природи і самоцінності її особистості, сформували основу провідної світової орієнтації прогресивних суспільних рухів. Гуманізм, як ідейно-цілісний комплекс, вмщував у собі загальнолюдські цінності, вироблені людством на суперечливому шляху розвитку – людяність, доброту, свободу, справедливість, гідність, працьовитість, добродійність, відповідальність, братерство та ін.

Початок розвитку гуманізму в Україні своїм корінням сягає історії життєдіяльності стародавніх слов’ян. Відомо, що добродійність і діяльне милосердя (добродійність) були їхніми характерними рисами, зумовленими слов’янською ментальністю, мирним родом занять, кліматом, самою природою людини, її схильністю до добра. Проведене дослідження виявило, що ідеї гуманності, людяності, любові й справедливості знайшли відображення в книгах духовно-церковного змісту, пам’ятках писемності Київської Русі (твори Ізборника Святослава – „Слово Ксенофонта до своїх синів”, „Слово про прочитання книжне”, „Слово о законі і Благодаті” митрополита Іларіона; „Заповіді гуманності”, в Біблії та ін.). У „Повчанні” Володимира Мономаха проголошується: „... убогих не забувайте, але наскільки зможете, по силах годуйте і подавайте сироті і вдовицю виправдовуйте самі та не дозволяйте сильному губити людину. Ні правого, ні винного не вбивайте та не дозволяйте вбити... Старих шануйте як батька, а молодих як братів... Хворого відвідайте... Не пропустіть людину, не привітавши її, і добре слово їй скажіть...” [5].

Найвизначнішими гуманістами XV-XVII ст. в Україні були Ю.Дрогобич, П.Русин, С.Оріховський. У постренесансний період національно-генетичні благодійні тенденції слов’янських народів підхопили громадсько-культурні організації – братства, які стали культивувати й розвивати добродійні й благодійні традиції до культуротворчих процесів, в основі яких знаходиться суспільно-

значуща мета – творіння добра. Братства допомагали бідним, хворим та їхнім родинам, виховували в собі і своїх дітях риси солідарності, взаємної любові й поваги, потягу до взаємної безкорисливої допомоги (добродійності). Процес навчання й виховання в братських школах будувався на засадах поєднання національних культурно-просвітницьких гуманістичних традицій з надбаннями європейської культури. Наприклад, у „Порядку шкільному” 1586 року – статуту першої братської школи, заснованої при Успенському Ставропігійному братстві у Львові, серед інших завдань зазначено, що дидакал, або вчитель цієї школи, має бути „благочестивим, розумним, смиренно мудрим, кротким, не гнівливим”; взявши „дітище, має його вчити промислом доброї науки, за непослушество карати не тиранськи, але вчительськи”; багаті над убогими в школі нічим вищими не мають бути, тільки самою наукою; вчити і любити має „всіх нарівно, як синів багатих, так і сиріт убогих...” [16, с. 26].

Ціннісними є погляди активного учасника братського руху Л.Зизанія-Тустановського, який обстоював ідею „самовладдя людини” (людина – творець своєї долі), доводячи, що саме від волі і розуму людини залежить той шлях, який вона обирає в житті, і всі вчинки – як добрі, так і погані – залежать від неї самої. Люди можуть бути добродійними самі собою, їхнє життя має бути сповнене активною творчою працею і добрими вчинками, бо людина завжди повинна служити добру на землі.

На теренах української педагогічної думки XVI-XVII ст. працювали П.Беринда, І.Борецький, А.Елласонський, брати З. і С.Полоцькі, Ф.Прокопович, М.Смотрицький, К.Ставровецький. Ідеями гуманізму пронизані релігійно-педагогічні погляди І.Гаятовського на природу людини як гармонійне поєднання душі й тіла, творця власної долі, яка володіє свободою вибору між добром і злом, добродійністю й гріховністю. Основоположною категорією діяльності вченого виступало добро, а милосердя (добродіяння) – його ціннісною складовою, бо саме творення добра, виховання добродійностей у собі є основними завданнями людини, реалізувати які можна, лише активізуючи свої внутрішні потенції і керуючись біблійними принципами (будь милосердним, дотримуйся покаєння, твори добро, не чини зла, умій прощати, чини справедливо, полюби ближнього свого як самого себе, будь скромним). Сприяли розвитку гуманної вітчизняної педагогіки педагогічні ідеї щодо організації педагогічного процесу на гуманістичних засадах О.Духновича, який наголошував, що „сили духовні виправляються через неперервну старанність до добра” [9, с. 69]; С.Миропольського, який вказував, що стосунки вчителя й учня, „дух” школи є показником рівня навчально-виховного процесу і засобом виховання різних якостей особистості [9, с.146]. М.Козачинський у своїх дослідженнях доводив необхідність формування гуманних якостей особистості шляхом вироблення моральних звичок, які створюють другу індивідуальну природу людини. Він указував на важливу роль добродійних вчинків у становленні особистості, оскільки людина тим і відрізняється від тварини, що перед тим, як діяти, усвідомлює мету і засоби своєї діяльності [9, с. 87].

В педагогічній спадщині Г.Сковороди центральне місце посідає Людина в її взаємовідносинах зі світом. Суть морального виховання, на думку філософа, полягає у зміцненні добродійності, опануванні особистістю таких шляхетних почуттів, як любов, дружба, вдячність, та відповідної поведінки: готовності до самопожертви та самообмежень заради оточення, а формування здатності до морального вчинку має здійснюватись у відповідності до природи та життєвого прикладу дорослих, йти від серця. Добродійності можуть бути виховані людиною, якій самій притаманні ці якості: „Адже любов викликається! любов’ю і, бажаючи бути любимим, я сам перший люблю” [19].

Представники української демократичної думки (М.Коцюбинський, І. Франко, Леся Українка, Т. Шевченко) також рішуче відстоювали ідеї гуманізму, добра в навчанні та вихованні.

М. Пирогов одним із перших серед педагогів як центральну висунув вимогу гуманного ставлення до дітей і формування людяності в дитини, поваги до її гідності. Виховувати дитину, на його думку, означає виробляти в неї усвідомлення високого людського покликання в житті, що вимагає від батьків, учителів та всіх членів суспільства сприяння всебічному розвитку дитини і формуванню чесної, благородної (милосердної, добродійної, чутливої, порядної) людини, здатної творчо трудитися на благо всіх. Свій ідеал людини педагог висловив так: „Шукай бути і будь людиною! Не шукай нічого іншого, як бути людиною в істинному значенні цього слова!” [14].

П. Юркевич відстоював значення не тільки моральної індивідуальності людини, а й мотивів її моральних вчинків, оскільки дієвість людини пов'язана з „серцем”, яке „любить добро і прагне до нього так само, як око охоче зупиняється на прекрасному образі”. Справжнім добрим вчинком філософ вважав такий, який здійснений не під впливом зовнішніх умов і примусу, а безкорисливо, під впливом „свобідної любові серця до добра” [24, с. 190–196.] Принцип гуманізму став пріоритетним при створенні нової школи в період становлення національної системи освіти й виховання, яку представляли В. Антонович, Б. Грінченко, М. Драгоманов, В. Дурдуківський, П. Житецький, В. Науменко, І. Огієнко, О. Русов, С. Русова, Я. Чепіга, С. Черкасенко та ін. У радянський період, попри ідеологічні перешкоди, ідеї гуманізму займали основне місце у педагогічних концепціях Г.Ващенка, А. Макаренка, В. Сухомлинського. Погляди Г. Ващенка на процес виховання, відбір виховного інструментарію не акумульовані в окремій праці педагога, однак аналіз його спадщини дає підстави виділити в цій сфері дуже суттєві для нашого дослідження моменти: по-перше, не втратив своєї актуальності яскравий образ виховного ідеалу української людини, створений вченим на основі глибокого вивчення історії, культури та педагогічного досвіду українського народу. Його підґрунтям виступають два головних принципи: християнської моралі, яка закладає в основу виховання загальнолюдські цінності (закон творення добра і боротьби зі злом, побудову справедливого суспільства, яке спирається на закони краси й любові) та української духовності, яка відображає національні цінності, виплекані впродовж віків й найбільше відповідають психології народу (гостинності, мистецькій творчості, вірності у коханні, доброчесності і діяльному милосердю тощо.) По-друге, у вихованні (як у родинному, так і в громадському) однозначно заперечується авторитарність. „На ґрунті насильства не може розвиватись ні любов, ні краса, ні добро. Бо все це вияв свободної волі людини, як образу і подоби Божої”. По-третє, Г.Ващенко категорично відкидає тезу, що християнство „ослаблює людину”, спонукаючи її „підставляти другу щоку”, бо характер людини має поєднувати в собі і силу, і християнський світогляд, бути спрямованою на добро. „Характер є виявом свободної волі людини. Тому людина відповідає за свій характер, чи добрий, чи злий” [4, с. 47].

У контексті означеної проблеми цінним є базовий стрижень педагогіки А. Макаренка – вчення про дитячий колектив, який і виступає необхідною умовою повноцінного розвитку особистості. Особливого значення набувають гуманістичні ознаки стилю й тону дитячого колективу: мажор; готовність до спланованих корисних дій; почуття власної гідності, яке впливає з уявлення про цінність свого колективу; здатність обирати залежно від обставин таку лінію поведінки, яка найбільше відповідає інтересам колективу; єдність колективу; відчуття захищеності кожного його члена; здатність до гальмування, уміння поступитися товаришеві в суперечках, загальна ввічливість; активність, постійна готовність до корисного ділового руху [12, с. 9–109]. Вся діяльність у виховних закладах заснована на принципах колективного рішення і виконання всіх дій, зміни складу загонів, системи перспективних ліній. Ці ідеї А. Макаренка згодом узагальнив санкт-петербурзький учитель І.Іванов та розробив технологію колективного творчого виховання [12]. Її сутність – це формування особистості в процесі роботи на користь інших людей, організація такого способу життя колективу, що ґрунтується на засадах моральності та соціальної добротворчості.

Узагальнення гуманістичних поглядів В. Сухомлинського дало підстави для визначення основних напрямків виховання добродійності через формування в дітей ставлення: до рідних (вчити дітей любити батьків, співчувати, жаліти, сприяти духовному спілкуванню дітей з батьками); до людей похилого віку (виховувати терпимість, поблажливість, чутливість); до товаришів (вносити в дитячий колектив дух сімейної сердечності, задушевності, взаємної довіри, співпереживання, допомоги); до природи (попереджати байдужість і жорстокість до живого й прекрасного в навколишньому світі); до незнайомих людей (вчити делікатності, стриманості у взаємостосунках із хворими, самотніми, людьми з фізичними вадами; терпимості до вад інших). Педагог-гуманіст піклувався про те, щоб його вихованці переживали багатогранні, різноманітні відтінки почуттів (співчуття, жалість, хвилювання про добро, радість інших людей, докори сумнівів), робили добрі вчинки не через бажання вирізнитися серед інших, а із внутрішніх безкорисливих спонукань, отримуючи за-

доволення як від процесу здійснення добродіяння, так і від його результату. Аналіз педагогічної спадщини В. Сухомлинського збагатив дослідження практичними рекомендаціями щодо засобів, форм, методів формування в дітей найтонших моральних почуттів – людського обов'язку, доброти, чутливості, чуйності [20, с. 301–627]. „Бережіть дитину від доброчесного марнослів'я і солодких теревенів, – закликає В. О. Сухомлинський, – хай добро живе в душі, у вчинках, а не на язиці. Серце болить, коли бачиш, як у багатьох школах вихователі заохочують пустопорожнє базікання про доброту замість того, щоб запалити вогник людяності й доброти, який би, образно кажучи, освітлював зсередини дитяче серце” [20, с. 322] .

Вагоме значення для дослідження має спадщина О. Захаренка – майстра створення особливої освітньої науково зорієнтованої практики, яка втілюється в систему виховних ситуацій. В основі педагогіки О. Захаренка лежить „принцип трикутника”: дитина – батьки – вчитель, і центром педагогічного процесу є дитина, її розвиток, формування її внутрішнього світу й організації її життя. Ідеалом вихованої людини педагог вважає фізично і духовно здорову людину, яка живе за законами добра і краси, сповідає загальнодержавні закони, загальнолюдські принципи й цінності. У діяльності вчителя, за його переконанням, мають бути: глобальна ідея (здоров'я і життя людини), актуальна ідея (потреба в інформованості кожного вчителя), найнеобхідніша ідея (школа – затишний і родинний будинок, де кожна дитина – скарб) та найдавніша ідея (милосердя як найвища цінність людини). О. Захаренко обґрунтував методичну систему формування духовних цінностей, згідно з якою до навчально-виховного процесу школи було впроваджено новітні технології, шляхи, форми й методи формування духовних цінностей особистості. Багато фактів шкільного життя, різних за змістом й емоційною напругою, сприяли формуванню в дитини потреби бути доброю, ніжною, ласкавою, добродійною. Турбота про людей була наріжним каменем системи родинного виховання в школі. Педагог усім своїм життям, усією діяльністю закликав своїх вихованців: „Поспішаймо робити добро. Духовне добро. Воно в стократ цінніше від матеріального!” [7, с. 54].

Наше дослідження збагатило звернення до експериментальних пошуків грузинського педагога й психолога Ш. Амонашвілі, автора нового наукового напрямку – „Гуманно-особистісний підхід до дітей в освітньому процесі”. Зокрема, найбільш привабливими вважаємо три принципи гуманної педагогіки (одухотворення середовища навколо дитини; утвердження в дитині її особистості; вияв творчого терпіння при допомозі дитині в самопізнанні) та три закони гуманної педагогіки (любити кожну дитину; розуміти й приймати її такою, якою вона є; озброїтись оптимізмом у ставленні до будь-якої дитини). Гуманістична педагогіка орієнтована на саморозвиток особистості, врахування її природної індивідуальності, самостійність у поєднанні з відповідальністю за власну діяльність. Це означає, що дитина сама створює себе, робить вибір, приймає рішення і відповідає за них. Батьки, вчителі тільки допомагають створити умови для самовираження й самоутвердження. Ш. Амонашвілі визначив формулу гуманістичної педагогіки: прийняти – зрозуміти – допомогти – любити – співчувати – радіти успіху дитини – надихати [1].

Нова освітня гуманістична філософія – теорія особистісно зорієнтованого виховання, розроблена І. Бехом – альтернатива директивному підходу до виховання, яка забезпечує дитині право на свободу вибору ціннісної позиції, на цінність людського духу і цінність життя загалом, на можливість його дієвого здійснення за наявності в неї установок на подолання дисгармонії в досвіді, поведінці, спілкуванні, діяльності. Особистісно зорієнтоване виховання, за визначенням І. Бека, – це утвердження людини як найвищої цінності, навколо якої ґрунтуються всі інші суспільні пріоритети. Згідно з ним добро стає сутнісним визначенням людини, істина ж – лише засобом для розвитку її духовності. Виховні ситуації, які створюються в межах особистісно зорієнтованого виховання, мають забезпечити розвиток такого рівня свідомості, який би спонукав дитину до самопізнання й самоактивності з тим, щоб вона могла стати творцем власного духовно багатого життя [3, с. 42-45.]. І. Бех розробив нові методологічні підходи (систему положень, які виступають пояснювальними схемами щодо організації виховного процесу) до морально-духовного виховання і розвитку особистості. Запропоновані ним виховні інваріанти (формування в суб'єкта здібності і бажання усвідомлювати себе як особистість; культивування цінності іншої людини; формування образу „хорошого іншого”;

використання „ефекту генерації” та „ефекту присутності” у виховному процесі; культивування у вихованця досвіду свободи приймати особисті рішення; культивування зворушливого виховного впливу) покликані зробити процес виховання більш прогнозованим, а значить і більш розвивально ефективним [2, с. 88–94].

Наукові підходи до виховання гуманної особистості в сучасних умовах на засадах особистісно зорієнтованого виховання висвітлено в дослідженнях В.Білоусової, М.Боришевського, А.Вірковського, С.Гончаренка, І.Осадченко, О.Бялик, О.Комар, Г.Данилової, В.Добровського, К.Дорошенко, Г.Жирської, О.Кононко, О.Ростовцевої, О.Столяренко, Ю.Танюхіна, Т.Шангірей та ін.

Практичними рекомендаціями щодо організації процесу формування добродійності молодших школярів стали дослідження О. Коберника. Зокрема, в них визначено сутність, місце, роль, принципи та об'єкти, особливості проектування і організації виховного процесу, обґрунтовано об'єктивну необхідність системи психолого-педагогічного проектування виховного процесу в освітньому закладі як умови і засобу забезпечення особистісно-розвивального підходу у вихованні підростаючого покоління й розкрито її основні структурні компоненти (психолого-педагогічна діагностика вихідного стану об'єкта педагогічної діяльності; визначення та обґрунтування педагогічних способів впливу на процес досягнення бажаного стану об'єкта з конкретизацією педагогічних завдань; прогнозування динаміки активності об'єкта педагогічного управління та його динаміки, визначення етапів контрольної діагностики; моделювання, планування й організація діяльності об'єкта; моніторинг динаміки активності; поточне регулювання та корекція шляхів управління виховним процесом; підсумкова діагностика рівня розвитку об'єкта, співставлення його з прогнозованим, розробка проекту для нового етапу його розвитку [8].

Збагатило дослідження звернення до праць Г. Тарасенко з проблеми зв'язків етично-естетичного та екологічного виховання молодших школярів й актуальних завдань підготовки вчителів до їх реалізації. Зокрема, Г. Тарасенко стверджує, що етична норма завжди була і буде одним з найважливіших регуляторів екологічної поведінки людини. „Поряд з добром та істиною, краса завжди була могутнім засобом упорядкування дійсності, адже духовні рівні моральної та естетичної довершеності є тотожними” [21, с. 54–55]. Використання розробленого Г. Тарасенко методичного інструментарію та практичного матеріалу для організації безпосереднього емоційно-чуттєвого контакту дітей з навколишнім забезпечують їх „ціннісне ставлення до природи” [21, с. 135]. Уроки милування природою (радість щоденних прогулянок), трудові справи в природі (енергія добрих і дбайливих рук) пропонують широкий спектр активних форм допомоги довкіллю; свята на честь природи, театр, ігри розвивають художньо-образне мислення, навчають співпереживанню і є одним з основних шляхів виховання в учнів естетично-гуманного добродійного ставлення до природи [21].

Великими можливостями у вирішенні означеного завдання вирізняється позаурочна та позакласна діяльність, дослідженню якої присвячені праці А. Глущенко, Б. Кобзаря, О. Кутьєва, І. Мар'єнко та ін.

До експериментальних досліджень проблем формування моральної культури та моральної вихованості учнів початкових класів у позашкільних навчальних закладах спрямоване дослідження Н. Шагай. Зокрема, дослідницею вперше на основі логічної єдності філософських та психолого-педагогічних чинників обґрунтовано концептуальні підходи до побудови функціональної моделі і технології морального виховання учнів молодшого шкільного віку, визначено педагогічні умови ефективного їх застосування в навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів, окреслено психолого-педагогічні засади особистісно-орієнтованих методик, їх структурних і функціональних компонентів. Розроблені Н. Шагай програма виховної роботи з морального виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах, плани роботи із педагогами та батьками, зошит з друкованою основою для учнів початкових класів „Скринька вихованого школяра”, створені методики проведення тренінгових виховних занять та комплексної методики психодіагностики моральної вихованості учнів молодшого шкільного віку допомогли у визначенні основних засобів виховання добродійності [25].

Аналіз історико-педагогічної літератури засвідчив, що проблема добродійності є стрижневою

для гуманістичної педагогіки, а гуманістичне виховання має певну логіку розвитку та специфіку, пов'язану із соціокультурним середовищем суспільства і певним конкретно-історичним періодом. Важливою є практика організації гуманістичного виховання. Зокрема, провідну роль у формуванні здатності особистості до саморозвитку моральних якостей відіграє виховання, для якого потрібно створити відповідні умови. Виховання добродійності відбувається через формування в дітей ставлення до рідних, до товаришів, до природи, до незнайомих людей та людей з фізичними вадами тощо. До основних гуманних засобів та методів морального виховання дітей відносять переконання, особистий приклад вихователів, наслідування, вправлення для вироблення моральних звичок. Гуманний педагог виявляє любов до дитини, вірить у її власні сили, розуміє її природу, здійснює індивідуальний підхід, не вдається до авторитаризму, сліпого підкорення дітей наказам дорослих, упроваджує гуманну систему заохочень і покарань, забезпечує моральну та фізичну свободу в діях і вчинках учнів.

Отже, розв'язання сучасних завдань формування гуманної добродійності особистості потребують аналізу історико-педагогічного досвіду щодо виховання й різних інтерпретацій добродійної, милосердної діяльності.

Література:

1. Амонашвілі Ш.О. Школа життя: трактат про почат. ступінь освіти, засн. на принципах гуманно-особистісної педагогіки: пер. з рос. / Ш.О. Амонашвілі; [пер. з рос.: М.М. Литвин, В.К. Гаврилькевич]. – Хмельницький : Подільський культ.-просвітит. центр ім. М.К. Реріха, 2002. – 169 с.
2. Бех І.Д. Нові методології виховання підростаючої особистості / І.Д. Бех // Український соціум. – 2004. – № 1 (3). – С. 88-94.
3. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: стратегія проектування/ І.Д. Бех // Вісник Житомир. пед. ун-ту. – Житомир, 1999. – Вип. 3. – С. 42-45.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків / Г. Ващенко. – 3-є вид. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 190 с.
5. Давня українська література: хрестоматія/ упоряд. М.М. Сулима. – 3-є вид. – К.: Освіта, 1996. – 656 с.
6. Дистерверг А.В. Избранные педагогические сочинения / А.В. Дистерверг. – М.: Учпедгиз, 1956. – 347 с.
7. Захаренко О.А. Школа над Россю / О.А. Захаренко, С.М. Мазурик. – К.: Рад. школа, 1979. – 150 с.
8. Коберник О.М. Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі / О.М. Коберник. – К.: Науковий світ, 2001. – 182 с.
9. Константинов М.А. История педагогики/ М.А. Константинов, Е.Н. Мединский, М.Ф. Шабалева. – М.: Педагогика, 1974. – 343 с.
10. Кузь В.Г. Януш Корчак, Василь Сухомлинський: “Дитина думає серцем” / В.Г. Кузь // Гуманістичні ідеї педагогічної спадщини Януша Корчака в ХХІ столітті: збірник наукових праць: спец. випуск / ред. кол.: В.Г. Кузь (гол. ред.) та ін. – К.: Науковий світ, 2003. – С. 5-9.
11. Локк Дж. Избранные философские произведения: в 2-х т. / Дж. Локк; ред. И. Нарский; пер. А. Савин. – М.: Соцэкгиз, 1960. – Т. 1: Опыт о человеческом разуме. – 736 с.
12. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу / А.С. Макаренко// Твори : в 7 т. / А.С. Макаренко. – К.: Рад. школа, 1954. – Т. 5. – С. 9-109.
13. Пащенко Д.І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів: монографія/ Д.І. Пащенко. – К.: Науковий світ, 2005. – 372 с.
14. Пирогов Н.И. Новоселье лицея / Н.И. Пирогов // Пирогов Н.И. Сочинения: в 2-х т. / Н.И. Пирогов. – Киев: Типогр. П. П. Сойкина, 1910. – Т. 1. Педагогические и публицистические статьи. – С.71-80.
15. Поніманська Т.І. Гуманність: ціннісний аспект: сучас. підходи до гуманіст. виховання

дошкільнят / Тамара Поніманська // Дошкільнє виховання. – 2002. – № 4. – С. 3-5.

16. Ржепецький Л.А. Засади християнської педагогіки у соціокультурному просторі: до проблеми виховання особистості: навч. вид. / Л.А. Ржепецький. – Миколаїв: МФ НаУКМА, 2002. – 52 с.

17. Роджерс К. Емпатія: пер. с англ. / К. Роджерс // Психологія емоцій: тексти. – М.: Мир. – 1984. – С. 136-178.

18. Руссо Ж.-Ж. Педагогические сочинения: в 2-х т. / Ж.-Ж. Руссо. – М.: Педагогіка, 1981. – Т. 1. – 420 с.

19. Сковорода Г. Твори: в 2-х томах / Григорій Сковорода; ред. кол.: О. І. Білецький, П. М. Попов. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – Т. 2. – 621 с.

20. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 301-627.

21. Тарасенко Г.С. Відкрийте дітям дивосвіт природи: poradник для батьків з виховання душі і серця дитини / Г. С. Тарасенко. – Вінниця, 2008. – 240 с.

22. Ушинський К.Д. Человек как предмет воспитания/ К. Д. Ушинский // Ушинский К. Д. Собр. соч.: в 11 т. / Институт теории и истории педагогики. – М.-Л.: Изд-во АПН РСФСР. – 1950. – Т. 8. – С. 11-683.

23. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней философии: [учеб. пособие для филос. фак. и отд. ун-тов] / А. Н. Чанышев. – М.: Высш. школа, 1981. – 374 с.

24. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. І. Чижевський; ред. О. Шокало. – К.: Орій, 1992. – 230 с.

25. Шагай Н.М. До проблеми формування моральної культури та моральної вихованості / Н. М. Шагай // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2010. – Вип. 33. – С. 164-168. – (Серія “Педагогіка і психологія”).